202/b 1934.

LILI KÖRBER

RUTH ÉS A HARMADIK BIRODALOM

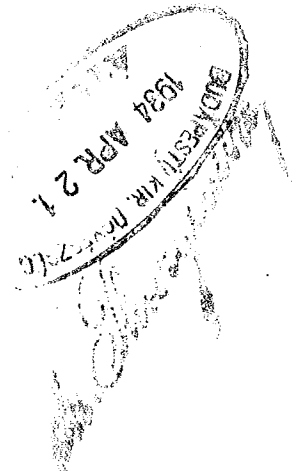

KOSMOS
KÖNYVKIADÓVALLALAT KIADASA
BUDAPEST 1934.

A regény német eredeti címe:
Eine Jüdin erlebt das neue Deutschland

Fordította: GERGELY JANKA

SZTE Egyetemi Könyvtár
J000906476

Copyright by Kosmos 1934.

38605
EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

Radó István nyomdai műintézete, VI., Hajós ucca 25.

PESTIS REGNAVIT PLEBIS QUOQUE MILLIAS STRAVIT CONTREMUIT TELLUS — POPULUSQUE CREMATUR HEBRAEUS.

(Fabricius krónikás verse).

(Akár pestis tombolt és ragadt el ezreket, akár földrengés sújtotta az országot — mindenért a zsidóság bűnhődött a lángok között).

A könyvben foglalt történelmi adatok kivétel nélkül megfelelnek a tényeknek és forrásuk megjelölésével bizonyíthatók. Hogy a felemlített történelmi események és az itt vázolt egyéni sorsok egymással való összefüggése kiderüljön, a tények időszerinti sorrendjét nem mindenütt lehetett pontosan betartani.

ELŐJÁTÉK.

A jénai diákpenzióban, ahol többnyire fiatal hivatalnokok laktak, pár hét óta mind vontatottabbá vált a társalgás asztal felett. Most már nem hült ki a leves, ha Rabi — teljes nevén Rabinovics — Gaute joggyakornok párthíveit géprombolóknak nevezte. Rabi egy kiadóvállalatnál dolgozott és azon igyekezett, hogy minél több forradalmi irat lásson napvilágot. A magánéletben oly keresetten udvarias volt, hogy Gautenak tíz másodpercre volt szüksége, hogy megértse, mit is akar voltaképpen. És akkor sem válaszolt neki, egyrészt mert nem tudta, mit feleljen, másrészt mert kár volt minden vitatkozásért: egy zsidóval éppoly kevéssé lehet népi vagy vérségi kötelékekről beszélni, mint vakkal a színekről. Kultúrközösség a nemzet? Nem, nem, sokkal több annál. Az embernek ökölbe szorul a keze, hogy ezek németeknek merik magukat nevezni, befolyásolják a német közvéleményt a sajtó, tudomány, művészet útján és kigúnyolják az igazi német patetikus lényét. Állásokat a párthíveknek? Ez csak másodrendű

kérdés. Egyelőre magunk közt szeretnénk lenni. Katonásdit akarunk játszani, ordítozni, sört inni, hurrát kiabálni, Franciaországot és Lengyelországot gyűlölni anélkül, hogy kinevetnének bennünket. Mi akarunk megint hangadók lenni a hazánkban. A nemzetköziség bolsevizmus, mi pedig a régi jó időket akarjuk. A többiek fogják be a szájukat. Éljen a szabadság.

— Ugyan, egyék már Heinz, egészen kihűl a leves.

Szegény Lemke néni! De Annuska, a háziasszony bájos, szőke leánya nem néz ide. A perzsa Djavadnak nyujtja a salátás tálat. Legjobb lenne mindjárt valamennyi külföldit kiutasítani. Ez persze lehetetlen egyelőre. Az orosz Sulkin Anna alaposan megjárta a bolsevizmussal, lelőtték Moszkvában a vőlegényét. Furcsa, hogy ezek a moszkvaiak zsidókra is lövöldöznek, pedig ők maguk is azok. Milyen kellemetlen orrhangon beszél ez a Rabinovics:

— Lemke néni, drágaságom, miért kapunk mindig csak almát? Hiszen maga nem Éva? Miért nem adnak egyszer már valami más gyümölcsöt a tudás fájáról, például egy puddingot? Hát nem igazi német ház ez?

— Majd megkapja a puddingot vasárnap, ha szépen békén hagyja Sulkin kisasszonyt!

— Én? Én hagyjam békén? No, ehhez már le kell ülnöm. Hiszen ő kezdte! Én éppen most

evvel a fiatal Sarah Bernhardunkkal beszéltem meg holnapi előadóestje műsorát. Arról van szó, hogy evvel a csudaszép kinai verssel kezdje-e az estét, vagy inkább a végére hagyja. Azután egészen tárgyilagosan beszélgetni kezdtünk aktuális dolgokról, Gaute úr hallgatólagosan igazat ad nekem, ő pedig ellenforradalmi megjegyzéseket tesz...

— Ó, hogy gyűlölöm ezt az egész bolsevista terminologiát...

— Én nem. Nekem tetszik. Leegyszerűsíti az életet és zavarba hozza ellenfeleinket. Mit feleljen valaki, ha azt mondják neki, hogy kispolgár és minden érvét kispolgári mivoltából meríti? Elhallgat és megpukkad. Maga is. Zsófikám lelkem, a ma rámeső két darab gyümölcsterméket adja oda aranyos csemetéjének. Pici piros alma, bo-bo-bo-bo-borízű...

— Egye csak meg egyedül a saját kosztját.

Mindenki gondol valamit magában. Gaute: Ebben a cselédlányban több a tisztességtudás, mint egy ilyen zsidógyerekben.

Annuska: Egy rendes penzióban, ahol a vendégek napi hét márkát fizetnek, igazán nem volna szabad a szakácsnőnek ilyen hangon beszélni a vendégekkel.

Werner, a háziasszony fia: Zsófi nem szereti Rabit, estére újra szerencsét próbálok nála. De az is lehet, hogy már egymásra találtak és ez

ETEMI KÖNY

csak a nő utólagos magabiztonsága, ahogy Rabi mondja.

— Kedves egészségükre!

— Nos, Sarah Bernhard, mit határozott az üvöltő Kína tekintetében?

Gompertz Ruth szempillái oly hosszúak voltak, hogy valósággal rojtként árnyékolták be sötétszürke szemeit:

— Igazán nem tudom. A közönség nem nagyan szereti a panaszos dalokat.

— Panaszos dalokat? Mik azok?

Borhardt mérnök lép be a szobába. Valamivel később étkezik, mint a többiek, mert hosszú útja van a Zeiss-művektől a Lemke-penzióig. Nagyon éhes, de a verset is szeretné olvasni. Mindig kedve van mindenhez. Nagyon tud örülni a legkisebb dolognak is. Különös, hiszen az okos férfiak rendesen pesszimisták. Ma különben is oly nehéz és bizonytalan az élet, az embernek minden idegszála pattanásig feszül. Borhardt Arnold mindezt nem veszi észre, derűs, könnyű, mintha a renaissance napsütötte magaslatairól jönne:

— Panaszos dalokat? Mik azok?

„Golyó, tépd szét szegény szívemet,
Véres pokol Shanghai felett.
Csupa romhalmaz. Jaj mindenkinek!
Golyó, tépd szét szegény szívemet..."

Ruth csendesen ül a helyén. Azután halkan megszólal:

— Hja persze, ha az ember így mondja el... Nem tudom, erre gondolt-e a kínai... De a küzdelem dalait mindig szívesen hallgatják a fiatalok...

Hogy ezekben a nehéz időkben is vannak még olyan emberek, mint Borhardt Arnold...

A penzió egészen tele volt, mint mindig. Nem csoda, rossz a híre, minden újonnan érkezőt óva intenek tőle: valóságos bűnbarlang, mit művelnek azok az idegenek! Úgy, idegenek laknak ott? A németek gyűlöletes szeretettel nézik a külföldieket. Semmi sem tetszik nekik annyira, mint a külföldiek kiejtése. Valósággal el kell határozniok, hogy önmagukat is szeressék, ami pedig a franciáknál és angoloknál természetes érzés. A „Németország mindenekfölött" jelszó nem egyéb, mint a sok csekélyebbrendűségi érzés túlhajtása. „Igazán, ott külföldiek laknak? No, majd megnézzük." És aki odanézett, ott is maradt. Lemke néni szép, barátságos öreg hölgy volt, azaz hogy nem is volt még öreg, csak a haja galambősz, hiszen Annuska alig lehetett még húszéves, Werner talán huszonhárom. Rossz hírét nyilván annak köszönhette, hogy elvált a férjétől és vendégeit békében hagyta, nem bánta, ha kölcsönösen meglátogatták egymást

szobáikban. Rabinovicsnak volt egy írógépe, azt használta mindenki, akinek írni valója akadt. Bekopogtak, de választ nem is vártak, hiszen soha sem volt otthon. Megesett néha, — ki tehetett róla? — hogy ágyban feküdt borotválatlanul, nem éppen hófehér ingben. Szégyenkezve húzta feje fölé a paplant: „Bocsásson meg, Sarah Bernhard, tegnap berúgtam, lázam is van. Tudod mit Werner? Szólj fel az ápolónőért, szeretném, ha megnézné, hányat ver a pulzusom".

Werner félhalkan valami nagy disznóságot mond, de vigyáz, hogy Ruth ne hallja meg, mert akkor ki kell mennie a szobából, sőt az is megeshetik, hogy panaszt tesz Werner modortalansága miatt a mamánál. Ej, vigye el az ördög, más dolga van most, le kell gyorsan írni ezt a szerepet. Micsoda limonádé. Ha ez így megy tovább, idestova nem lesz más a német színpadokon, mint szőke copf. De még kedvesség sincs ezekben a copfokban, csak ostobaság...

Sulkinette aspirint hoz, meg egy kis sonkát. Nem szereti a fiatal Rabinovicsot, de az öreget sajnálja. Elvégre mégiscsak honfitársa, Dél-oroszországból menekült az ezerkilencszázötös pogromok után. Hja, a reakcióhoz hozzátartozik a zsidóüldözés. Az öreg Rabinovics azután német állampolgár lett, de sohasem érezte magát igazán otthon Németországban. Akárcsak ő.

Az öreg, ha Jénába jön, mindig meglátogatja. Neki is csak közönséges penziószobája van, de barátságos, nőies. Egy csomó tarka párna a heverőn, néhány apró üveg és csillogó köröm-ápolószerszám a kis asztalon, a másikon meg egy oroszosan kivarrt vastag vászonterítő. A villamos teafőzőben zümmögni kezd a víz, Sulkinette a teásedényekkel zörög; kövérkés fehér keze van, jólápolt rövid haja, csak a nyaka vastag egy kicsit. Az öreg Rabi Berlinben láncol valamivel, Sulkinette divatlapoknak rajzol. Harmincnégyévesnek vallja magát, katonatiszt-vőlegénye halott. Minden időben más pudert használ és senki sem veszi komolyan asszonyszámba. Hangosan zsörtölődve jön be a szobába:

— Milyen mocskos maga, Misa! Pfuj! (Pontosan így mondja: Fuj!)

— Jöjjön hozzám feleségül, Sulkinette, akkor mindjárt jobb lesz.

— Fuj!

— Nézze csak meg jó öreg apámat: a harisnyája nem lyukas, a szakálla is ápolt. Megházasodott másodszor is. Ilkának hívják az illetőt, azelőtt a szakácsnői pályán működött. Az öreg is olyan mint én: nem szereti zsidó aszonyban a műveltet. Miért pirult el Sulkinette? A művelt zsidó asszonyok miatt, vagy azért, mert feleségül akarom venni? De hiszen határozot-

tan elutasított, vagy másként is magyarázhatom a pfuj-at? Talán nem is tudja, hogy jó apám megházasodott? Akkor most nyilván nagy bajt csináltam a fecsegésemmel. Vagy azt hiszi, hogy fel akarom húzni? Isten ments!

— Majd melegítek vizet, hogy megmosakodjék. Igazán gusztustalan látvány így.

— Köszönöm szépen. De az apám tényleg megházasodott. Sőt meg is mutathatom magának a négy apróság fényképét. Második termés.

— Érdekel is engem, hogy megházasodott-e az apja vagy sem!

— De engem annál jobban érdekel. Hiszen egyébként maga lett volna a mostohaanyám, Sulkinette.

— Ne beszéljen ostobaságokat, inkább mondja meg, mit ajándékoz Annuskának?

— Semmit. Minek kell ajándékozni? Férjhez megy?

— Holnapután lesz húszéves.

— Szép kor. Én is voltam valamikor húszéves. Hát mit ajándékozzak neki?

— Én valami együttes ajándékra gondolok, mert külön-külön nagyon drága lenne.

— Ki jön tekintetbe? Maga, én, Sarah Bernhard, Borhardt, esetleg a tanárék. Gaute nem megy bele semmiféle közösségbe zsidókkal, Bunker tanító úr pedig nem akarja, hogy tudják, mennyit költött.

Ruth felüti a fejét.

— És Djavad?

— Sarah Bernhard! Az egész város azon töri a fejét, igen-e vagy sem és egy ilyen színházi tündér semmit sem vesz észre!

— Bah, mit érdekel engem ez a folytonos traccs!

— Az igazi, huszonötév előtti naiva! Sarah Bernhard ép oly kevéssé illik magához, mint a patetikus Ruth név. A maga szeme előtt...

— Hallgasson Rabinovics. Nagy disznó maga. De nem is hiszem, mert hiszen feleségül akar hozzá menni.

— Sulkinette, maga mindig polgári feltevésekből indul ki. Hát mit is ajándékozzunk a kicsikének?

Nagy előkészületek, tiszta terítő az asztalon, virág, két-két tányér, előétel is lesz. De hirtelen megjelenik a szobában az ápolónő és lehetőleg csendet kér. A kegyelmes asszony nagyon rosszul van, most volt itt az orvos. Táncolni lehet, ha éppen akarnak, a zongoraszó alig hallatszik föl, de kéri, hogy ne lármázzanak, ne szaladgáljanak fel-alá a lépcsőkön. Tudja, hogy nehéz az ilyesmi egy penzióban, ahol csupa fiatalság lakik. Az ápolónő nagyot sóhajt, hiszen ő maga is fiatal, de erre nem is gondol, vagy talán mégis? Werner erősen a

szemébe néz és mosolyogva kérdezi, nem volna-e kedve egy kicsit lejönni, ha az öregasszony elaludt. Nem, azt nem lehet, az öreg grófnő egyáltalán nem alszik már, félig öntudatlan, összevissza beszél, értelmetlenül. No hiszen akkor a lárma sem bánthatja, teszi hozzá Werner. Azt ajánlja az ápolónőnek, ne vesződjék annyit, egész rossz színben van már, látszik, hogy régen nem aludta ki magát. „Igazán, kedves testvér, törődhetne kicsit önmagával is, — szól közbe Lemke néni, miközben a frissen vasalt, kékesfehéren csillogó asztalkendőket hajtogatja össze. Az ápolónő nagyon csinos, finom arccskája, szőke haja van, (miért szőkék és finomarcúak mindig az ápolónők?) csak a szája nagy és álla erőszakosan ugrik előre. Rabi így szól Wernerhez: „Hidd el nekem, nem rossz falat ez" — „Tudom, ha hát mit tegyen az ember, ha mindig az öregasszonnyal van együtt." Hirtelen gyereksírás hallatszik a konyhából. Zsófi a sok munka és a jó hírnevéért való aggodalom következtében meggyűlt keserüséget gyermekével érezteti. Annuska csokoládé cseresznyét dug a síró gyerek szájába abból a nagy dobozból, amelyet ma reggel talált az asztalon. Olyan édes ez az Annuska, apró kis köténykéjében, szőke persze ő is és jobb sorsra született, mint hogy port törölgessen a vendégszobákban. Egytől-egyig szerelmesek bele, de anyja találóan

mondja, hogy ezek csak bámulók, de nem kérők. Vajjon Djavad komolyan gondolja-e? Ha igen, akkor sem jön tekintetbe, hiszen úgy hírlik, hogy Perzsiában még mindig háremekben élnek a nők. A maharadzsa kedvenc feleségének sem irigylésreméltó a sorsa, de úgy látszik pénze van neki, pontosan fizet, nagy borravalókat ad és manapság ... no de ilyet! Zsófi a konyhában így szól a takarítónőhöz: „Nekem ugyan ne jöjjön avval a mesével, hogy semmi köze sincs hozzá. Majd bolond lesz annyi pénzt kiadni valakire, akiből semmije sincs. Cukorka, virág, parfőm és még egy kötött kabát is! A kabátot mindjárt fölvitték a lakásba, nem akarják senkinek megmutatni, elsikkasztják, mert különben mégis csak rájönnének a vendégek, hogy van valami köztük és a Gautenak semmi esetre sem szabad észrevennie, — mert hát, ha nincs ló, jó a szamár is." Zsófi már kiismeri magát, hadiözvegy, az első férje elesett, a másik otthagyta a gyerekkel, szóval az ő élete is alaposan elromlott. De erre nem gondol, mert főznie kell. Ha az élet elromlik, az még csak hagyján, de az orosz tojáshoz való majonnézt nem szabad elrontani. „Csak keverni, folyton keverni, megállás nélkül, bánom is én, akármennyit csönget-nek, biztosan megint az öregasszony. Mariska, öntözd csak meg a pecsenyét, de egy-kettőre!

A bowlet Bunke tanár úr csinálja, az is mond majd egy beszédet. Tortát ma a cukrásztól rendeltek, mintha bizony én nem tudnám megsütni. De hát ilyenek ők! Itthon a són is spórolnak, aztán meg az ablakon szórják ki a pénzt. Hja, kedves testvér, ha forró borogatás kell, fáradjon csak le érte, nem lehetek egyszerre mindenhol. Egész tele van a ház és csak egyetlenegy kisegítő takarítónőt vesznek."

Annuska ott áll a konyhaajtóban:

— Miről van szó, kedves testvér?

— Annuska kisasszony, fogadja legszívélyesebb szerencsekívánataimat. A kegyelmes asszonynak nagy fájdalmai vannak, forró vizet szeretnék a termoforba...

— Csak tessék, vegyen innen a fazékból...

— Nem, nem, hagyja csak ott, azt mosogatáshoz melegítettem magamnak... — —

A tanító úr megcsendíti poharát. „A mi kedves Annuskánk... Éljen, éljen, éljen!" A poharak szinte parancsszóra felemelkednek, aranyosan csillog bennük az ital. A tanító úr ügyesen beszélt, megelégedetten törölgeti tar koponyáját. Az ilyen agglegény könnyen kerül jó hangulatba. Nem is olyan öreg, tekintetbe jöhetne még, de mégsem jön tekintetbe kis kecskeszakállával... és különben is... talán Brunhilda imponálna neki, vagy Iphigenia, de

Sulkinette nem. Pedig Lemke néni azt remélte...

Vacsora után vendégek jönnek: egy bécsi rajzoló, Borhardt mérnök barátja, Annuska barátnői, két diáklány, Kiesel Emilia magával hozta barátját is, kicsikémnek nevezi. Megnézik az ajándékokat: virágok, édességek, Coty-parfőm, a tanítótól egy kötet Goethe, tanáréktól egy nyaklánc, azután a közös ajándék, egy szép kézitáska. A cserépbe ültetett rózsafát Gaute küldte, boritékba dugott kártya is van az ágai között: „Amit mondani szeretnék magának Annuska kisasszony, nem való idegen füleknek, ezért írásban kívánok minden jót egész életére." A kartonlap kiesett a boritékból, a Wilhelm Meister köteten fekszik, mindenki elolvashatja, aki lehajol a rózsát megszagolni. „Amit mondani szeretnék magának Annuska kisasszony, nem való idegen füleknek."

Kint a szalónban Emilia barátja leül a zongorához. Egészen jelentéktelen kis legényke, a nő parancsolgat neki. Annuska az első bostont a perzsával táncolja, a másodikat Gauteval, a harmadikat a bécsi festővel. Gomperz Ruth belesimul Borhardt karjaiba, egymás szemébe nézve táncolnak, mintha egyedül volnának a szobában... Rabinovics mindenáron táncra kéri Lemke mamát, pedig nem is tud táncolni. Bunke tanító úr Sulkinettel forog, hát mégis, a tanár is meg akarja vele próbálni. A tanár úr

meglehetősen kövér, pedig nem is öreg, jóindulatú gyerekarca van, felesége mosolyogva int neki. Az asszony egyáltalán nem csinos, de boldog házassága és a sok öröm, amit a zenében talál, teljesen kielégítik, ő az egyetlen asszony a penzióban, aki nem traccsol. A rajzoló odaül melléje, miután kötelességszerűen megtáncoltatta a ház leányát. Kieser Emiliának nagyon jó kedve van, maga válogatja meg táncosait, most a perzsát kérte föl és el sem engedi többé; Annuska nagyon haragos arcot vág, talán-talán mégis igaza van Rabinovicsnak... Gaute mond valamit Annuskának, de az nem is hallja, csak amazokat tartja szemmel... Rabinovics szemével jelt ad Wernernek, az Emiliához lép és azt kiáltja: „leváltás!" De a leány hátat fordít neki. Milyen szép az a feketeszemű perzsa... és milyen jól van öltözve... ujjai karcsúak, barnák és milyen különös az a gyűrű ott... Nem valami amulett-féle az? Lemke mama éppen azt meséli a tanítónak, hogy Djavad Annuska számára kiírt egy verset a Heine-kötetből: „Nem Hafiz rózsája vagy, hanem korcsmárosék Rózája." Egészen kétségbeesett, amikor Lemke mama megmagyarázta neki, hogy „korcsmáros" nem egy nagy német költő, olyasvalami, mint Hafiz a perzsáknál. Milyen jó fiú. Emilia kis barátja most egy bécsi keringőt játszik. A rajzoló fejével veri a taktust, mosolyogva kergeti emlékeit... mennyi vágy van ebben a dalban. Csupa vágyódás. Ruth az egyik sarokban ül Borhardt mellett, a férfi karja a szék támláján nyugszik, még egy mozdulat és érzi a vállát, mint előbb, tánc közben... lehetetlen, hogy ne volna neki Berlinben barátnője... kérdezze talán meg, hogy emiatt hamarosan visszautazik-e? Nem. Nevetséges. Gyerekes. Nem, nem. Nem gyerekes. De honnan vegyen ennyi bátorságot? Tegyen úgy, mintha semmi se volna, mintha még teljesen uralkodnék magán? Mintha a régi, önálló, fölényes fiatal hölgy lenne, akinek van elég pénze, tehetsége és összeköttetése, hogy ne kelljen a színházi élet minden mocskát végigcsinálnia és olyan szerelmes a hivatásába, hogy se ideje, se érdeklődése a férfiak számára nem marad?... Most így rémlik neki, mert megfeledkezett mindnyájukról... és nem is haragszik, hogy ilyen kevéssé modern, ennyire nem tárgyilagos... Milyen szép ez az érzelgős bécsi keringő...

A keringő hangjai lágyan, halkan, csak mint egy emlék szűrődnek föl a második emeletre, csak ha egy ajtó nyílik, dagadnak meg a hangok. A lámpa fényét letompították, az öregasszony nehezen lélegzik a magasra polcolt párnák között, a betegápolónő ott ül mellette, kendőt horgol és gondolkodik: „Pünkösdre biztosan befejezi az öregasszony, akkor hazamegyek

Hannoverbe, megnézem, mit csinálnak. Nem megy ez így tovább anyával, el kell már végre küldeni valahová. Legjobb volna a Harz-hegységbe, az nincs messze és szezón elején nem is lesz nagyon drága. Holnap, ha bemegyek a gyógyszertárba, beszólok a menetjegyirodába. Talán célszerűbb, ha nem is utazom haza, csak elküldöm a pénzt anyának... Most újra felhangzik a keringő, az öreg ébredezik, mormol magában, talán kíván valamit?

„Már régen elkezdődött, hallod a zenét Joachim? Nem is érdemes már odamenni... Nézd csak, Joachim, úgy köhög ez a gyerek. Álmában ledobja magáról a takarót... nem, nem, a nevelőnőre nem bízhatom... Nem mehetek így a bálba... Ó, Istenem, Istenem..."

— De kegyelmes asszony, ne izgassa fel magát, hiszen minden régen elmúlt már...

— Mi az, kedves testvér, mi az? Mondtam valamit? Hány óra van?

A bécsi rajzoló halkan beszélget Borhardttal: igen, amikor idejöttem, le volt zárva a Főtér... két ifjúmunkást elvittek, a diákok lövöldöztek...

Most énekelni kezdenek: Deutschland, Deutschland über alles! — Gaute kezdte, a tanító lelkesedéssel csatlakozott, Lemkéék is, bár lelkesedés nélkül, elvégre a penzió nemzetközi.

Mindenki fölállt természetesen, a kövér tanár, aki magyar, nem tudja, milyen arcot vágjon, hirtelen érezni kezdi, mint kamaszkorában, hogy kezei és lábai vannak. Djavad viszont teli torokkal énekel: Deutschland, Deutschland über alles, über alles in Berlin... Csak a körülötte állók hallják, a rajzoló, aki mint minden igazi bécsi, gyűlöli a poroszokat, hízik örömében. Vége. Tessék még egy pohár bowle. Rabi majd szétveri a zongorát, annyi temperamentumot visz bele egy mazurkába, Sulkinette egészen egyedül táncol, emlékein elmerengve... A háború előtti Moszkva, az első bál... akkor ismerte meg későbbi vőlegényét, éppen akkor fejezte be a gimnáziumot, még nagyon fiús megjelenése volt diák-egyenruhájában, egy kotillont kért tőle... Őt akkor még nem Sulkinettenek hívták, hanem Sulkina Annának. Mignonnak volt öltözve, nyitott, barna haja csigákban omlott csupasz vállára, kezében egy kis tamburint tartott, félretette, mikor tánchoz álltak fel, persze ott is felejtette, csak otthon vette észre... Bravo Sulkinette, bravo!

Az öregasszony a második emeleten megint motyogni kezd. Szinte hörög már. Egyre roszszabb az állapota, nem kellene az orvosért telefonálni? Bár az sem igen tud segíteni, mit csináljon a hetvennyolc éves beteggel? Nyöszörög, valami bántja, mond is valamit. Vajjon mit?

— Igen, tudom, ha nem vagyok itt, ledobja magáról a takarót, minden iskolai kiránduláról betegen jön haza... a cipője mindig átázik. Nem, Joachim, kérlek, ne haragudj, igazán nem mehetek veled..."

Hány év mult el azóta? Wolfgang akkor még kisgyerek volt, puha, sűrű hajú kisfiú, azután kadett lett, később tiszt... mindent tud egész 1916-ig, amikor Verdunnél elesett... a császárért és a hazáért... Dehiszen nincs már császár és a haza sem a régi... mindennek vége lesz egyszer és ez nagyon jól van... Az ember elfárad, aludni szeretne... Csak ne kínozná az a sok emlék... Hogy mindezek ellenére mégis el kellett akkor mennie a bálba, mert a férj karriérje számára előnyös volt, ha a császár futólag rámosolygott... és földig hajol, ahogy az udvarnál szokás, közben arra gondol, hogy a kisfiú ledobta takaróját és fojtogatja mellét a köhögés. Ó Istenem, Istenem, Istenem!...

Zsófi becammog a szalonba, kihívja Lemke mamát: Hagyják abba a zenét, az öregasszony nagyon rosszul van...

Lemkéné és Werner kikisérik a vendégeket, udvariaskodnak. Djavad nem megy el, Emilia búcsúzik. Annuska úgy tesz, mintha rendet csinálna. „Annuska, hiszen ismersz, a te érdekedben mondom, muszáj mindenkinek észrevenni?..."

— Tudom, Djavad, hogy nem vagyok elég jó a számodra, hiszen nem járok egyetemre.

— De Annuskám!... A barna ujjak átfogják a leány vállát. Annuskám, nem tudom magamat németül kifejezni, nem érzed, mit gondolok?

— Hiszen nem azért sírok... De mindig arra kell gondolnom, ha valami történik, hogy te rövidesen elutazol, amint befejezted a tanulmányaidat.

Most már csak suttog, hogy a fiú végre kimondja: „De hiszen te velem jösz!" és amikor tényleg kimondja, oly váratlanúl éri, hogy boldogságában eláll a szava. Ott állnak még mindig kézenfogva egymást, mosolyogva, hogy megszépíti az öröm a leányt! Még vörös szeme és izgatottságában ragyogó orrocskája sem zavarnak, inkább kedvesen, gyermekdeden hatnak. Azt sem kérdezi meg, hogy tényleg vannak-e még Perzsiában háremek, nem fog-e felette egy rettenetes, kegyetlen eunuch őrködni, át kell-e térnie a mohamedán hitre és fátyolban járnia a maharadzsa kedvenc nejének? Most minden mindegy, jó lesz minden, anya is utánuk megy majd, eladják a penziót, hiszen annyit kell vele vesződni...

És fönt, a kis padlásszobácskában egy szőke fiatalember apró darabkákra szakít egy kis kartonlapot: „Amit mondani szeretnék magá-

nak, Annuska kisasszony, az nem való idegen füleknek...“ Zsebre dugott keze ökölbe szorul... mindig ők a vesztesek, a jóhiszemű németek, túljárnak az eszükön, kiütik őket a nyeregből ezek a fekete ördögök, hízelgő modorukkal és aprópénzükkel... Idegenforgalomnak nevezik ezt, amikor háttérbe szorítják a németeket, finom nyakkendőjükkel, selyemharisnyájukkal és a kellő pillanatban mindig meg tudnak lapulni, úgy hogy nem is lehet őket tetten érni s egy alapos nyaklevessel elintézni a dolgokat... És német fiúk barátkoznak velük... És német leányok édes pillantásokat vetnek rájuk... vagy talán még többet is... átkozottak legyenek. — És Rabinovics, az a disznó zsidó, felhajtója a perzsának! Hiszen észrevette, hogy integetett a szemével, mikor Emilia táncolt a perzsával és ő egy pillanatra egyedül maradt Annuskával... ezek a zsidók, ezek a marxisták, mindig szövetkeznek az idegenekkel Németország ellen... párbajra fogja hívni a perzsát... de a zsidóval nem áll ki, nem, ezeket a fickókat majd másként fogják elintézni...

A fiatalemberek a szalonban ülnek és Rabinovics biztatja Wernert: „Mondtam neked, siess, mert ha az öregasszony meghal, elmegy az ápolónő!“

— De hát mit csináljak, ha örökké ott ül a beteg mellett!

— Hogy — hogy? Van a házban egy fess kis ápolónő és én még nem is láttam? — A bécsi rajzoló hamutálcát keres az asztalon.

— Az az ember úgy csinálja, hogy érdeklődik a beteg állapota iránt, megkérdezi, nem lehetne-e valamiben az ápolónő segítségére, nem mehetne-e el helyette a gyógyszertárba és így tovább. Hogy titeket az ilyesmire még ki kell oktatni!

— Hát menjek most föl?

— Most? Te szerencsétlen! Az öregasszony haldoklik és te most akarod megtenni az első lépéseket?

A rajzoló arról beszél, hogy szeretne kiadni egy képeskönyvet szöveg nélkül, Masereel módján, van is már egy pár vázlata, mit szól hozzá Rabinovics, persze csak elvben, hiszen ő egy kiadónál dolgozik, talán tudja, van-e ma kelete az ilyennek?

— Az attól függ, kedves barátom... nehéz ma újat nyújtani, mindent kitaláltak már, de persze, ha van valami eredeti szempontja...

Ruth és Borhardt elmennek egy kicsit sétálni, oly gyönyörű, csillagos éjszaka van. Borhardt hívta a rajzolót is, de az nem ment, mert Rabitól akart valamit kérdezni... Jobb, ha az ember üzleti dolgait előbb társadalmi téren próbálja megfogni... Na, annál jobb... kellemesebb a séta kettesben... elmennek a német di-

ákotthon előtt, ott minden csendes, mára a nácik hívtak össze nagygyűlést, jönnek is már a riadó autók, fényszórókkal, a Zeiss-munkások meg akarták zavarni a gyűlést... A két sétáló alig látja a riadóautókat, kimennek a rétre, úgy hívják, hogy akasztófa-rét, nem is olyan régen az a három öreg fa ott még mint akasztófa szerepelt. Éppen a fák alatt áll egy pad, leülnek, szorosan összebújnak, messziről látszanak a város lámpái, lent folyik a Saale, amarra látni a hegyek fekete láncát, itt kűzdötte meg Napoleon egyik legnagyobb ütközetét. ... Nem gondolnak erre sem, lélegzenek, élnek. Ruth fél, hogy Borhardt megcsókolja, de még inkább fél attól, hogy nem csókolja meg. Vajjon szereti-e igazán? Vagy csak barátság az egész? Most nagyon közel ülnek ugyan egymáshoz, de azért még mindig lehet barátság egy kis érzékiséggel, amilyet minden nem éppen csúnya nővel szemben érezni szoktak. Tegnap, amikor Borhardt Sulkinettel beszélt, szintén ragyogott a szeme, mindig ragyog és mosolyog is mindig, akkor is, ha Lemkénével vagy Bunker tanítóval beszél... És miért hallgat most? Óh, miért hallgat?... Karját a pad támlájára fekteti, de úgy, hogy nem érinti a nő vállát, keze üresen csüng le és Ruth nem tud ellentállni, történjék bármi is, meg kell fognia ezt a félig nyitott kezet, egy pillanatra megérinteni ezeket az erős, meleg ujjakat, ha nem is érez iránta egyebet barátságnál és érzékiségnél, ami még korántsem szerelem. Ruth viszont szereti őt és ez elég. Ez meg is teszi. Feléje fordította fejét, éppen abban a pillanatban, amikor Borhardt hozzáhajolt.

A lépcsőn találkoztak Zsófival, aki egy párnát visz fel az emeletre. „Mi baj, Zsófi?“ akarja kérdezni Ruth, de Zsófi már el is tünt. Azután Annuska jön, kezében a termofórral. „Már egészen hideg az öregasszony... meleg borogatás kell neki, de azt hisszük, ez sem segít már...“ Szomorúan mondja ezeket a szavakat, de a szeme csupa boldogság... Dvajad barna, mosolygó arca mindig előzi a haldokló grófnő vonásait... Eh mit! A konyhába szalad, vizet tesz a gázra, legszívesebben énekelne...

Ruth húzódozik — most — itt, ebben a házban, ahol egy öreg aszony a halállal vívódik... De Arnold magával húzza a szobába: „Gyere, gyere!“ Ruth becsukja szemét...

Arnold karjaiban megbújva, így suttog:

„Képzeld csak, azt hiszem, Berlinben kapok szerződést... együtt játszom a híres Finkkel... ez ma egyike a legjobb német színésznőknek... és nem is fiatalítja magát, pedig megtehetné, még alig negyven éves... olyan boldog vagyok... hát nem nagyszerű ez?

Nem mondja meg, mi nagyszerű: az-e, hogy

együtt fog játszani a híres Finkkel, vagy az, hogy Arnolddal együtt Berlinben lesznek. Arnold lustán nyújtózkodva mondja:

— Nagyon jó lesz, akkor mindjárt lakást is kereshetsz.

Ruth belecsip saját hüvelykujjába, úgy mondogatja magában:

— Nem igaz! Nem igaz! Ennyi boldogság nem is érhet egyszerre! Nem igaz! Nem igaz!

A rajzoló hazament, nagyon késő van már... az ebédlőben nem szedték le az asztalt, a szalonban hervadnak Annuska virágai, köztük üres és félig üres poharak, a zongorát nyitva felejtették, tányérokon és hamutartókban mindenfelé kihült cigarettavégek... Csend van, de a csend nem olyan, mint máskor, érezni lehet, hogy senki sem alszik a házban, melynek kapuján a halál kopog... Rabinovics anyja halálára gondol — az odesszai pogrom után nem kapott már igazán erőre, két gyermeke veszett ott, áldott állapotban levő unokahugának hasát vágták fel a kozákok... Nem, nem, nem szabad erre gondolni... Berlinbe mentek, idősebbik testvére oda ment férjhez... a szabad Németországba... Misa nem mesélte el otthon, mily nehéz volt az iskolában, a tanítók rossz szemmel nézték, a gyerekek gúnyolták, mert nem tudott jól németül, még a zsidó gyerekek is megvetették benne a keletről bevándorolt zsidót. Éjjel-nappal tanult. Még Oroszországból tudta, hogy a zsidó gyerekeknek kétszer annyit kellett tudniok mint másnak, ha nem akartak megbukni... és ő nem akart. Az évszázados üldöztetés szívóssá, alkalmazkodóképessé fejlesztette ezt az ideges, félénk fajtát... és mert szívósak és alkalmazkodni tudnak, gyűlölik és üldözik őket. Valóságos circulus vitiosus, nincs belőle menekvés.

Lemkéné bejön a szobába, nagyon fáradt, de mégis valami megkönnyebbülésféle látszik rajta. Vége, vége...

— Üljön le, Lemke néni, ne bánkódjék, igyék egy pohár bort, az majd jót tesz...

—Éppen most állapította meg az orvos a beállott halált... Vége...

Nem mondja meg, minek van vége, az öreg asszony kínlódásának, vagy az utolsó hetek sok izgalmának és nyugtalanságának... az a sok szaladgálás konyha és betegszoba között, a diéta, a többi vendég kényszerű alkalmazkodása... az öreg grófné semmi áron nem akart a klinikára menni... Holnap újra kifüggesztheti a cédulát: Szép szoba kiadó. Nem, holnap még nem, természetesen majd csak akkor, ha elszállították a halottat... Biztosan kap új lakót, hiszen csak most kezdődött meg a félév az egyetemen...

Sulkinette szobája ablakánál áll, körülötte a sok színes párna a pamlagon, a ragyogó körömápolószerszámok, a finom parfömök és puderek illata. Szemeiből patakzik a könny, mintha záporeső volna... Nagyon megrendítette az öreg asszony halála... Az ember azt hinné, hogy már benőtte a fű a régi emlékeket, új emberek jöttek, új benyomások, de azért minden alkalommal újra felbukkannak... Oly fiatal volt akkor, oly keskenyvállú, persze ő maga is keskenyvállú volt még. Olyan szépen kérte: „Ugy-e, ad nekem egy kotilloncsillagot..." azután együtt száguldoztak kerekes korcsolyán, az éppen akkor jött divatba. Azután verseket olvasott fel neki: „Sokat követelsz az élettől én kedvesem, de én, én nem várok már semmi boldogságot... „Mintha csak sejtette volna... miért is lőtték agyon? Verseket olvasott fel és megtette kötelességét mint katonatiszt... hiszen hűséget esküdött a cárnak... nem tehetett, nem tehetett egyebet... ezt meg kellett volna értenie...

Sulkinette leveti magát az ágyra, úgy zokog, hogy telt teste szinte rázkódik bele...

A második emeleten félénken kérdezi Ruth: „Mondd, igazán azt gondolod, hogy hozzád való vagyok?

Arnold becsukja szemét, úgy felel: „Természetesen".

— Miért gondolod ezt? Milyen jelek alapján?

— Csak úgy. Aranyos teremtés vagy. De most aludjunk.

— És... Ruth habozik, most jön a neheze, a kérdések kérdése:

— És nem bánod, hogy zsidó vagyok?

— Ugyan, hagyd már abba. Gyere ide. Így. És most aludj.

Ruth boldogsága csak most teljes.

Lemkené holtfáradtan aludni ment... Rabinovics még mindig a szalónban ül, mozdulatlanúl, mint egy fabáb, szikáran, beesett arccal, egyik cigarettát a másik után szívja és nézi a halványuló csillagokat... a kis Annuska boldogan mosolyog álmában, ezeregy éjszakáról álmodik... Bunker tanító felhúzza az ébresztő órát; a folyosó másik végén, a konyha mellett Zsófi horkol egy rozoga pamlagon, kosarába rejtett két darab tortát, ez maradt a mai vacsorából...

Így élt, így szeretett és így halt meg a sokrétű Németország a Harmadik Birodalom küszöbén... Idegenek sorsa egybeszövődött az ő gyermekeinek sorsával. Idegen? Még nem is tudták, hogy azok... Akkor az emberek még saját tetszésük szerint osztályozták egymást: olyanokra, akik előre és olyanokra, akik vissza-

felé haladtak. Ez persze nem volt olyan egyszerű: akadtak, akik a beteg Németországot a középkor kényszerzubbonyába akarták beleszorítani és forradalmároknak nevezték magukat, de azok is, akik keresték, kívánták az újat, különböző utakon jártak, sőt, a közös cél felé vezető utak között akkora szakadék tátongott, hogy ádáz ellenségeskedéssel küzdöttek egymás ellen az egyes táborok...

Nyár volt. Ezerkilencszázharminkettőt írtak.

ELSŐ FEJEZET.

Az anyakönyvvezető átnézte a házasulandók okmányait és így szólt:

— Hogy lehet az, hogy német létére i d e g e n feleséget választ magának? Nincs elég leány Németországban?

Arnold nyugodtan, nagyon is nyugodtan válaszolt:

— Ne avatkozzék kérem a magánügyeimbe. Ahhoz csak van jogom, hogy magam válasszam meg a menyasszonyomat?

A hivatalnok, dühösen az asztalra csapva:

— Nem esketem össze!

Arnold, ugyanoly nyugodtan, mint az imént:

— Ahhoz nincs joga. Semmiféle törvény nem tiltja a házasodást németek és zsidók között.

— Majd lesz ilyen törvény hamarosan. Meg fogja bánni ezt a mai lépését.

— Bízza csak rám.

— Nekem mindegy. Hol a menyasszony?

Láthatta volna Ruth hamuszürke arcán, hogy ő az.

— Nem szabad érzékenykedni. Igazán nem. Mi lenne, ha komolyan vennők minden ostoba, korlátolt fickó fecsegését! Hiszen te már megszokhattad Ruth, hogy ok nélkül támadnak. Rossz ujságkritikában is volt már részed. Arnold mellette ül az autóban, mosolyogva nézi a puha pelyhekben hulló havat.

Ez igaz, volt már rossz ujságkritikákban része. De az egészen más. A leggyűlölködőbb kritikákban is van rendesen egy szemernyi igazság.

— Ami azt illeti, egy szemérnyi igazság volt ennek az ostoba fickónak a megjegyzésében is. Gondold csak meg, mindennap újabb szükségrendeletekkel csökkentik a férfiak fizetését és közben állandóan azt látjuk, hogy a zsidók bőségben és örömben élnek.

Ruth arcából most már semmi sem maradt, csak két nagy, rémült szürke szem.

— Mit mondtál Arnold? Hát a gazdag keresztények nem élnek éppen olyan bőségben, mint a gazdag zsidók?

— De igen, csakhogy a kereskedelmi és hiteltőke csaknem teljesen zsidókézben van. Éppen a Tietz-áruház mellett megy el a kocsi. — Látod, ez is egy olyan jöttment zsidó, aki tönkreteszi a német kiskereskedőket.

— Igazán nem pártolom ezt a Tietzet, de azt mégsem lehet állítani, hogy minden zsidónak olyan nagy vagyona van, mint neki. Milliomos talán az én Walter sógorom? És Glück tanár? Tavaly majdnem ő kapta a Nobeldíjat rákkutatásaiért.

— De hiszen nem az ilyen zsidókról beszélek. Hitler maga is azt mondta, hogy vannak tisztességes zsidók is és én is jobban szeretek egy tisztességes zsidót egynémelyik kereszténynél.

— Ez igazán szép.

— Nézd Ruth, ne folytasd ezen a hangon! Nem látsz némi ellenmondást abban, hogy éppen most nevezel antiszemitának, amikor az anyakönyvvezetőtől jövünk? Goldolkozz ezen egy kicsit!

Kezébe veszi Ruth kezét. Az nem húzza vissza, magában így gondolkozik: „Tulajdonképen igaza van, ha antiszemita lenne nem vett volna feleségül. És mégis..."

— Nem tudom, Arnold, de Jénában nem hallottam ilyesmit. Azt hiszem, Herbert rossz irányban befolyásol.

— Herbert? Engem befolyásol? Ezt igazán nem értem. Hiszen éppen tegnap montad, hogy

kevés oly rendes, finom embert ismersz, mint Herbert.

Igaz, ezt mondta. Így is van. Eleinte, amikor Arnold elmondta, hogy sógora a nemzeti szocialistákhoz tartozik, nagyon megijedt. De azután nyomban megérezte Herbert mosolyán és kézszorításán, hogy tetőtől talpig becsületes fiú. Voltaképpen nem is antiszemita. Furcsa. Így magyarázta a dolgot: Németországban valami változásnak kell történnie. Nem tarthat tovább ez a helyzet, hogy mindenki háborút visel mindenki ellen, fönt ülnek a dőzsölők, lent szorongnak az éhező munkanélküliek. Németországnak függetlenítenie kell magát a külföldtől, nagynak, hatalmasnak kell lennie. És minden eszköz jó volt, ami ebbe az irányba vezetett.

Ruth tétovázva bólint. Igen, Németországnak függetlennek kell lennie, olyan függetlennek, mint minden más állam. Az is igaz, hogy a jó cél érdekében minden eszközt fel lehet használni. De segítse vajjon a munkanélkülieken, ha mindig újra hangsúlyozzák, ami ugyis természetes, hogy a németek, németek?

Herbert mosolygott. Ruth szürke szemével egyenesen az arcába nézett. Igazán kár, hogy zsidó ez a lány, jó nemzeti szocialista lett volna belőle. Talán eljön majd az ideje annak is, hogy zsidó létére is agitálhat a párt érdekében. A rendes elemeknek ott a helyük. Készséggel

adott felvilágosítást: a gazdasági helyzet javulása útján első lépés a bizalom visszaállítása. Erős kormányra van szükség, amely szorosra fogja a gyeplőt és megnyugtatja az országot.

Hm. De hiszen éppen a nácik azok, akik folytonos támadásaikkal és merényleteikkel nyugtalanságban tartják az ország népét. És az az örökös csatározás a kommunistákkal.

Herbert bólintott. Igen. A kommunisták hatalomra törekszenek, akárcsak ők. De ez sem fog nekik használni. A német munkás végül mégis csak megtalálja a nemzeti fronthoz vezető utat. Ő maga is sokat megnyert már a pártnak, rámutatva arra, hogy ime, Oroszországban még tizenöt év után is annyi minden hiányzik. Sok gyűlést tartottak Oroszországból visszatért németekkel, azok ily irányban nyilatkoztak. A tervgazdálkodás megbukott. Az egyéni iniciativa mint hajtóerő nem nélkülözhető. Világos, hogy a vállalkozónak tisztességes embernek kell lennie, aki munkását, saját néptársát, nem akarja megkárosítani. A közösség érdeke előbbre való, mint az egyéné. Erről majd gondoskodik Hitler. — Mit tettek értetek a szakszervezetek? Semmit. Vezetőik kerekre híztak a munkásság fillérein. Nem igaz?

— Igaz, igaz, de ezen még gondolkodni kell. A nácik nem is vesztik el oly könnyen a munkájukat és egyenruhát is kapnak egészen ingyen.

— Igaz, igaz, de azért nem tudom, azt hiszem, mégsem olyan nagyon igaz...

Nagyszerű, hogy az ember nincs már egyedül és lakása is van japán lakkbútorokkal. És ha majd lepattogzik a zománc jövőre, akkor más színűre lehet mindent festetni. Ezt azután majd szépen megbeszélik egymással. Arnold a végén majd enged, hiszen olyan mindegy neki, hogy rózsaszínű, kék vagy zöld bútorok közt alszik-e. Különben is olyan aranyos ez az Arnold, sokkal kedvesebb, mint a férjek általában.. Ez azért van, mert az anyja osztrák volt, és egyidejüleg ő maga is Bécsben járt iskolába.

Ruth későn kerül haza a színházból. Arnold már alszik, mert korán reggel indul a gyárba. Gyorsan kifizeti a kocsit, kinyitja a kaput, a lépcsőn már kezében tartja a lakáskulcsot. Állva kapja be vacsoráját a konyhában: hússaláta van és egy narancs, nagyszerű! A fürdőszobában vetkőzik, onnan dobálja be az egyes ruhadarabokat a hálószoba heverőjére. A hálószoba voltaképpen szalon, az igazi háló a fürdőszobában van. Ők ketten. A közönség csak a repülő ruhadarabokat látja a szalonban. Egymásután érkeznek: ruha, ing, harisnya, meg az atlaszcipők is. De ma gyíkcipő van a lábán, az nehezebb, vigyázni kell nagyon, mert ha leesik, felébred Arnold. Mily édesen alszik! Egy cseppet sem horkol, amit kevés férfiről lehet elmondani. Szája kissé nyitva van. Ez általában kómikusan szokott hatni, de neki jól áll. Pyjamakabátja nyitva, azt találja, hogy mindig nagyon meleg van a szobában. A nyitott kabátból kiviláglik fehér bőre, egy kis szőke pihe van rajta. Milyen jó volna, ha felébredne. Ha véletlenül köhögnék — hiszen arról nem tehet az ember — akaratlanul is felébreszteném. No, de ez hallatlan önzés volna, nem teszek ilyet. Hát hol is hagytam abba? Hja igen, a cipőt nem dobom be a hálóba. De ez már mind nem ujság, csupa rég begyakorolt mozdulat. A harisnyát a kályhaellenzőre kell akasztani. Ez is a régi móka. Újabbat nem tud, Gompertz kisaszony?... Most nem is így hívnak, hanem Borhardtnénak, illetve a színpadon megmaradt a régi nevem, de a szünetben már így szólítanak. El a kezekkel... Ne bántsátok Szovjetoroszországot... Nem hiszem, hogy Fink, a híres színésznő ilyesmit aláírna... egyszerűen nem hiszem, csak a Fischer találta ki. Mind irigykednek a Finkre, mert az még azt is megengedheti magának, hogy megöregedjék. Nekünk egyebünk sincs, mint ez a kis fiatalságunk. Nálam a kritikusok mindig kiemelik a fiatalságomat, mintha valami személyes érdemem volna. Csak egyszer írta egy

Hamburgban, akkor is majd megevett a méreg: ha Oféliából modern kislányt csinálnak, akárcsak Bernard Shaw... pedig ez már a második, javított kiadás volt. Eredetileg, amikor felhangzott a „Vonulj kolostorba, Ofélia!" alaposan elfintorítottam az orromat. Brückner azt mondta, szegény Shakespeare biztosan megfordult sírjában... A Finknek nem kell grimaszt vágnia — egyetlen mozdulat és Hamlet megsemmisült. De ez nem is helyes, elvégre mégis övé a főszerep. És Ofélia tragikus alakítás, hiszen megőrül... én nem tudnék megőrülni, a Fink az tud, az mindent tud, ó mennyire szeretem...

Ruth sárga selyempyjamájában beugrik az ágyba, nagyot sóhajt: „Mennyire szeretem" és már alszik is...

Ha Arnold reggel felkel, Ruth átmászik az ágyába és élvezettel alszik tovább. Nagyszerű Arnold ágyában feküdni, a párnákon ott van még az illata, csupa egészség és melegség. És az álom már nem olyan mély, hogy ne élvezné az ember. Tulajdonképen fel kellene kelni és Arnolddal együtt reggelizni, ez illik egy rendes feleséghez. De mikor oly fáradt és az ember elvből ne áldozza fel magát, csak addig legyen kedves, amíg önként az, megerőltetés nélkül, ez az igazi. És Arnold ezt meg is érti. Nagyszerű egy olyan férj, aki mindent megért, illetve ha

nem is mindent, hát majdnem mindent és ennél többet igazán nem lehet kívánni.

De fél kilenckor fel kell kelni. Akkor megjelenik Müllerné kávéval és ujsággal és az az utasítása, hogy muszáj kiráznia az álmot Ruth szeméből. Így kelttette fel magát az öreg Frigyes császár is. Aki nem hiszi, nézzen utána a leányiskolai olvasókönyvben. Akkor nem is tudta megérteni. A felkelés sohsem volt erős oldala. Hanna minden reggel oda állt ágya mellé, kért, könyörgött, kétségbe esett. „Kelj fel Ruth, megint elkésel az iskolából." Ez minden reggel megismétlődik, egyszer, kétszer, háromszor. Végül nagynehezen kinyitja a szemét, csak annyit morog mogorván „Hagyj békében, aludni akarok!". Hanna végül is megunja, otthagyja és öltözködni kezd. Ruth a szeme szegletéből figyeli, szereti a nagyobbik testvér mozdulatait nézni. Oly ügyesen, megfontolt, apró mozdulatokkal végez mindent. Átkeféli hosszú haját, elosztja, befonja két hosszú, sötét fonatba... ujjai gyorsan, ügyesen mozognak. Hanna mindent tud, egyedül varrja blúzait, öt mozdulattal rendbehoz egy szobát, az iskolában is jól halad, figyel, mindig tudja a leckét. De olyan csendes, hogy mindenki azt hiszi, kettőjük közül Ruth a tehetségesebb. Az első óra után felkeresi hugát az osztályban. Ruth fésületlen, rendetlen, cipőjét csak félig fűzte be, elaludt, nem

ért rá rendesen felöltözni. Hanna megköti rajt a kötényt, rendbeszedi haját, feltűzi a saját hajából kiszedett hajtűkkel... azután otthagyja, rá se néz... Végül is Ruth szólal meg: „Milyen ostobák az emberek, bedőlnek nekem, pedig szemfényvesztés az egész..." De Ruth mulatságos, ezernyi ötlete van mindig, igyekszik a figyelmet magára vonni... nem nyugszik, amíg nem ő a társaság középpontja, a fiatal emberek mind körülötte tolonganak, pedig iskolásgyerek még. Azután kineveti őket és legközelebb elülről kezdi... sportot űz belőle, nem is tehet róla. Egyszer, mialatt ő rokonoknál vakációzott Rügen szigetén, Hanna eljegyezte magát. Anyjuk nevetve mondta: „Ha el nem küldöm hazulról Ruthot, Hanna sohsem ment volna férjhez..."

Csupa ostobaság, hiszen mindez száz év előtt történt. Amikor Hanna reggelenként költögette, nem is volt még vége a háborúnak és Arnoldnak nyoma sem volt még. Közben voltak a tanulóévek, az első színpadi sikerek. Ez mind szép volt, de a többire nem akar emlékezni. Csupa kíváncsiság és könnyelműség, de talán nem is könnyelműség, inkább az a titkos remény, hátha az lesz az „igazi", a nagy csoda. De azért titkokban mindig bántotta a lelkiismeret... olyasféleképen, mint ha az ember tudja, hogy rongyos a harisnyája. Valaki rámosolyog

az uccán és ő ilyesfélét gondol magában: „De jó, hogy nem tudod, mekkora lyuk van a harisnyám sarkán! Szép kis blamázs lenne!" De most már soha sincs az az érzése, hogy lyukas harisnya van a lábán.

Mert Arnold az igazi és az ő kedvéért fel is kel.

Kár, hogy az élet nem olyan tiszta és kerek, mint egy alma. Olyan rendes kívül-belül. Még kiadásait is elkezdte feljegyezni, de sajnos, csak minden két-három napban egyszer írta fel és közben elfelejtette, mit adott ki és mire. Tizenhárom márka és negyvenöt pfennig hiányzott. Behívta Müllernét és megkérdezte tőle, mit gondol, mire ment el a pénz. Müllerné villamosköltségre, tisztítóra, mozira gondolt. A mozi nem jó, arra nem költhetett, hiszen minden este játszott. Villamosra beírt másfél márkát a három napra és tisztítóra 80 pfenniget, mert most csak keztyüt küldött le, egyebet nem. Elég kár, mert akkor tudná, hova lett a pénz.

Müllerné bölcs egykedvűséggel nézi az életet. „Elfogyott, hát elfogyott, ezért ne hagyja kihülni a kávéját".

— Rögtön, rögtön, Müllerkém, csak megnézem, összekaparta-e végre az öreg Schleicher a többségi kormányt. Ha nem, akkor elküldik és megint az az unalmas Papen jön.

— Hiszen egészen egyre megy. A dolgozó

emberek számára egyik annyit ér, mint a másik.

— Ne mondja azt, Müllerke. Schleicher maga jelentette be a rádióban, hogy ő szociális tábornok. Már vissza is vonta a sajtó ellen kiadott rendkívüli rendszabályokat.

De Müllerné e téren nem ismer tréfát. Morogva viszi ki a kávésedényt és a konyhában nagy csörömpöléssel csapja le a tálcát az asztalra.

Persze, hogy nincs igaza, mert az a Schleicher nagyszerű fickó. És még hozzá tisztességes is. Egyébként nem engedte volna nyilvánosságra kerülni a keleti segélyek botrányát. Hát ami azt illeti, ez a dolog még mindig nem egészen világos. Hogy Hindenburg ilyesmit fedezett a nevével, azt igazán senki sem hitte volna róla. Úgy látszik, mégis nagyon öreg már és nem törődik semmivel. És azok csinálnak ilyesmit, akik állandóan hazafiságról beszélnek. Hihetetlen. Mégis csak meg kellene kérdezni Arnoldot, mit szól ehhez. Vagy még inkább Hannát. Igen, Hanna olyan okosan tud mindenhez hozzászólni. Januschau persze nem érdekli. Most aztán mindenki Schleichert támadja, az agráriusok nyilatkozatot adtak ki ellene és Hindenburg nem szólt nekik semmit, ezenfelül a nagyiparosok is haragszanak rá, mert szociális tábornoknak vallja magát. De legszörnyűbb a dologban az, hogy Hitler megint tárgyalásokat

kezd mindenkivel. A legutóbbi választásoknál sok hívét elvesztette, a szavazatok egy hetedét; a nácik már csendesebbek is lettek, de most újra kezdődik az egész... És mintha Hindenburg nem is ellenkeznék már annyira, mint azelőtt, Papen is rábeszéli, mert nem szereti Schleichert, pedig az ő róla azt mondta rádióbeszédében, hogy „félelem és gáncs nélküli lovag". A politikában is úgy van, mint a színháznál, mindenki szeretné elvenni a másiktól a nagy szerepeket és közben tótágast áll minden... Muszáj egy percre elmennie Hannához. Me megint azt mondja, amit már annyiszor, hogy „Nem lesz a dolog olyan veszedelmes", akkor ő is megnyugszik újra.

Az ujságárusok őrületes iramban szágúldoznak fel-alá az uccákon. Az ujságokon szinte ordítanak a nagy címek: „Schleicher lemondott". És a lap belsejében a magyarázat: „Mert Hindenburg nem adott neki felhatalmazást a parlament feloszlatására." „Hitlerkormány az előtérben".

Ruth izgatottan siet az uccán, bele-beleütközik a járókelőkbe. Egyik-másik bosszankodva fordul utána, de aztán elmosolyodik a kecses alak és a szép, karcsú lábszárak láttára. Sötétkék sapkája jobb fülére csúszik, rókaboájának farka taktusban üti vállán a szöveget: „Hitlerkormány az előtérben! Hitlerkormány az előtérben!"

Hanna a konyhában, éppen a salátát mossa. A saláta körül mindenap kiújul a harc Fridával, aki már huszonöt éve a családban van, Hanna úgy örökölte szülői halála után. Megingathatatlanul szilárd véleménye van az életről és a főzésről. Semmiképpen sem tudja megérteni, hogy salátát citrommal is lehet csinálni. Az öregeknél ecetet használtak, most aztán egyszerre azt mondják, hogy az ecet felhígítja a vért és nem tesz jót a gyerekeknek. Tudja jól, hogy ez mind csak amolyan képzelődés.

— Frida, hol van a citromprés?

Frida hosszasan keresgél a konyhaszekrényben és olyasfélét morog, hogy „eltevődött". De Hanna nem ijed meg, maga kezdi keresni a citromfacsarót és meg is találja a levesestál mögé dugva... De az nevet igazán, aki a végén nevet... Csengetnek, Frida kárörömmel jelenti Ruth kisasszonyt és Hanna kisiet testvérét üdvözölni. Otthagy mindent, ami pedig nem szokása. De ami biztos, biztos: citrom és saláta nem illenek egymáshoz. A fiatal asszonnyal ki lehet jönni, nem olyan bolondos, mint Ruth kisasszony, de azért neki is megvannak a maga szeszélyei. Azért van az embernek esze, hogy ne vegye észre az ilyesmit. Frida belesúlyeszti a citromprést a nagy kávéskannába, amit sohse használnak és ezért a szekrény legfelső polcán

áll elhagyottan. Azután megkönnyebbülve nyúl az ecetesüveg után...

Hanna arca egészen elsötétül, amikor meghallja Ruthtól, hogy Hitlerkormány van az előtérben. És Ruth máris tudja, hogy ezt nem lett volna szabad megmondania. Hiszen tudják, miről van szó. Ott fent a magasban lejátszódott valami, a lavina megindult, nem lehet már feltartóztatni. A baloldali újságok, amelyeket még nem tiltottak be, nagy kiáltó betükkel mondanak valamit, de valami mellékeset, nem azt, amit kellene. Hát mire való volt az egész, miért szavaztak a baloldaliakra, ha most ilyen jámborak? — Csak a centrum tartsa magát, Hanna! És Hindenburg, akit mi is segítettünk megválasztani és aki esküt tett az alkotmányra. Mondd Hanna, elhiszed, hogy képes ilyesmire?

— Istenem, Ruth, mirevaló ez a sok gyerekes beszéd! A szerencsétlenséget nem lehet szavakkal elhárítani. Hogyan védekezzék 650.000 zsidó 65 millióval szemben? De nincs is 65 millió, hiszen a német nép nagyobbik fele nem akar fassizmust! De ezek egyszerre nem számítanak már politikai tényező gyanánt. És a zsidók maguk sem egységesek. Egy részük a baloldali pártokhoz csatlakozott. A többi meg cionista. Vannak aztán olyanok is, akikből az évszázados gyűlölet sem tudta kiölni a kiválasztottságban való büszke hitet és a tórából

EGYETEMI KÖNYV SZEGED

nap nap után magukba szívják a hatalmi mámort. Azután itt van az asszimilánsok, a mindenhez alkalmazkodók gyakori tipusa, amely semmit sem akar tudni a zsidóságról és német hazájához húz, még ha az ki is veti magából. Végül a nagyon gazdagok, akik pénzzel mindent el tudnak intézni. Bolsevisták legyenek? Akkor inkább jöjjön Hitler!

Ugyanígy volt a cári Oroszországban is. Poljakov zsidó milliomos a cárral kártyázott és szegény fajtestvérei a kozákok kései alatt lehelték ki lelküket Ukrajnában.

Úgy látszik, a vérségi kötelékek mégsem elég erősek.

Kinyílik az ajtó. Frida jön be teríteni, nyomában totyog egy női Jackie Coogan, karjában hatalmas mackóval. A csöpp kis leánynak nagy, okos barna szemei vannak. Nyugodtan tűri, hogy ölbe vegyék. Nem beszél sokat, ha észreveszi, hogy nem figyelnek rá, azonnal elhallgat és kimegy a szobából — az ott maradóknak az az érzésük, hogy megsértettek egy embert.

Ruth karjába ragadja a csöppséget: „Viki, aranyom, drágaságom!" Megfeledkezik Hindenburgról és az összes hazafiakról, a keleti segélyekről és a horogkeresztről is. Frida kötött a mackónak egy szép új sapkát, de két nagy füle kiáll belőle. Ruth a pamlagon ül, ide-oda tologatja a kék sapkát a barna plüsfejen. Viki hálásan átveszi kis barátját és gyengéden orron csókolja. Most Ruthnak mesélnie kell valamit abból az időből, „amikor te és anyu még kicsinyek voltatok". Ez Viki számára történelem előtti korszak. Igaza is van. A háború előtti Németország, amikor még minden ment a maga útján, senki sem politizált a parlamenten kívül, amikor az ember megtalálta az állatkerti padon tegnap ottfelejtett pénztárcáját, mikor nem voltak koldusok és nem volt munkanélküliség, nem volt Hitler sem és Vilmos császár lendületes szónoklatokat tartott, amiket a kisemberek áhítattal hallgattak.

— Mondd csak Hanna, hogy mondják franciául azt, hogy „áhítat"? és angolul? — Ezt a szót nem ismeri sem a francia nyelv, sem az angol, csak a mienk. Mi áhítatosak vagyunk. Elhiszünk minden zagyvaságot, amit feltálalnak, nem igaz? Nem akarok erre gondolni, Hanna. Úgy el vagyok keseredve! Ha Hitler jön, régi germán darabokat kell játszanunk szűzies hajadonokkal és így tovább. Én erre képtelen vagyok, soha sem voltam szűzies hajadon, mindig nagyon érdekelt a szerelem...

— Viki fiam, menj, mondd meg Fridának, szaladjon le egy pár narancsért.

— Hallgatok már, Hanna. Emlékszel, mikor Binzbe utaztam, megtaláltad a fiókomban azokat a leveleket, amelyeket házasulandók

apróhirdetéseire írtam. Nagyon megbotránkoztál ezen, pedig el sem küldtem a leveleket, csak úgy tréfából írtam egy párat.

— Persze, hogy emlékszem. Az egyik levél így kezdődött: „Kedves szimpatikus középnagyságú mérnök, meg akar velem ismerkedni?" De kérlek, ne beszélj a gyerek előtt szerelemről, annak igazán semmi értelmi sincs...

— Miért nincs? Nagyon ódivatú vagy Hanna, Freud óta a szerelem már a csecsemők között is udvarképes téma...

Walter jön be a szobába, Vikivel a vállán. Hanna ezt nem szereti. Viki már ötéves, nem kell úgy kezelni, mint valami pólyás gyereket. Nagyon ünnepélyesen kijelenti tehát: — Tessék helyet foglalni! Vili ma később jön, zongoraórája van. Természetesen velünk ebédelsz, Ruth?

— Nem, dehogy, hova gondolsz, haza kell sietnem. Isten veled, Hanna, úgy örülök, hogy itthon találtalak. Nálad mindig megnyugszom. Mondd csak Walter, én azt hiszem, Hitler most már elkerülhetetlen. Mit gondolsz, tényleg üldözni fogja a zsidókat? Vannak, akik azt mondják, hogy nem, egy amerikai újságírónak állítólag azt mondta, hogy semmi kifogása sincs a tisztességes zsidók ellen...

Walter kételkedve vállatvon.

— Nézd, Ruth, a találgatásnak nincs sok értelme. Nálunk a klinikán másról sem beszélnek egész nap. És ha átmegyünk a laboratóriumba, ott elölről kezdődik ugyanaz.

— Mondd, Walter, igaz, hogy a betegsegélyzőpénztári orvosok kilencven százaléka zsidó? És általában az összes orvosoké?

— Nagyon sok a zsidó orvos, az kétségtelen. Betegeket gyógyítani egyike volt ama néhány foglalkozásnak, amelyet a zsidók már a középkorban is űzhettek. A nem sokra becsült, sőt lenézett foglalkozásokat átengedték nekik. Ilyenek voltak a kereskedelem és az uzsora is. Később azután szemükre vetették, hogy ilyesmivel foglalkoznak. Ugyanez az eset a betegsegélyzőknél is. A már meggyökeresedett orvosok visszautasították a pénztári állásokat, mert a magánpraxis többet hozott. Azután jött a nagy válság. Ma csak az megy orvoshoz, aki nagyon kénytelen vele, — és evvel megkezdődött a hajsza a zsidó orvosok versenye ellen.

— Milyen okos vagy te, Walter! Mondd, nem beszélnél egyszer Herberttel? Összehozlak benneteket.

— Légy nyugodt, Herbert maga is pontosan tudja mindezt. Nem olyan naivak az emberek, amint te képzeled, kicsi Ruth.

— De biztosítlak Walter, hogy Herbert komolyan gondolja, amit mond. Hisz a német nép újjászületésében...

— És hisz abban, hogy a német üzletek ismét fellendülnek, amint megsemmisítik a zsidó szomszédot. Nem, Ruth, ezt a fajta idealizmust nem szenvedhetem.

Walter hangja feltűnően kesernyés; ezt Ruth eddig sohasem vette észre. De hát ezt is meg lehet érteni. Mint Glück tanár első asszisztensét, rengeteg támadás éri most, olyanokat mondanak, hogy a zsidó tudósok mindig csak a zsidó fiatalságot pártfogolják, a keresztény magántanárok nem tudnak érvényesülni. Glücknek egyébként még más is van a rovásán: pacifista volt a háborúban, odaírta nevét olyan felhívások alá, amelyek a német népre nézve megalázóak voltak. A nemzeti érzésű diákság már több ízben megfelelő fogadtatásban is részesítette ezért, de az egyéb diákság, meg a felettes egyetemi hatóságok elnyomták ezeket a megnyilvánulásokat. Kerüljön csak Hitler hatalomra, majd rendet csinál!

A nagy szabadelvű lapok már nem igen merték kellő erélyel visszautasítani a támadásokat, pedig sok zsidó dolgozott a szerkesztőségekben. Vagy talán éppen ezért? Minthogy a nemzeti szocializmus igen komoly tényezővé lett a német politikában, komolyan kellett venni tisztán érzelmi alapokon álló és néha egészen logikátlan állásfoglalását és magyarázatait is. Azután kezdett a sajtó újra valamivel bátrabb

hangokat pengetni, sőt egy-egy kis élc és szatira is elhangzott néha. A nagyiparosok nem adtak több hitelt, a revolverzsebek elszakadtak és a horogkereszt is fakulni kezdett a nemzeti felszabadulás zászlain.

Most meg az történt, hogy Hindenburg és Papen kormányképesnek nyilvánították a megvetett mázolósegédet, akit előzőleg kétszer is visszautasítottak!

A lapok tele voltak ilyesféle hírekkel: Papen Schleicherrel tárgyal, Schleicher Hitlerrel, Hitler Kaas prelátussal, Kass Papennel. Vagy Schleicher Gregor Strasserrel tárgyal, Hindenburg fogadja Strassert, Hindenburg tárgyal Papennel, Papen Hitlerrel, Hitler Schleicherrel. Nem feledkeztek meg Hugenbergről, Federről, Göringről sem. Csak a baloldali nevek hiányzottak. Ezek már nem számítottak. Legtehetségesebbjeiket, a liberális Rathenaut, a spartakista Liebknechtet a nemzeti érzésű fiatalság orvul lelőtte már. Az utolsó nagy koncepciójú német államférfit, Stresemannt pedig agyanhajszolták, korai halálba kergették...

Most már tiszta volt a levegő. A szociáldemokraták, akik még mindig a demokrácia ideáját kergették, nem voltak veszedelmesek. A példátlan világválság, a mérhetetlen nyomor közepette most már itt volt a döntő cselekvés ideje.

A déli lapok hatalmas betűkkel ordították: „Papen!" „Hindenburg!" „Hitler!". És még mindig nem történt semmi. Mintha ez a hatvanöt millió német egytől-egyig egy szülés kimenetelét leste volna, holott tudták, hogy az eredmény csak korcsszülött lehet...

Sokan tisztában voltak vele, de mégsem mindenki. Arnold még mindig jókedvű volt. „Ne búsulj, Ruth, senki sem fog bántani. És ne szaladgálj folyton a testvéredhez, ott csak felheccelnek. No, azért ne kapard ki mindjárt a szememet, te kis mérges cica. Tudod, hogy szeretem Hannát és Waltert. Nagyszerű fiú az. De a németség felkelését nem érti. Egy hajszála sem fog meggörbülni, a régi frontharcosok bajtársaink, akár zsidók, akár nem. Csókolj meg és hozasd be a levest. Nem, előbb csókolj meg. Olyan csinos vagy Ruth, ha valami felizgat...

Ruth kiszalad a konyhába, megnézni, mennyire van az ebéd. Nem szívesen csenget, nem akarja, hogy Müllerné ide-oda szaladgáljon, elvégre mégis többszörös nagyanya, ha elég jó erőben van is még. Hirtelen eszébe jut: Mi lenne, ha Arnold és ő már nem volnának szerelmesek egymásba? Miről beszélnének? Rettenetes! Gondolni sem szabad ilyesmire!

Azután Arnoldnak el kell mennie és ő átveszi szerepének azt a részét, ahol a másik nő, akit Fink Gertrud játszik, nagyon csúnyákat

mond neki a férfi miatt. Meg kell hunyászkodnia, — felháborodottan, — sértődötten, de mégis félve, hogy el ne veszítse állását. Akárcsak Walter. Meg minden más zsidó. Az utóbbi időben már Rabinovics se szívesen válaszolt Gautenek. Mit csinál most vajjon Rabi? Írt egyszer Lemke néninek, küldött neki is üdvözletet. És Sulkinette? Lemkené nem volt antiszemita, Arnold sem az, sőt Herbert sem. Nem azokat a zsidókat gyűlölik, akiket ismernek, csak valami képzeletbeli görbeorrú zsidó uzsorást, amilyen a valóságban alig akad. És mégis, minden zsidónak szenvednie kell egy ilyen elképzelés miatt. Ha behozzák az árjaszakaszt, neki is el kell mennie a színháztól. Erre a gondolatra csaknem elájul. Az nem lehet, nem, az nem lehet! Mihez fogjon akkor az életével? Arnold nélkül még csak tudna valahogy élni, ha boldogtalanul is, de színház nélkül, — nem, az lehetetlen. „Kérem, asszonyom,... én nem,... igazán... semmit..." „Fogja be a száját!" — Fink Gertrud hangja fenyegetően vibrál, okos, szúró szeme a pápaszem alól — most már erre is szüksége van — buzdítóan néz Ruthra. Jobban fel kell háborodni, a sértődöttségtt erősebben kifejezésre juttatni, beszédesebben hallgatni. Igyekezzék méltó lenni ő hozzá. Vajjon tényleg aláírta-e akkor azt az ívet? Ha igen, abból baj lesz.. Csak azt ne! Az volna a legszörnyűbb,

ha Fink Gertrud nem játszanék többet. A kedves, imádott, szép, azazhogy nem szép, de nagyszerű Fink Gertrud!

Másnap este színházba menet, meg kell állnia a kocsinak, rengeteg ember az uccán, „Heil Hitler!" kiáltásokkal üdvözlik a katonás rendben felvonuló, barnaruhás csapatokat. Jobb kezüket fassiszta üdvözlésre emelve, balkezükben égő fáklyát tartva menetelnek Hindenburg elnök palotája előtt, ki az erkélyen állva fogadja a tisztelgést. Most már vége lesz minden bajnak: nem hiába gyakorlatoztak, szónokoltak, verekedtek, nem hiába dobtak bombákat, vertek véresre zsidókat, mészároltak le munkásokat. Voltak köztük olyanok is, akik még három nap előtt őszintén megvallották társaiknak a baloldali szervezetekben: „Barátom, ha volna fedél a fejem felett, egy napig sem csinálnám velük tovább ezt a kutyakomédiát." Most ők is itt menetelnek szép katonás rendben, boldogan, hogy mint segédrendőrök keresnek napi három márkát. Ezt ugyan még hivatalosan nem tették közzé, de a barna csapatokban már kihirdették. A régi fakó, agyonmosott, sokszor foltozott barna ing helyett most majd kapnak újat, egész cipő lesz a lábukon, sőt — és ez a fő — ennivaló is lesz jóllakásig. Már érzik orrukban a finom zsíros ételek illatát, és diadallal énekelnek a zsidóvérről, mely sikamlóssá teszi a kést...

Ezeket a diadalmi énekeket a külföldi lapok tudósítói is meghallották, ha ugyan nem voltak süketek.

Így kezdődtek a zsidók üldözéséről szóló rémmesék.

MÁSODIK FEJEZET.

És azután ment a dolog tovább, megállás nélkül. Valami hatalmas hang hömpölygött végig a német földön és nem volt mögötte semmi. Naponta megújuló örömrivalgás, olyasféle diadalmi mámor, mint 1914-ben, amikor virágot tűztek a puskák csövébe és így búcsúztak egymástól: „Viszontlátásra karácsonykor Párisban!" De most még annál is szebb volt. Mert akkor erős ellenséggel szemben kellett felvonulni: a belgák kétségbeeséséhez, a franciák szenvedélyes revánsköveteléséhez csakhamar odaállt társul az angol katonák nyugodt ereje is. Akkor a németek is érzékeny veszteségeket szenvedtek. De most nem volt semmiféle kockázat — büntetlenül lehetett pusztítani, kiélhette mindenki uralkodási vágyát. Hitler kormánynyilatkozatát a rádió huszonnégy óra alatt négyszer kürtölte világgá, egyetlen hang sem emelkedett, amely megmagyarázta volna, hogy

nem a zsidók csinálták a novemberi forradalmat, sem pedig a szocialisták az inflációt. Arról beszéltek, hogy tíz év mulva nem lesz marxizmus, négy év mulva nem lesz munkanélküliség. Néha fel is cserélték a számokat. Göring még ennél is rövidebb terminusokat helyezett kilátásba; az őrültek kéjelgésével gúnyolta nyilvános gyűléseken a megvert ellenfeleket és ha a külföldi sajtó egy-egy megjegyzést tett, tombolva illetett mindenkit a hazugság vádjával. Ki merészelt volna Németország új urainak hatalma elé gátakat emelni? Bőségesen megjutalmazták magukat a sokévi yárakozásért, a baloldali sajtó sok éles gúnyrajzáért. Milyen nagyszerű dolog is az, ha az ember csak felemeli a hangját és a tömeg máris reszket félelmében, vagy tombol lelkesedésében. Mily szédítő gondolat, hogy akit tegnap, mint egy svéd cég utazóját még kitessékeltek a főnöki szobából, az ma Poroszország nagyhatalmú minisztere, korlátlan úr milliók élete és halála felett!

A nagy hangzavarban szinte elveszett egy szerény, halk tiltakozás. Az „ifjúnémetek" lapja bátorkodott felvetni a kérdést, miért nem szüntetik be a jóvátételi fizetéseket? Hol maradnak az ezerszer beígért rendszabályok a finánctőke ellen, amely képtelen a német munkát tőkével ellátni? De ezek a hangok most még nem váltak általánosakká, csak néhány hónap-

pal később, amikor meglehetősen sok nehézséget okoztak a „vezérnek." A demokratikus sajtó már nem engedhette meg magának az ilyen kérdéseket. Lélekzetét visszafojtva várt mindenki. És mivel senki sem a saját erejében bízott, inkább az ellenfél gyengeségében és hibáiban, minden reménység a választásokban összpontosult, mint ahogy a halálos beteg elhiteti magával, hogy egy bizonyos gyógyszer megmenthetné életét.

De az emberek szeretik még önmagukat is kinevetni. Egész sereg új élc és szójáték született ezekben a hetekben.

A Bismarckheringet például „Hitlerheringgé" alakították át olymódon, hogy fejéből kivették az agyvelőt és száját szélesre tátották. Közismert volt a vak koldus, aki mellén plakátot viselt: „Zsidóktól nem fogadok el alamizsnát." A rabbi szemrehányást tett neki ezért, mire a koldus fölényesen így felelt: „Rabbikám, te akarsz engem kéregetésre tanítani a Harmadik Birodalomban?" Ebben az időben vált az árja nagyanya Németország legkívánatosabb asszonyává, mert a köztisztviselők és feleségeik családfáját visszamenőleg alapos vizsgálatnak vetették alá. Ruth Borhardt számára csalódás volt, hogy férje nem érezte meg az akasztófahumort ezekben az élcekben. Csak mérgelődött rajtuk, mert azt találta, hogy nevetségessé akarják tenni Németország újjáéledését. Rosszkedvű lett és Ruth úgy érezte, hogy tapintatlan volt vele szemben. Persze, Arnold árja volt. De árja volt Fink Gertrud is és mégis mosolygott a Bismarckheringen. — Hja, igaz, Arnold, képzeld csak, Fink Gertrud meghívott holnap délutánra. Nem nagyszerű ez? Olyan kíváncsi vagyok, vane neki férje.

Arnold felütötte a fejét. — Persze, hogy van, az a hírhedt Fink. Szóval most még marxistákkal is fogsz barátkozni. Még csak ez kellett!

Ruth sietve megjegyezte: — De hiszen én az asszonyhoz megyek, nem a férjéhez. Azután másról kezdett beszélni. Nagyszerű, hogy Arnoldot olyan könnyű elterelni egy tárgytól. Ez azért van, mert ezer dolog érdekli, voltaképpen minden, de persze, nem érthet mindent. Ruth egyszerkétszer olyan darabokban is játszott, ahol a házastársak, vagy szerelmesek, teljesen megértették egymást és meg is mondhattak egymásnak mindent. De ezek rendesen gyenge, a vidéki kispolgárok számára összecsapott édeskés darabok voltak. Az élet az egészen más. Mindenki a maga életét éli, de ebben az egyedüllétben is van valami boldogító. Gyakran eszébe jutott egy jelenet gyermekkorából. A szász Svájcban töltötték a nyarat, ő talán öt vagy hatéves lehetett, Hanna mégegyszer annyi. A penzióban három frankfurti gyerek is volt,

két fiú, meg egy kislány. Egyszer sétálni mentek. Hanna és a három idegen gyerek előreszaladtak, a két nevelőnő mögöttük lépkedett, Ruth pedig visszamaradt, virágot szedett. Látta, hogy a többiek már messzire voltak, Hanna vissza sem fordult utána, kézenfogva vezette a kis Idát, a kisasszony sem ügyelt rá: a nagyságájára panaszkodott, aki nagyon büszke volt a vagyonára, azt hitte, hogy sok szép ruhájával fiatalságot is vásárolhat magának és állandóan kínozta férjét, aki — köztünk legyen mondva — különb feleséget érdemelt volna. Ruth szerette volna utánuk kiáltani, de tudta, hogy messze vannak már, nem fogják meghallani. Utánuk szaladni pedig nem akart, inkább megállt, kétségbeesett elhagyatottságán és közel volt a síráshoz. Tekintete ekkor a kezében levő csokorra esett. A búzavirág gyönyörű csillagai enyhén illatoztak, de csak akkor, ha az ember egészen közelről szagolta őket, nem akartak tolakodni. A szélesszirmú pipacsok közepén furcsa kis bajusz ágaskodott és vörösebbek voltak, mint Hanna ruhája. A búzaföld körülötte úgy mozgott, mintha lélekzett volna. Csupa zümmögés és cirpelés volt a levegőben, ide-oda cikkáztak a fehér, sárga és apró kék pillangók, közben egy-egy fehér-fekete mintás is. A méhek meg-megbújtak a himbálódzó virágharangokban és a nap bőkezűen ontotta aranyos sugarait. Ruth figyelt és csöndesen lélekzett, boldog elmélyedésében csak egy zavarta, hogy Hanna vagy a kisasszony esetleg rákiáltanak. Ettől fogva még nehezebben csatlakozott más gyermekekhez: olyasféle érzése volt, hogy ő valami olyat is tud, amiről a többieknek sejtelmük sincs és éppen ez a valami volt számára legdrágább a világon. Később sem engedett senkinek bepillantást lelke legmélyebb rejtekébe. És egészen természetesen két csoportra oszlottak számára ez emberek. Az egyik volt a Hanna-csoport, a másik a pillangók csoportja. A Hanna-csoport volt a népesebb. Ide tartoztak mindazok, akik gondoskodással és bámulattal vették tudomásul, az ő másmilyenségét. A többiek, a pillangók csoportjába tartozók, tarkák és gondtalanok voltak, éltek a világban és épp oly kevéssé tudtak szeretni, vagy boldogtalanok lenni, mint egy búzavirág. Annyira az egész világhoz tartozónak tudták magukat, hogy nem voltak képesek életüket egy egyetlen személyével összekötni. Ezért a szó mélyebb értelmében nem voltak szeretetre képesek és mégis ők voltak a szeretetre leginkább méltók. Sohsem lehetett velük eggyé olvadni bármennyire kívánta az ember és bármily árat is kész lett volna ezért fizetni. Nem lehetett áthatolni az őket körülvevő légüres téren. De hogy csökkenjen a távolság mindent elkövetett az em-

ber hogy szép legyen és fiatal, táncolt és játszott is a kedvükért. És csaknem sikerült is. Kifejező készségben harmoniában gyarapodott az egyén. Idegei kifinomultak, megfeszültek és az élet ezerszeresen kárpótolta azért az egyért, az utolsóért, amivel adósuk maradt.

Arnold a pillangók csoportjához tartozott. Egyszerű, komplikálatlan szerelemmel szerette őt azért, ami közös volt benne egyéb csinos fiatal asszonyokkal. És ez így jó volt. Ruth nagyon igyekezett, hogy megüsse a jó középszerűség mértékét. Csaknem el is érte már. Ma már több közösséget érzett az emberekkel és történéseikkel. Az utolsó három napon még a kiadásait is följegyezte este, pedig nagyon fáradt volt színház után. Müllerné meg is dicsérte érte.

Csak az volt az utálatos, hogy bármennyire igyekezett benső egyensúlyát fenntartani, az utolsó hónapokban mindig történt valami, ami kívülről romba döntötte ezt az igyekvését. Alig nyitotta ki szemét, Arnold finom, meleg ágyában és nézett be jókedvűen a reggeli ragyogásba, — mindig lusta volt a redőnyöket lebocsátani — máris belebotlott valami irtózatot keltő ujsághírbe. Egyszer azt olvasta, hogy egy vidéki városban az „Osztályharc" című lap mukatársait nemzeti szocialista suhancok megtámadták és élesre fent ásókkal agyonütötték.

Frankfurtban a nácik rálőttek a Vasfront tüntető felvonulására. Egy gépszedő, meg a szociáldemokrata pártlap egyik szerkesztője, életüket vesztették. Düsseldorfban egy halott kommunistát találtak hátában tőrrel. Duisburgban egy munkást úgy összevertek, hogy a rendőri őrszobán meghalt. Merseburgban egy szociáldemokrata munkásnak eltörték a karját, másokat meg késekkel szurkáltak össze. Hamburgban leütöttek egy öregembert, aki a zsinagógából jött.

Az utolsó hír különösen felizgatta Ruthot. Az új kormány alaposan felhigította borát; egyre jobban kiderült, hogy programjának legradikálisabb pontjait elejtette. A tőzsde eleinte komolyan vette a Harmadik Birodalmat és olyan ideges lett, mint egy igazi forradalomban. De a birodalmi kancellár csakhamar megnyugtatta azzal a kijelentéssel, hogy gazdaságpolitikai és pénzügyi kísérletezésekről szó sem lehet. Közben nagyon furcsa dolgok történtek. A lippei helyi lapot alaposan megdorgálták, sőt betiltással fenyegették meg, mert annak a reménynek adott kifejezést, hogy most már röviddesen szó kerül a bankok és a hitelügy államosítására. Értésére adták a lapnak, hogy ezzel életbevágóan fontos állami érdekeket veszélyeztet. „De miből sejtettük volna, hogy a nemzeti szocialista programm egy pontjának meg-

valósítását fontos állami érdekek veszélyeztetésének lehet felfogni?" panaszkodott a loyális ujság. Bajorországban a nemzeti szocialisták parlamenti frakciója kénytelen volt megváltoztatni a bankok államosítására vonatkozó indítványát, amelyet még január harmincadika előtt terjesztett be. Most már csak azt kívánta, hogy a bankokat állami felügyelet alá helyezzék, amit a szociáldemokraták is megszavaztak. De a nehézipar hivatalos lapja ez ellen is élénken tiltakozott. Nem lehet egészséges gazdaságpolitikát csinálni, amíg kételyek foroghatnak fenn. És a kormány újra megnyugtatta a pénzügyi és nagyipari vezetőket, akik a mozgalmat nagyra növelték és most ügyelni kezdtek arra, hogy ne nőjjön a fejük fölé. Általában ügyesen és okosan gondoskodtak arról, hogy a dobbal-síppal elkábított kispolgárok ne akarjanak kritikát gyakorolni. Pedig még a demokrata sajtóban napvilágot látó, jól megrostált hírek is szeget üthettek volna a fejükbe. Hitler egyszerre tudni sem akart már a lengyel korridorról. Áhítatosan énekelték még a régi harci dalokat arról a nagy diadalról, amelylyel Franciaországot le akarják verni, de amikor a porosz tartományi gyűlésen egy kommunista képviselő azt az indítványt tette, hogy a versaillesi szerződést nyilvánítsák nemlétezőnek, valaki kedvesen közbeszólt, hogy majd őt és pártját fogják rövidesen nemlétezőnek nyilvánítani és hogy egyébként is ebben a kérdésben nem a tartománygyűlés, hanem a nemzetgyűlés illetékes. A nemzetgyűlést pedig már feloszlatták. A keleti agráriusok, akik Schleichernek nem engedték meg a feloszlatást, Hitlernek megadták Hindenburg útján az ehhez szükséges felhatalmazást. Hálából a nácik elszabotálták a hírhedt keleti segélypénzek ügyében kiküldött vizsgálóbizottság munkáját. Igy mosta egyik kéz a másikat.

És éppen az a tény, hogy a kormány egyszerre csak fékezni kezdett és ahogy sokan megkönnyebbüléssel megállapították, udvarképes lett, valamelyest megnyugtatta a berlini zsidóságot. Elvégre mégis csak a huszadik században élünk. Németország nem vállalhatja a külföld előtt a zsidóüldözés ódiumát. És Hindenburg sem fogja ezt megengedni, akit alig pár hónappal ezelőtt választottak meg újra.

De azért senkisem volt ebben egészen biztos. A Berliner Tageblatt, a demokratikus polgárság lapja, szomorú iróniával írta január 30-ki estilapjában:

„Hitler és pártja egyszeriben elérték céljukat, most megmutathatják, mit tudnak. A német köztársaság és a német nép anélkül, hogy valaki kérdezte volna őket, próbatereppé válnak egy olyan kísérlet számára, amelyről ne-

künk és velünk együtt a nép nagy többségének ma az a meggyőződésünk, hogy rossz vége lesz."

Ám a sajtó nem soká beszélhetett ily bátran. Az eddigi szükségrendeletek visszavonásával egy újabb, sokkal továbbmenő jelent meg. Eszerint „hamis hírek terjesztéséért" szigorú büntetés járt, éppúgy szigorú büntetés vár azokra is, akik Hitlert megsértik. A rendelet azonban legelső sorban az általános sztrájkra való felhívást bünteti, — tehát kiveszi a munkásság kezéből az egyetlen hatékony fegyvert. De erről a szociáldemokrácia már júliusban lemondott. A kommunisták kiadták akkor ugyan a jelszót az általános sztrájkra, de ennek nem volt foganatja. A baloldali pártok elvesztették a küzdelmet, még mielőtt hozzáfogtak volna.

De lehet-e élni, terveket kidolgozni, önmaga felett rendelkezni az embernek akkor, ha ki van szolgáltatva mások ellenséges indulatának? Gyűlölete tárgyának lenni anélkül, hogy tudnánk, miért, hiszen nem képviseltünk olyan eszmét, amely veszedelmet jelent a jelenlegi államra nézve. A többség oly értelemben volt baloldali, mint nagyon sokan az intellektuális Németországban, akikre nézve a balodaliság egyértelmű volt a haladással. A szociáldemokrata, vagy kommunista pártra szavaztak, de azért nem tartoztak egészen oda. Talán lustaságból, de talán csak azért, mert saját dolgai túlságosan elfoglalták az embert. Itt-ott akadt is egy és más, ami visszariasztóan hatott.

Semmi értelme sincs a kiadásokat feljegyezni. Bert Brecht új darabját, amiről azt mondják, hogy sokkal jobb, mint a „Koldusopera", Darmstadtban levették a műsorról és valami frázispuffogtató hazafias darabot játszanak helyette. Olyan nemes szűzekről, akik lemondanak szerelmükről nevelőszüleik kedvéért. Ruth egyszer kollégák közt kijelenti, hogy lemondani mindenképpen ostobaság, de különösen nevelőszülők kedvéért. Jót nevetnek valamennyien. Wendt Oszkár persze nyomban valami kétértelmű megjegyzést tesz. De Ruth most már hála istennek szabályszerű házasságban él, ami nagyon kényelmes, mert nem kell Wendtnek azt válaszolnia, hogy akkor sem kellene neki, ha ő volna az egyetlen férfi a világon. Wendt egy kicsit emlékezteti Rabinovicsra rossz vicceivel, de amit az árja nagyanyáról, meg a Hitlerheringről mondott, az igazán nem rossz. Kár, hogy Arnoldnak ilyesmihez nincs érzéke, de hát nem lehet minden együtt...

Milyen ruhába öltözzék, ha Fink Gertrudhoz megy? Ha minden mindegy is már a világon, ez az egy még mindig fontos. A Fink férje valami hirhedt marxista. Mit kell felvenni,

ha az ember marxistákhoz megy látogatóba? Ha túlságosan kiöltözik, burzsoának fogja tartani, ha meg valami egyszerűt vesz fel, azt gondolják, hogy proletárlánynak öltözött burzsoá. Arnoldtól nem kérhet tanácsot, mert az azt szeretné, ha otthon maradna. Müllernével sem beszélheti meg ezt a fontos dolgot, mert az úgy tudja, hogy ha az ember látogatóba megy, a legjobb ruháját veszi fel. Neki bizonyára nem mondaná senki, hogy burzsoá és ha, akkor legfeljebb hízelgésnek venné. No, ezt talán mégsem lehet feltételezni Müllernéről, hiszen a fia buzgó tagja a szocialista Reichsbanner-szövetségnek. De mégis, mit vegyen fel? Természetesen valami hosszúujju ruhát. A fehérbetétes feketét. Az olyan komoly. Gyöngysorát otthon hagyja, jó lesz ma az üveggyöngy is, az olcsó. A róka sem kell, olyan meleg van, mintha már tavasz lenne. Oly szép lehetne az élet, ha a politika... De most nem akar rágondolni két óra hosszat.

De muszáj rágondolni, nem lehet elkerülni. Az uccán már a délutáni lapokat árulják. A nácilapokon óriási betűkkel ilyenek állnak: „A horogkereszt diadala". A német szabadságharc első fejezete győzelmesen véget ért". „A német nép szellemi megújhódása". „Áttörés az új állam felé". A Harmadik Birodalom alapköve". A német nemzeti lapok nagyon elcsendesedtek

mostanában. A „Lokalanzeiger" a „szellemi akrobaták" ellen hadakozott, akik önmagukat tartják hivatottaknak arra, hogy Németországból jobb államot csináljanak. Düsterberg, akit nemrégiben még birodalmi elnöknek jelöltek, a front mögött lézengő fiatalok hatalmi őrületéről beszélt, akik a világháború idején még pólyás gyerekek voltak. Úgy látszik, az új szövetségben nem nagyon dúlt az egyetértés. A német nemzeti párt becsületesen akarta a reakciós politikát, de Hitlernek forradalmibb színűre kellett mázolnia a magáét, hogy a tömegeket elszakítsa a baloldali pártoktól és meg is tarthassa őket. Valami négyéves tervről is beszélt a szovjet ötéves tervgazdálkodásának mintájára. De míg Oroszországban minden gyermek ismerte az ötéves terv részleteit, Hitlertől nem lehetett egyebet hallani általános frázisoknál a marxizmus letöréséről Mussolini mintájára, úgy, hogy egyik baloldali lap szarkasztikusan meg is jegyezte: „A germán fantázia szülöttei csodálatosképen csupa román és szláv vonást mutatnak".

Finkék Friedenauban laktak, házukat csupa zöld vette körül, amiből most, februárban persze csak a kopár fák voltak láthatók. Nedves és nyomasztó volt a levegő, a föld sírokkoszerű hangulattal üdvözölte Németország újjászületését. A földalatti vasút lejáróinál barna-

ruhás nácik csörgették perselyeiket — megkezdődött a gyüjtés a választási költségekre. Pár lépéssel távolabb német nemzeti ifjak gyüjtöttek, karjukon fekete-fehér-piros szalaggal. Ebben a kerületben csak szórványosan volt látható egy-egy proletár, karszalagján „Vörös egységfront" felírással. A hirdetési oszlopokról három marcona bajuszos fej hirdette a keletelbaiak erejét: Hindenburg, Hugenberg és Papen. Egy Oroszországból visszatért hazafi hatalmas horogkeresztes plakáton adta mindenkinek tudtára, hogy inkább él Németországban börtönben, mint a szovjetállamban szabadon. Mellette egy másik plakáton vezető írók, tudósok, művészek felhívása a baloldali pártok egyesülésére, Heinrich Mann és Käthe Kollwitz aláírásával. A felhívás hangsúlyozza, hogy a közelgő választások alkalmával a baloldali pártoknak együtt kell szavazniok, mert a személyes és politikai jogok fenyegető megsemmisítésével szemben a proletariátus egyetlen fegyvere az egység.

Egy Müllernére emlékeztető, feketeruhás öregasszony nyitott ajtót Ruthnak azzal, hogy a háziasszony nincs otthon, de minden percben várják. Ruth kissé elkedvetlenedett ezen, mert azt látta belőle, hogy híres kolléganője nem helyez különösebb súlyt látogatására. A nappaliban két férfi ült. Egy kis, feketehajú, egymáson

átvetett lábakkal egy karosszékben tarka párnával játszott. Az íróasztalnál a háziúr ült. Tar koponyája csaknem olyan nagy és fénylő volt, mint azé az újságolvasó férfié, akinek képe a falon függött.

A „hírhedt" Fink barátságosan üdvözölte Ruhthot és a kis fekete is úgy tett, mintha fel akarna kelni a székből. Mogorva arckifejezéssel, mintha azt akarná mondani: „Miért mozduljak meg miattad?" Ruht mégis örült, hogy itt látja ezt a rossz modorú kis embert, mert ebből nyilván az következik, hogy Finkék nem antiszemiták. Ez a kérdés mostanában mindig feltolakodott, ha az ember árjákkal került összsze. Való igaz, eddig nem sokat törődött az ilyesmivel, pedig helyesebb lett volna több kapcsolatot keresni a baloldalhoz. Hiszen Bebel Ágost is megmondta már, hogy az antiszemitizmus az ostobák szocializmusa. És az a kopaszfejű ott a falon keresztülvitte, hogy Délorszországban megszűntek az évente rendszeresen visszatérő pogromok. Figyelmesen nézte megjelenésének jóleső jelentéktelenségét, nem tartozott a közkedvelt „szép férfiak" közé, csak akkor szónokolt, ha feltétlenül muszáj volt és sohsem írt memoárokat saját tetteiről. Újságot olvasott, mint bármelyik más újságolvasó ember. A fényképész elkiáltotta magát: „Figyelem! fölvétel!" és ő fel sem nézett az ujságból.

Sohsem neveztette magát vezérnek és nem tűrte, hogy ünnepeljék. De ez alatt a szinte nevetségesen ható csupasz koponya alatt félelmetes erő lakozott. Felrázta az egész világot és most a szépek, a férfiasak, kik hegyesre fenték bajuszukat, felvonultak, hogy legyőzzék e csendes ember élete művét. „Inkább élek Németországban börtönben, mint Szovjetoroszországban szabadon."

Ruth egyszerre csak észrevette, hogy egyetlen szót sem szólt még. Oly jó volt hallgatni; de nem állt elég közel ezekhez az emberekhez, hogy ezt megengedhette volna magának. Így azután azt mondta, ami éppen eszébe jutott:

„Nem lehet belőle kellemetlensége, ha a rendőrség esetleg meglátja itt ezt a képet?"

A „hirhedt marxista" mosolygott, mintha azt akarná mondani: Na, ha csak ennyi volna az egész. — A kicsiből kirobbant a nevetés: „Gyávának tart engem" — gondolta magában Ruth. Hangosan pedig hozzátette: — Most jóideig nem látjuk majd ezt a képet.

— Sajnálja? — kérdezte kihívóan a kis barna.

— Voltaképen igen, bár — tette hozzá habozva — alapjában véve minden diktaturát rettenetesnek találok. Egyszerűen nem tudom elképzelni, hogy egy országban, ahol nincs szabadság, valamelyest jól érezhetném magamat.

— Pedig bizony Szovjetoroszországban nincs szabadság abban az értelemben, ahogy Ön gondolja, — csapott le rá a kis utálatos. Már 1907-ben megakadályozták a polgárságot abban, hogy az osztálykérdést fajkérdéssé hamisítsa s ezzel a tömegeket megzavarja és visszatartsa a jobb, igazságosabb társadalmi rendért való küzdelemtől.

A „hirhedt" háziúr barátságosan közbeszólt:

— Igen, a „szabadság" nagyon szép, magasztos szó. De nem szabad elfelejtenünk, hogy az „ipari szabadság" jelszavával valóságos rablóhadjáratot folytattak, a „munkaszabadság" ürügyén pedig századokon keresztül elütötték a dolgozókat munkájuk tényleges eredményétől. A „kritika szabadsága" is kétélű fegyver. Ha az emberek meggyőződése az, hogy előbbre viszik a világot, úgy nem érik be azzal a szabadsággal, hogy új felfogásukat a régi mellett igyekezzenek érvényre juttatni, hanem a régit a maguk új felfogásával akarják helyettesíteni, hogy gyorsabban célhoz jussanak.

— De hiszen akkor a náciknak igazuk volnak saját szempontjukból — felelt Ruth. — Hiszen Ön is azt mondja, hogy újat állítanak a régi helyére.

A kis ember fel akart ugrani de Fink egy

kézmozdulattal viszatartotta és így folytatta:

— Mi a legfontosabb ma a munkás számára Németországban és az egész kapitalista világban? Az, hogy legyen munkája és keressen annyit, amiből önmagát és gyermekeit eltarthassa. Ez minden ember legszerényebb követelése. De mit látunk? Azt, hogy a kapitalizmus ma már nem képes munkásait eltartani. Odalök nekik egy-egy morzsát munkanélküli segély címén, hogy betömje szájukat és ne lázadozzanak. De ha a válság fokozódik, nemsokára ezt sem tudja már. Tehát diktatorikus eszközökhöz nyúl. Ha a fasszizmus azzal jönne: „Itt vagyok, hogy elnyomjalak benneteket, nehogy eszetekbe jusson a kapitalizmus igáját lerázni" természetesen nem követnék a tömegek. Ezért aztán forradalmi átöltözetben közeledik, sőt antikapitalista frázisokat is hangoztat, hogy az osztályellentéteket eltörölje. Erre használja fel a fajelméletet és a zsidóüldözést is. Felingerlik a németet zsidó konkurrense ellen, hogy bennük lássa a baj okát. Hiszen ismeri azt a régi elvet, amelyet már a római imperializmus is követett: Divide et impera — osztozz és uralkodj!

— És azt hiszi, hogy Önök meg tudják szüntetni a munkanélküliséget?

— Tisztázzunk előbb még egy kérdést: Mi okozza voltaképen a gazdasági krizist? A túltermelés. A piacot úgy elárasztja a sok árú,

hogy Amerikában, amint láttuk, a gabona- és kávétermés egy részét meg kellett semmisíteni, hogy a többit félig-meddig rendes áron el lehessen adni. Minthogy tehát nincs szükség új árúra, bezárják az üzemeket, elbocsátják a munkásokat vagy annyira csökkentik béreiket, hogy mint fogyasztók nem jönnek többé tekintetbe. Ez újabb nehézségeket okoz az árúk értékesítésében, még több üzemet bezárnak, még több ember marad munka nélkül és így tovább. Ebből a körforgásból a kapitalizmus már nem talál kivezető utat.

— És mit kell tenni?

— Nagyon egyszerű a dolog. Anélkül, hogy megkérdeznők azokat, akiket a dolog nem érdekel, úgy akarjuk megszervezni a gazdasági életet, hogy tervszerűen irányítva éppen annyit termeljen, amennyi a fogyasztók részére szükséges. Evvel máris megszűnik a munkanélküliség.

— Igen, de ha később újabb gépeket találnak fel, amelyek fokozott gyorsasággal dolgoznak, akkor megint újabb embereket bocsátanak el és a körforgás elölről kezdődik.

— Szó sincs róla. Nem bocsátjuk el a munkásokat, hanem csökkentjük a munkaidőt, hiszen akkor már mi leszünk az urak.

Ruth elgondolkozott:

— Gondolja, hogy ki lehet kapcsolni az

egyéni iniciativát? — kérdezte hitetlenül.

— Eszünkben sincs. — Szívesen elfogadunk és figyelembe veszünk minden jó indítványt. De a magániniciativa fogalmával szemben épp oly szkeptikusak vagyunk, mint a „szabadságéval" szemben.

— Retteneseten unalmasnak képzelem ezt a világot. Az egész nem lesz egyéb, mint egy jól olajozott üzem.

— De miért gondolja, hogy a jól működő gazdasági élet megöli a kultúrát? Nincs-e több érzéke a művelődés és művészet iránt a jóllakot embernek, mint az éhesnek? És vajjon egy egészségesebb társadalmi rend nem lesz-e inkább abban a helyzetben, hogy teljesen kifejlessze az ember alkotó erejét? Higyje el, mi, aki „csak" egy új gazdasági rendért küzdünk, mi vagyunk az igazi kultúrgondolat hordozói és nem azok, akik úgy tesznek, mintha megvetnék a materializmust, hogy annál könnyebben biztosíthassák saját osztályérdekeiket.

Mint a szélvész rohant be Fink Gertrud kabátban, kalapban a szobába.

— Úgy sajnálom, kedves Ruth, hogy megvárakoztattam! Nácitüntetés van az utcán és az autóbusznak nagy kerülőt kellett tennie. Mindkét hosszú, karcsú kezét Ruth felé nyújtotta, szeme csak úgy mosolygott a kerek szemüveg mögött.

Ruth felállt és annyi komolysággal üdvözölte barátnőjét, hogy az hosszasan, figyelmesen nézett reá.

Ruth a próbákról jövet mindig a mellékuccákat választotta, hogy elkerülje a Kaufhaus des Westens című nagy árúházat. Nemcsak perselyes emberek álltak ott, akik választási költségekre gyüjtöttek, hanem nácik is, nagyhangon ajánlva újságjaikat. „Ki a zsidókkal és a vörösökkel! Csak tíz fillér!" Nagyszerűen mulattak ezen a viccen, újra meg újra elismételték és lesték a hatást. Egy öregasszony le akarta őket inteni, de a rendőr magával vitte. A legközelebbi uccasarkon elengedte a karját és félhangon így szólt hozzá: „Menjen a dolgára öreganyám. Ha megtámadják, nem segíthetek magán." Az öregasszony vörösre sírt szemmel, rémülten nézett rá: sehogysem tudta megérteni, hogy a mindenhető rendőrség tehetetlen. Egy egész világ omlott össze, kiszaladt a talaj lábai alól és félelem szorította össze öreg szívét, félelem, amilyet milliók és milliók éreztek most...

Ruth ma mégis úgy határozott, hogy a Tauentzienstrasse felé megy. Nem szabad gyávának lenni. Meg kell szokni az ilyesmit is, akkor jobban bírja az ember. Bele kell törődni,

akkor majd nem fáj. Bátorság! Bátorság! Ki kell tartani, amíg elmúlik. De vajjon el fog-e múlni tényleg rövidesen? Nem volt erről teljesen meggyőződve.

Az áruház körül különösen nagy lárma volt. Nemcsak azt kiabálták, hogy ki a zsidókkal és a vörösökkel, hanem kétséget nem tűrő módon bemutatták azt is, hosszú orrú karrikatúrákon, hogy mindazokat a közéleti botrányokat, amelyek Németországban a háború óta lezajlottak, a marxisták és a zsidók csinálták, ami elvégre ugyanaz. A háborút is ők vesztették el, amint azt a vezér minden alkalommal újra bebizonyította. Az angol front már-már összeomlott, a franciák is készen voltak. Ekkor a zsidók (marxisták) hátba támadták a vitéz németeket és aláírták a versaillesi szerződést; evvel Németországot az entente szolgáivá degradálták. Hogy a német gazdasági életet elpusztítsák és kiszolgáltassák a nemzetközi tőkének, a marxizmuson felül kitalálták még a részvényeket is. Jóvátétel, infláció, válság és munkanélküliség, mind-mind egy forrásból eredt és egy volt az ellenszere is: „Ki a zsidókkal és vörösökkel! Ára tíz fillér!"

De ma még valami más is volt. Az áruház bejáratait elállták a nemzeti szocialisták. A vásárló közönség izgalomtól felhevülten tolongott csomagokkal vagy anélkül a kijárat felé,

ahol nagy lármával és nevetéssel fogadták őket. Nyomukban jöttek az áruház alkalmazottai, lehúzták a redőnyöket. Eltűntek az olcsó kiárusítást hirdető kirakatok, az első tavaszi modellek, keztyük, szabásminták, csecsemőkelengyék. A nagyváros kellő közepében bezárták a zsidó áruházak. Fontos pontja volt ez is a nemzeti szocialista párt programjának, amely így akarta a kiskereskedőt megint talpraállítani. De Leiser, a híres cipőkereskedő is gyorsan lehúzta redőnyeit, meg több más üzlet, köztük olyanok is, amelyeket senki sem tartott volna zsidónak. A többiek arattak. Tömegesen kelt el a sok levélpapir, levelezőlap, női fehérnemű és játékszer. Ebben a városrészben még volt vásárló közönség. Este lezárták a pénztárt, — a háború kitörése óta nem vettek be ennyit egy napon. És ha a kereskedő délután még nem is tudta, kire fog március 5-ikén szavazni, most már kétségtelenül tisztában volt vele. Heil Hitler!

Este Göring miniszter beszélt a legnagyobb gyűlésteremben. Beszédét az összes rádióállomások átvették. Kigúnyolta a zsidókat, a gyáva kutyák küldöttséget menesztettek hozzá, védelmet kértek tőle. De érthetően megmondta ennek a csürhének, ezeknek a macesz-zabálóknak, hogy a német rendőrség és a német védőszervezet nem arra való, hogy vigyázzanak a görbeorrú uzsorások pénzeszsákjára. Akinek nem tet-

szik, menjen Palesztinába. „Nem fogunk tettlegességre vetemedni a zsidókkal szemben, szigorúan törvényes eszközöket fogunk alkalmazni, de ezek a törvényes eszközök megsemmisítik a zsidókat." Szünni nem akaró tapsorkán fogadta e szavakat. Ez aztán ember a talpán. Ebben meg lehet bízni. Igazi, tőzsgyökeres német, nem lusta kezébe fogni a telefonkagylót, ha arról van szó, hogy a marxista bandát akár a legmagasabb állásokból is kidobja. Efelől aztán mehettek a német nacionalista hivatalnokok Hugenberghez azzal, hogy Göring nagy söprüje őket is érinti. Hiába minden. A vezető állásokba most a nemzeti szocialisták kerülnek. Ők csinálták a forradalmat, őket illeti meg a rendelkezés joga. A porosz miniszterelnök politikai akciója azt a célt szolgálta, hogy a régi rendszerrel alaposan leszámoljon és helyet teremtsen az új erőknek. Lelkesedés, ováció, a célnál vagyunk, kezünkben a kormánykerék, nem is adjuk ki többé kezünkből, még akkor sem, ha a március ötödiki választás nem felelne meg várakozásunknak. Ezt a kormányban ülő igazi németek ismételten kijelentették. A bajorokkal meg a többiekkel pedig, akik önállóskodni akarnak, majd elbánnak röviden. Nadolny követ Genfben máris kűzd Németország egyenjogosusításáért. De különben is, ki kér engedélyt az ententétől, ha Németország föl-

fegyverzéséről van szó? Az osztrák kormánynak nagyobb hitelt kínáltak, hogy kivonják Franciaország befolyása alól és így hazataláljon az anyaországhoz. Legfőbb ideje, hogy Bécset is Berlinből kormányozzák. Mussolini pedig meleghangú táviratban üdvözölte Hitlert. Joggal lehet számítani a külföld rokonszenvére. Csupa nagy külpolitikai siker. A tapsorkán és diadalmi üvöltés csaknem ledöntötte a nagy gyűlésterem falait...

A lakásokban pedig szomorú szemű, sápadt emberek kuporogtak és hallgatták a rádión, hogyan hirdetik ki a világuk végét...

Másnap a kancellár nyilatkozata jelent meg a lapokban arról, hogy náci-egyenruhába öltözött kommunisták tegnap megtámadtak egyes üzleteket és több helyen megverték a zsidókat. Ezeket az elemeket szemmel kell tartani. Egyébként a barna csapatoknak kötelességévé teszi az igazi német fegyelmet, tartózkodjék mindenki az egyéni akcióktól és bízzék vezéreiben...

A Kaufhaus des Westens és a közelében levő egyéb luxusüzletek újra megnyitották vendégszerető kapuikat az előkelő városrészek elegáns publikuma előtt...

A mellékuccákban levő kis üzletek tátongtak az ürességtől.

No hiszen rövidesen Hitler kezében összpontosul minden hatalom. Most már legyünk csak kissé türelemmel, ha már ennyi időn át türelmesek voltunk.

HARMADIK FEJEZET.

A harmadik birodalom bevonult már a berlini Lindenstrassenak abba a nagy házába is, ahol Borhardték laktak. A harmadik emeleti lakó két fia, Helmut és Heinz már barna egyenruhát viseltek és szemtelenebbek voltak, mint valaha. Ha Lemberger könyvelő a lépcsőn találkozott velük, a falhoz lapulva alázatosan nézett a két rakoncátlan fickóra, akik köszönés nélkül nyargaltak el mellette. Lemberger mindennap újra ott látta a néma kérdést felesége és Klára leánya szemében: nem mondták még fel az állását? A zsidóvallású állami tisztviselők dolgában nem történt még intézkedés, arról beszéltek, hogy azokat, akik már 1914 előtt léptek be hivatalukba, meg a frontharcosokat nem küldik el. De biztosat senki sem tudott és Lemberger nem számított semmi jóra. A háború előtt volt egy kis üzlete Posenban, összekapart magának pár ezer márkát. Sok más

honfitársával együtt a háború után ő is Berlinbe menekült, mert félt Lengyelország új uraitól. A hirtelen menekülésnek persze áldozatul esett vagyona jórésze. Az új rendszer ott is azt jelentette hogy a zsidók ha formailag nem is, de lényegileg elvesztették jogaikat, állásukat, hivatalukat és a tősgyökeres lengyel hazafiak lenézték őket. Ezek a keleti származású zsidók kevésbé tudtak alkalmazkodni, mint a többiek, megtartották különleges szokásaikat, nyelvüket, részben ruházatukat is, amiért a nyugati zsidóság megvetette őket. A kis poseni Lemberger sem akart megbújni e szakállas, kaftános, vérszegény zsidók sorában, nem akart elmerülni közöttük, vagy hozzájuk tartozni. Németnek érezte magát, német iskolába járt, atyja, mint annyi más hitsorsosa, annak idején a németek oldalán harcolt a franciák ellen olyan sikerrel, hogy Bismarck kénytelen volt — ha nem is szívesen — az északnémet államok mintájára a polgári jogokat a zsidóságra is kiterjeszteni. Kétségtelen, hogy az antiszemitizmus mindig erős volt — a nemesség részéről inkább megvetés volt benne, a polgárság részéről pedig a zsidó versenytárs gyűlölete. De a német-francia háború után, amely Németországot két virágzó tartománnyal és öt milliárd hadi kárpótlással gazdagította, annyira fellendült az élet, hogy minden törekvő, dolgos ember szá-

mára nagy munkalehetőségek mutatkoztak. A zsidóság új iparágak úttörőjévé vált ebben az időben, vezető szerepre tett szert a textil- és fémszakmában, a gabonakereskedelemben, a hitéletben, nagy újságvállalatokat alapított, seregestől nevelt újságírókat, művészeket, tudósokat, akik a németségnek külföldön igen nagy megbecsülést szereztek és sok nemzetközi díjat nyertek. Sokan résztvettek Liebknecht Károly és Bebel Ágost mellett a német munkásság felszabadításáért vívott harcokban, több mint tizenkétezret áldozatul kívánt közülük az imperialista háborúk legvéresebbje, holott éppen a katonai és kormánykörök ismerték el őket legkevésbé az állam egyenjogú polgárainak. És egy német zsidónak, Walter Rathenaunak jutott az a hálátlan feladat, hogy mint külügyminiszter, a háborút követő években gazdasági tárgyalásokat folytasson a győzelmes ellenfelekkel és megmentse Németország számára, ami még menthető. Jutalmul golyót röpítettek fejébe, hangos hazafiak.

De akárhogy is álljon a dolog, Lemberger úr felesége és leánya nem akartak lengyelek lenni és Berlinbe menekültek. Lemberger egy az új kormány vezetése alatt álló építési szövetkezetnél kapott könyvelői állást. Elég jól keresett és esténként egyetlen szenvedélyének hódolt: zongorázott és lágy, borongó dalokat

komponált. Szövegüket leánya verseskönyveiből vette. Egyszer kétszer az a megtiszteltetés érte, hogy műveit egyéb fiatal szerzők szárnypróbálgatásaival együtt elő is adták. Ott ült az első sorban, hallgatta a lelkéből fakadt szomorú dalokat, tar koponyája verejtékezett a meghatottságtól, az énekesnő odaintett, valaki feltólta a dobogóra, kezek nyúltak feléje, a fiatal zeneszerzők, az énekesnő, a zongorakísérő mosolyogva hajlongtak. A lelkesedés még fokozódott, mikor a teremszolga egy csokrot és egy cserép virágot nyújtott át neki. Az egyiket Klára leánya, a másikat hivataltársai adományozták. Alig látta a virágokat, úgy elfutották szemét az örömkönnyek. És másnap reggel a Berliner Tageblatt tizenöt sorban foglalkozott a „Jelenkori fiatal zeneszerzők hangversenyével" és ebből három egész sorban az ő dalaival! Kivágta a közleményt, gondosan aláhúzta a három sort vörös ceruzával és beragasztotta egy erre a célra vásárolt füzet első lapjára. A füzet fedelére ugyancsak erre a célra vásárolt fehér tintával azt írta: „Bírálatok".

Sápadt, szívbajos felesége felmelegítette a délről eltett vágott húst tört burgonyával és ő, alighogy lenyelte az utolsó falatot és gondosan összehajtogatta asztalkendőjét, máris leült a zongorához. Mendelssohnt, Chopint és Schumannt játszott, mostanában leggyakrabban a

„Miért" című kis poémát. Schumann állítólag akkor írta ezt a dalt, amikor az öreg Wieck megtagadta tőle leánya, Klári kezét. Lemberger úr számára ez a szomorú kérdés még másra is vonatkozott. „Miért kell elvesztenem az állásomat?„ nyögte a zongora a könyvelő ujjai alatt. „Nem vétettem semmit, politikával soha nem foglalkoztam. Igaz, a szociáldemokratákra szavaztam, hiszen tőlük kaptam a kenyeremet, de ezt senki sem tudhatja, mert a választás titkos. Elvégeztem a munkámat, hazamentem és dalokat írtam. Ezentúl is jól fogok dolgozni és szorgalmas leszek, ha meghagyják a kenyeremet. Miért akarnak nekem felmondani? Miért?"

A zongora oly szivettépően sírt és jajgatott, hogy Helmut és Heinz anyja egyszer leküldött Lemberghez, hagyja már abba azt a jajveszékelő zsidó zenét, mert neki megfájdul tőle a feje. Azóta Lemberger úr nem meri fájdalmát a billentyükre bízni és nem játszik Schumannt.

Talán meglátta, hogy Arnold tegnap milyszívélyesen veregette vállon Helmutot, akit derék fiúnak nevezett? Ma ügyetlenül köszönt Ruthnak a lépcsőn és mindjárt el is nézett, hogy ne lássa, amint az nem fogadja köszöntését. És Ruth oly kedvesen és melegen köszönt neki vissza, sőt egy pillanatig habozott is, ne-

álljon-e meg és ne magyarázza meg neki kezét vállára téve (biztosan összerezzent volna, hiszen az emberek most ily félénkek és ijedősek) hogy csak Arnold tartja Helmutot derék fiúnak, ő nem és hogy miért nem tudja sem a fiúkat, sem szüleiket, sem új kormányukat deréknek tartani. Milyen megkönnyebbülés látszanék az öreg ember mélyen ülő szemeiben, de menynyi sajnálkozás is, hogy az a kedves fiatal asszony is szenvedő sorstárs. Ez a bájos fiatal teremtés, akinek lába alig érinti a lépcsőt. Milyen jó is annak, aki kereszténynek születik. Ha egyébként érzi is az élet súlyát, anyagi gondok, munkanélküliség, vagy uram bocsá', betegség sújtják, legalább e b b e n az irányban nem kell hadakoznia, ez már születésével elrendeződött. De talán Lemberger úr is megsejtené, mily nehéz lehet egy zsidó leány sorsa, akinek férje az ilyen Helmut-fajta Hitlerfiúkat vállon veregeti, semmire sem gondolva, mert hiszen szereti a feleségét. Dehát ez már így szokás az árjáknál, hogy a maguk zsidait, akiket ismernek és őszintén szeretnek, kiveszik az antiszemitizmusból és nem is kerülnek ellentétbe saját fajelméletükkel. De mindebből semmit sem mondhatott Lemberger úrnak, már Arnoldra való tekintettel sem. Minél kevesebben tudják, hogy zsidó a felesége, annál jobb. Az ilyen vegyes házasságot általában zsidónak tartják. Hogy levonják ennek a konzekvenciát? Ez szörnyű lenne. Még azt is inkább el lehetne viselni, ha ott kellene hagynia a színpadot, az édes, imádott színpadot. De mégis inkább választaná ezt, semhogy Arnoldnak kelljen miatta szenvednie. Arnold egyáltalán nem tud szenvedni. Erre alkalmatlan és ennek nem is szabad lennie! Hála istennek, egy cseppet sem zsidós a külseje és talán nem jön rá senki. Ott állt a hálószoba nagy tükre előtt és tudományos tárgyilagossággal nézegette magát. Alakja kifogástalan, nem túlságosan magas, de arányos, jól kisportolt. Csipőben karcsú, ez jó, sőt nagyon jó, ilyen a francia divatlapok nőalakjainak csipője, igaz, hogy azok valamivel nagyobbak. Mellben lehetne kicsit erősebb és két centiméterrel magasabb. Lába karcsú, magas, igaz, nem is látott még görbelábú zsidólányt, valószínűleg ezek is csak a német agyakban fordulnak elő. Rövidre vágott haja barna, kifezejetten barna, nem amolyan zsidósan seszínű szőke, a hozzátartozó bámész szemekkel (vajjon honnan ered ez a típus?), nem is göndör fekete, hanem erősszálú, síma barna. De a szeme — itt már baj van. Szeme zöldesbe játszó szürke. Mit is szoktak neki a férfiak szemeire vonatkozólag mondani? „Szép szeme van" — meg ilyesféle felületes közhelyeket. Hiányzott belőle a német leányok tekintetében rejlő szelid fény. Vannak, akik a

legcifrább dolgokat művelik a férfiakkal, de ezt a szelid, ártatlan kifejezést mindvégig megtartják szemükben. Így néztek Brunhild és Krimhild is, pedig ismerték jól a dörgést mind a ketten. Ruth szemeiben volt valami keménység, valami makacsság: „Túl akartok járni az eszemen, de én nem hagyom magamat". Ott volt bennök az is, hogy rossz a világ és az ember, vigyázzon magára. De az is, hogy szép a világ és érdemes az életért küzdeni, ügyeskedni, ravaszkodni is, ha másként nem megy. Elég szomorú, hogy erre a ravaszkodásra újra meg újra szükség van. Ezt is felpanaszolták Ruth szemei és nem jutottak nyugvópontra. És ezenfelül kérdezés nélkül is folyton beszélni akartak a nagy patriarkákról és prófétákról, akik barátságos viszonyban voltak a Mindenhatóval, fejedelmekről, akik egyben bölcsek és költők is voltak, az egyiptomi piramisokról, tengerekről, amelyek szétváltak, hogy keresztül engedjék Izrael népét, homoksivatagokról és a Jordán partjairól, az ókor másik nagy kultúrnépével a görögökkel való barátságról, akiknek bölcseletét megmentették Északeurópa számára; a büszke Rómáról, az otromba újnémeteknél dicsőségesebb ellenfélről; a Spanyolországban átélt aranykorról, ahol a rokon arabokkal magas kultúrfokra jutottak és a máglyákról, amelyek lángja az izlam letörése után soha többé el

nem hamvadt. Mindenütt szívesen látták őket eleinte, mint a kultúra úttörőit és mindenünnen elűzték, kiirtották őket, amint nem volt szükség rájuk. Nem voltak barátaik és szöveséges társaik, vagy csak addig, amíg segíteni kellett. Mindig idegen nép érdekében küzdöttek és a dijuk gyűlölet és megvetés volt. Kifelé megtörtek és alázatosságra kényszerültek, befelé hajthatatlanok és büszkék, ó be büszkék. És mindig, mindenütt idegenek. Idegenek mindenekfelett ebben az otromba őrmestermentalitásban, amelynek mi sem okoz gondot és ebben a különös, fapapucsos romantikában.

Arnold nyitja be az ajtót:

— No, hiszen itt vagy, cicám! Én meg ott kint állok ama bizonyos ajtó előtt és dörömbölök, mint egy őrült, nincs-e valami bajod. Egyszerre csak megszólal nagy zavarban az öreg Müllerné: „Egy pillanat, mérnök úr, mindjárt kész vagyok". Mit művelsz itt? Vagy úgy: „Hej, csinosítom magamat".

— Arnold, nézz meg jól! No ne, komolyan gondolom. Milyen benyomást tennék rád, ha idegenek volnánk?

— Rosszat. Megint ki kell borotválnom hátul a nyakadat. Amint megleszünk az ebéddel. Jaj, de éhes vagyok és...

— Mit gondolsz, nagyon zsidós a kinézésem?

— Nem! Mi jut eszedbe? — kérdezi Arnold sértődötten. — Ki mondott ilyen butaságot?

— Nem butaság ez, Arnold, csak nem tudom kifejezni, hogy mi. Látod itt a szememben valami szomorúság ül.

— No, azon majd segítünk mindjárt, cicám. Képzeld, ma délután szabad vagyok — az egész délután a miénk! No, mondd már, hogy örülsz és mosolyogj, akkor kétszer olyan szép vagy.

— Persze, hogy örülök, Arnold, de menynyire örülök. Csak attól félek, hogy valaki egyszer a szemedre veti, miért vettél el zsidó leányt.

— Ó, — türelmetlenkedik Arnold — hát vessék a szememre! Majd megmondom az illetőnek, hogy csak az irigység beszél belőle, mert az ő felesége nem olyan szép, mint az enyém és törődjék a saját dolgával.

— De jöhet egy rendelet...

— Hagyd már abba, Ruth. Hiszen ez már elviselhetetlen. Ha jön egy rendelet, akkor majd meglátjuk, mit tehetünk. De nem jön ilyen rendelet. Ezek csak olyan rémhírek, amiket célzatosan terjesztenek, hogy hangulatot csináljanak az új kormány ellen. Ha elég bátorságom volna ahhoz, hogy pereljek veled, megtiltanám ezeket a folytonos látogatásokat a nővérednél.

Arnold vállánál fogva magához vonja Ruthot, hogy evvel enyhítse utolsó mondatát. De Ruth tudja, hogy komolyan gondolta, amit tréfából mondott. Úgy kell neki: Miért beszél Arnoldnak mindig olyasmiről, amit az nem ért és csak mérges lesz tőle. Néha butább egy ilyen ember, mint az öreg Müllerné. Az kiismeri magát, tegnap is megmondta: „Az önök népei sem fogják most magukat nagyon jól érezni". Egyébként is nagyon jóban van most az öreg asszonnyal megígérte neki, hogy elmegy vele holnap egy szociáldemokrata választói gyűlésre, hadd hallja egyszer, mit mondanak azok. Hétfőn este ugyis szabad. Hogy Arnoldnak mit fog mondani, hova ment, azt még nem tudja. Ha azt mondja, hogy a nővéréhez, akkor dühös lesz. Féltékeny vajjon? Ha így volna, szép volna, talán az is, de nem, csak nem szereti, ha olyanokkal beszél, akik tisztán látnak a Németország ébredése körüli dolgokban. Ezért nem akarta azt sem, hogy Finkékhez menjen. De ebben viszont gyengeség jelét látta, nyilván nincsenek érvei. A nemzeti szocializmusnak általában nincsenek érvei, érzésbeli dolgokon épül fel és az ellenfelek ócsárlásán. A mindennapi felvonulások, fáklyásmenetek, ünneplések, rádióbeszédek, amelyek páthosza már olyan fokot ér el, hogy szinte öncéllá vált, tényleg a régi római császárság módszereire emlékezte-

tett, mikor az elégedetlenséget úgy akarták elfotjani, hogy kenyér hiányában legalább szórakozást nyújtottak és a védtelenek üldözését nagyszerűen megrendezték. Hogy az ember mindezt tudja és nem magyarázhatja meg a hozzá legközelebb állónak, vagy legalább is nem úgy, hogy az megértse! Hát nem volt természetes, hogy most szinte naponta felkeresi testvérét, aki úgy érez, mint ő, akivel megoszthatja gondolatait, megbeszélheti, ami legjobban bántja? Igen, Hanna még mindig nagyszerűen tartja magát és megtesz mindent, ami kell. Tegnap Ruth nagyon csodálkozott, hogy Vikit délelőtt tizenegy óra felé otthon találta, karján az elmaradhatatlan Teddyvel. Meg is kérdezte tőle: „Hát te már nem mész ovodába?" De Hanna intett a szemével, hogy majd később megmagyarázza a dolgot. El is mondta azután, hogy tegnapelőtt hallotta, amint a kislány arról beszélt mackójának, hogy a zsidók tönkretették Németországot. Lefekvés után, amikor, mint rendesen, a gyermek ágya szélén ült és megbeszlte vele a napi eseményeket, gyengéden, de komolyan figyelmeztette, ne mondjon rosszat a zsidókról, mert ő maga is, meg Vili, apa és anya is zsidók. A kislány nem felelt semmit, csak figyelemesen megnézte anyját, mintha először látná. Anyja megsajnálta és elhozta neki a mackót, bár egyébként nem volt szabad magával

vinni az ágyba, hiszen naphosszat a földön és a kerti padokon hempergett. Amikor félóra mulva újra bement a szobába, hogy megnézze, elaludt-e a gyermek, a kicsike még mindig tágranyitott szemekkel feküdt ágyában, szigorú ránccal fehér gyermekhomlokán. Azután akadozva, bizonytalanul, azt kérdezte anyjától, hogy vajjon a Teddy is zsidó-e. Egy szót sem szólt, amikor másnap nem küldték a gyermekkertbe és ma sem kérdezett semmit. Mi játszódott le vajjon ebben az ötéves agyban? Az anya nem akart kutatni, hadd felejtse el a gyermek ezt az egész epizódot, — ha ugyan lehetséges. Ma érte jött férje főnökének felesége, hogy együtt menjenek a Lunaparkba. Nagyon kedves tőle, igazán elég gondja van neki is. A férjét szabadságolták, igen, Glück tanár, a híres rákkutató, Walter főnöke is sorra került. Két bűne volt. Egyrészt az, hogy zsidó, másrészt, hogy pacifista. A horogkeresztes diákok elkezdtek üvölteni és követelték a tanári testületből való eltávolítását. Valószínűleg az intézetből is el kell rövidesen mennie. Walter magán kívül van. Glück tanár többi asszisztensei, a keresztények is, közbe akartak lépni, hogy legalább a megkezdett vizsgálatokat fejezhesse be, — elvégre a nácik között is akadnak rákbetegek. De a tanár nyilván maga sem nagyon akart maradni, ma azt beszélte a felesége, hogy Varsóba kapott meghívást.

Ruth mindezt nem mondja el a férjének, ma, amikor délután szabad, nem akarja boszszantani. De oly nehéz más beszédtárgyat találni. Finkékről nem szabad beszélnie, a színházról pláne nem, sem arról az újságkivágásról, amelyet tegnap talált öltözőjében az asztalon. (Biztosan Fischer Emma tette oda).

ZSIDÓ SZÍNÉSZEK EZENTÚL CSAK MAGÁNSZÍNHÁZAKBAN LÉPHETNEK FEL.

Hinkel kormánybiztos, a porosz kultuszminisztérium színészeti osztályának vezetője zsidó színészek foglalkoztatása ügyében a következő nyilatkozatot tette:

„A hatóságilag vezetett és ellenőrzött színházakban elvi szempontból csakis árja művészek foglalkoztathatók. Zsidó színészek foglalkoztatása tekintetében az állami hivatalnokokra vonatkozó törvény rendelkezései irányadók. Ez a törvényes rendelkezés vonatkozik tehát a városi színházakra is. Külföldi művészek vendégszereplése ellen természetesen nem emelhető kifogás. Erre nézve az mérvadó, hogy az illető külföldi állam mily álláspontot foglal el a német művészekkel szemben. Magánszínházak foglalkoztathatnak nem árja művészeket is. Önfegyelem dolga, hogy a nemzeti és faji szempontból öntudatos ember látogatja-e az ilyen színházakat, vagy sem".

Talán csak egy túlbúzgó zúglapocska ír így, talán nem is igaz, csak Fischer Emma és egyéb jószívű kollégák szeretnék, ha igaz lenne. Menjen be hozzá, nem, inkább megvárja a színészbejárónál, hadd hallják a többiek is, odadobja ezt a nyomtatványt a lába elé. „Ezt szeretnéd, ugye, hogy én elkerüljek innen és te kapd meg a szerepeimet, negyvenéves korodra végre legyenek fiatal szerepeid is, ne csak mindig a nép között kelljen zajonganod. De miért is játszol, hiszen a bálványképed, Göbbels azt mondta, hogy az asszony a konyhába való és szüljön gyerekeket, nohát szülj és ne nézd mindig a mellemet, csak szívd az ópiumot, te fajtiszta színpadtöltelék és ne örülj előre, mert ha én el is megyek, az még nem jelenti azt, hogy te érvényesülsz..."

Jaj, de ma már nem olyan időket élünk, hogy ilyesmit lehessen mondani valakinek, aki horogkeresztet visel. Az emberek már nem egyformák, veszekedni sem lehet már amúgy istenigazában, vigyázni kell, zsebre kell vágni minden aljasságot és úgy tenni, mintha nem venné észre az ember és minden magától érte-

tődnék. A német haza szeretetének hívják ezt, nem pedig a tehetségtelenek évek alatt összegyűlt gyűlöletének, a tudatlanok ármánykodásának, akik a tehetségek szabad versenyében alul maradtak és más utakat kell keresniök az érvényesülésre... Megmutatja a cédulát Fink Gertrudnak, de egyszerre csak feltűnik Fischer Emma kíváncsi, szeplős orra, ez is ott van mostanában mindenütt, ahol nem kellene. Így azután Ruth inkább úgy tesz, mintha nem is tudna az újságkivágásról. Az a Fischer csak ne győzedelmeskedjék! És Fink Gertrud egy pillanatra, csak egy pillanatra megérinti Ruth vállát sovány kezével. Már ki van festve — nem nagyon, pedig valami tragikomikus öreg aszonyt játszik, ő mindent saját hangjával, saját mozdulataival játszik meg. Egészen másképp, mint a többiek, másként, mint Ruth, nem éli ki magát teljesen, nem ez a célja, a legtökéletesebb kifejezést keresi, hogy megértesse a nézővel az öregedő asszony tragikumát, aki egész életében napi tizennégy órát állt a bormérő asztal mögött, eközben elfelejtett fiatal lenni és oly sok asszony, oly rengeteg ember tragikumát, akiket tökretesz a hálátlan, értelmetlen munka. És Ruth érzi, hogy rossz, méltatlan partnere Fink Gertrudnak. Ugyanazt az asszonytipust kellene játszania, még fiatalon, reménye teljében, de már befogva a kispolgári lét varázskörébe, — dolgozni, takarékoskodni, hogy legyen ennivalója, enni, hogy újra dolgozhassék és újra tudjon takarékoskodni, dolgozni, egyre többet dolgozni, egyre kevesebb eredménnyel, míg a válság hullámai emelkednek, hogy mármár eltemetik az embert, míg adósságba verten, kétségbeesetten, tönkretetten, kivezető útat keres, társakat, akik megmenthetik, vagy azt a hitet keltik benne, hogy megmenthetik, hiszen a proletárt megveti és nem akar maga is azzá válni.

A német középosztály választott, a parasztság is, bár különösen a holsteini parasztok nagyon elégedetlenkedtek a keleti segélypénzek miatt, melyek a junkerek kezén elsikkadtak. Mégis azt remélték, hogy Hitler lebírja majd a szövetséges junkereket is és a dolognak olyan színezete volt, mintha nem bánnék velük túlságosan jól. Sok szó esett ugyan a szövetséges acélsisaktestületről, de már nem volt kétséges, hogy ki vezet a koalicióban...

És a munkásság? Védekezett, ahogy tudott, a nemzeti szocialistáknak is volt már sok halottjuk és sebesültjük, de hiányzott az egységes forradalmi vezetés, hogy összegyűjtse és döntő ütközetre vigye ezt a sok forrpontig hevített energiát. Egyesülni tizenhét évi állandó torzsalkodás után? Mindegyik proletárpárt úgy

tett, mintha kívánná ezt az egyesülést és mind-egyik tudta, hogy lehetetlen, mert az útak, me-lyeken jártak, nem össze-, inkább széjjelvezet-tek, másként látták az életet, különböző fogal-maik voltak arról, mit szabad és mit nem. Amit az egyik oldal taktikának tartott, annak a má-sikon árulás volt a neve, nem, ez lehetetlen volt, de a mukásoknak, akik egy táborban akar-tak küzdeni, meg kellett mutatni az ellenfél rosszakaratát, aki nem akart fegyvertárssá válni...

Nem tudták egymást megérteni, a proletá-riátus egységéhez csak a nemzeti szocializmus vértengerén át vezetett az út...

Ruth mindezt nem tudta felfogni, nem ér-tett politikához és most is csak azért ment el egy munkásgyűlésre, mert kereste az embere-ket, akik — mint ő is — veszélyt láttak fenfo-rogni Németország új urai részéről. Az a kis feketehajú ember Finkéknél gúnyolódott: „A zsidó burzsoázia most hozzánk menekül, mert a német fassizmus történetesen antiszemita hú-rokat is penget. Köszönjük szépen, ezzel csak meghamisítják osztályharcunk egyenes vona-lát". A saját szempontjából igaza is volt ennek a kis utálatosnak. Itt volt Rosenberg úr is — nem Hitler Rosenbergje, hanem a ruhakereskedő, akinek Borhardték lakásával egy házban, szép nagy üzlete volt. Arnold vett nála egy öltözet

ruhát (Látod Ruth, nem vagyok antiszemita, pedig néha el akarod velem hitetni, semmi ki-fogásunk nincs a tisztességes zsidók ellen, ezt valljuk valamennyien) — és Rosenberg úr, jobb-kezét előrenyújtva, mintha kéregetne, ilyeneket mondott próbálás közben:

— Mondja csak, mérnök úr, az isten sze-relmére, minek kell annak a Hitlernek most még az antiszemitizmus? Meg tudom érteni, hogy az ilyesmi kezdetben sok hívet szerez, de most, amikor már amúgy is felül van? Musso-lini is rendet csinált és mégis jóban van a zsi-dókkal, a kormányban is van egy, a Balbo. Higyje el nekem mérnök úr, ha ez nem volna, akor mi zsidók, természetesen a tisztességes zsidókat értem ez alatt, nem azokat, akik a kommunistákhoz futottak, azoknak úgy kell, — ide tegyen még egy gombostűt Meissner úr, — nekem is van egy Meissnerem, akárcsak Hin-denburgnak, szóval, mit is akartam mondani, no igen, mérnök úr, hiszen önnek van sok isme-rőse a vezető körökben, nem tudná őket ilyen irányban befolyásolni? A vezérnek is ez volna az érdeke, gondoljon csak a külföldre, ott ren-geteg a zsidó. Éppen most írja a sógorom Prá-gából, — nem ismeri véletlenül a Rosenfeld és Társa céget? Igen, őt Rosenfeldnek hívják, en-gem meg Rosenbergnek, — szóval azt írja a só-gorom, — de Meissner úr, nem látja, hogy a

gallér bő, vegyen le belőle egy centimétert, ne mondhassa senki, hogy egy Rosenberg-féle öltöny nem kifogástalan, — szóval azt írja a sógorom: Mi van tinálatok, Mussolini is rendet csinált, pedig jóban volt a zsidókkal — még itt is egy csepet a vállon, Meissner úr, — rotterdami sógorom meg azt írja: Az Isten szerelmére, ha a Hitler nem hagyja ezt abba, mind ellene fordulunk. Gyorsan visszaírtam neki egy üzleti barátom útján, aki éppen Varsóba utazott és ott adta fel a levelet: Az Isten áldjon meg, tönkre megyek, ha ilyen hangon írtok, most nem olyan világ van, mint azelőtt, mikor az ember azt írta, ami éppen eszébe jutott. Most rend van — ezt írom Rotterdamba, mert nem lehet tudni, hátha a Mayer elveszti a levelet, vagy elveszik tőle a határon. Megírtam Leónak, az Isten áldja meg, ne írjon ilyeneket, hogy ellene vannak, mert mi olyan országban élünk, ahol rend van. Kérem, mérnök úr, ne értsen félre, komolyan gondolom, hogy itt most rend van. Diszkréció mellett azt is elárulhatom, hogy nagyobb megrendelést kaptam barna ingekre. A helyi képviselőm keresztény és azonfelül nagyon jól tudják az urak, hogy jó anyagot adok és olcsón, de milyen olcsón, szinte ingyen! És milyen munka kerül ki tőlünk! Ha levegőből volnának az öltönyök, akkor is megérnék azt a pénzt. De a kis fiamat alaposan elverték a többiek az iskolában, a nagyobb meg most egyszerre nem mehet tovább egyetemre. Ugyan kérem, mérnök úr, micsoda dolgok ezek? Igen, holnapra meglesz, vagy mondjuk inkább, holnaputánra. A nagyságos asszony otthon van, ugyebár, természetesen. A foglaló mindegy, amit adni tetszik, hiszen ismerjük egymást és ugyebár, a mérnök úr helyesen értelmezte, amit mondtam: Legyen rend, annak én is híve vagyok, de miért bántják a zsidókat, hiszen Mussolini is rendet csinált . . .

Ilyeneket mondott Rosenberg úr. Hát mégis igaza lenne a kis feketének ott Finkéknél? Igen is, nem is. Ruth vagyonos polgárcsaládból származik, ha az inflációban el is úszott a vagyon. Walter kezelte Hannáéval együtt és Walter oly rettenetesen ügyetlen üzleti dolgokban. Hát igen, pénze nincs már, de azért még korántsem proletár. Más a nevelése, mások a kultúrális hagyományai. De hiszen éppen ez a baj. Valamelyik nácivezér — melyik is volt vajjon? — éppen a minap mondta: „Ha a kultúra szót hallom, felhúzom a pisztolyom kakasát". Azt mondják, hogy a zsidó-marxista kultúra helyére a magukét akarják állítani. Bert Brecht új darabját, amelyen megérzik az új kor szívének dobbanása, levették a műsorról, meg más darabokat is, amelyeknek problémái érdekesek, alakjai élevenek. És mit tesznek a helyükre? A szeretet

és szerelem volt mindig a művészet anyja, de az ő hazaszeretetükből eddig még egyetlen művészi érték sem sarjadt. Csupa üres frázis, elcsépelt alak, száz év előtt talán még elevenek is voltak, de ma úgy hatnak, mint porlepte bábuk, bármily hangosan üvöltöznek. A vörös forradalom minden éhezés és nélkülözés ellenére magához láncolta a régi Oroszország csaknem minden nevesebb művészét, ezernyi új tehetség nőtt ki belőle, itt-ott egy lángész is, mint például Eisenstein, a nagyszerű filmrendező... A barna Németország viszont eddig még szinte semmit sem produkált, pedig a könyvkiadók és színházak, felismervén a helyzetet, az „ébredő" németek közepes munkáit is szívesen nyilvánosságra hozták volna. Mit jelent a nácik számára a művészet és kultúra? A szellem hatalma ellenük tanuskodott és csak a lövésre kész pisztollyal védekezhettek ellene. Ez volt egyetlen érvük. Nem, Ruth igazán ellene volt mindenféle diktatúrának, de ha választani kellene, nem a nácikét választaná, még akkor sem, ha törölnék az árjaszakaszt. Nem, ez szakítást jelentene mindennel, ami eddig fontos volt számára, amiért élt, ez öngyilkosság volna...

Nem voltak számozott ülések, mindenki oda ült, ahová lehetett. A pódiumok körül szorongott a tömeg, pedig csak fél nyolc volt még.

Müllerné figyelmeztette, hogy korán kell jönni. Reichsbannertagok a párt hivatalos lapját, a „Vorwärts"-et kínálgatták, amely pár napja újra megjelenhetett, meg egy Bécsben megjelenő képes folyóiratot. A szónoki emelvény fölötti nagy mozivásznon számok gyúltak ki, Marx Károly születésének és halálának dátuma — néhány hét múlva akarták jubileumát megünnepelni. Most már csak a vászon mögötti emelvényeken voltak üres helyek. Kár. Mentő ötlete támadt. Kinyitotta puberdubozát és a fedelében levő tükör segítségével igyekezett a változó felírásokat elolvasni, de nem sikerült. „Várjon csak, kisasszonyka", — szólalt meg mellette egy egyszerűen öltözött idősebb férfi és a fény irányába vezette Ruth kezét. Különös, hogy egy ilyen munkásember milyen ügyes, valósággal megirigyelte szeme biztonságát. A tükörben most ez a szöveg látszott: „Szavazzatok a kettes listára", azután újra Marx-adatok. Majd: „A demokráciáért, a fasszizmus ellen" és újra „Szavazzatok a kettes listára". Ruth kis csalódást érzett, úgy képzelte, hogy egy munkásgyűlés e napokban sokkal izgalmasabb. Az emberek nyugodtan ültek, tereferéltek, mintha mi sem történt volna, mintha lapjaikat nem tiltanák be minden pillanatban, röpíveiket nem koboznák el, gyűléseiket nem tiltanák be és mintha nem tudnák, hogy kint a vidéken egyetlen

vendéglős sem merte helyiségeit munkásgyűlés számára átengedni, mert fél, hogy mindenét elpusztítják, sőt esetleg őt magát is megölik. Hiszen a nácik kerékpáros osztagai fel-feltűnnek mindenütt az egész országban és életveszélyesen megfenyegetnek mindenkit, akiről azt hiszik, hogy nem akar Hitlerre szavazni. Lippeben rendelet jelent meg arról, hogy mindenki letartóztathatja azt, aki a birodalom elnökét vagy kancellárját sértő kifejezéssel illeti. Ruth megkérdezte szomszédját, mi a véleménye erről.

— Igen, felelt az öreg, — nálunk a gyárban sokat beszélnek erről a rendeletről. De a párt most alig tehet valamit, mert Hitler még nem sértette meg az alkotmányt. Majd ha megsérti, akkor más lesz a helyzet, akkor védekezhetünk.

— Ezt nem egészen értem, — szólalt meg Ruth — nem tudná megmagyarázni?

— Pedig egyszerű a dolog. Hitler törvényes úton jutott hatalomhoz, a birodalom elnöke nevezte ki; Hindenburg a birodalmi gyűlés feloszlatására is felhatalmazta, mert nem volt többsége. Most kiírta a választásokat és nekünk kell arról gondoskodnunk, hogy március 5-én még nagyobbat bukjék, mint november 6-án. Most majd megfizetünk neki! Hadd lássa, hogy a német nép többsége ellenzi politikáját. Az alkotmány értelmében akkor vissza kell lépnie, de ha nem tenné, szabad kezet kapunk és védekezhetünk.

— De a választásokat a nemzeti szocialista terror hihetetlen nyomása alatt tartja, a baloldali pártok számára a propaganda szinte teljesen lehetetlen és mit csinálnak maguk, ha a nemzeti szocialisták ellopják az urnákat, megsemmisítik az ellenpártok szavazó céduláit, érvénytelenítik őket és meghamisítják az egész választást?

— Résen vagyunk mi is, elvtársnő, a párt- és szakszervezetek minden vezető tagja lábhoz tett fegyverrel áll. Ezt Hitler sem meri megtenni, mert beletörik a foga.

Micsoda nagyszerű idegeik vannak ezeknek a munkásoknak, hogy ilyen nyugodtan ki tudják várni, mit tesz Hitler! Ruth egy szerény indítványt tett:

— Nem kell mindjárt támadásba menni, de például egy sztrájk! Ugye a sztrájk sem ütközik az alkotmányba?

A munkás bólintott:

— Nem, persze, hogy nem ütközik az alkotmányba, de a szakszervezet még nem adott rá utasítást.

Ez új volt Ruth számára. Hogy is olvasta abban a közismert versben? „Minden kerék megáll, ha a te karod ellenáll". Szakszervezetről itt nem esett szó. Nem lehetne figyelmeztetni ezt a szakszervezetet, ha magától nem jut eszébe, hogy utasítást adjon a sztrájkra?

Nem, dehogy, ott vannak a vezérek, azok jobban tudják, mit kell tenni, ők inkább átlátják a helyzetet.

No, köszönöm szépen, gondolja Ruth, ez nem nekem való, én a magam feje szerint szeretek élni, nem pedig aszerint, hogy mások milyennek látják a helyzetet.

Ez fegyelem hiánya. Senki sem sztrájkolhat magában, azt szervezetten kell előkészíteni.

Miért? Liebknecht Károly is vad sztrájkot szervezett a háborúban. Akkor rettenetesen szidták, most meg mindenki, illetve mindenki, aki tekintetbe jön, azt mondja, hogy igaza volt.

Az öreg elszomorodott és nagyot sóhajtva válaszolt:

— Igen, ha Liebknecht élne, sok minden másképp történt volna. — És hirtelen hozzátette: — Hát igaz, ami igaz, Noske lövetett reánk. Azután újra elhallgatott és így fejezte be a vitát:

— Harminc éve vagyok tagja a pártnak; odatartozom, igen, bármit is csináljon, odatartozom.

Ezzel végleg elnémult és Ruth ebben a hallgatásban annyi szomorúságot és lemondást érzett, hogy szívesen az öreg karjára tette volna kezét, de nem merte. Annyi mindenen ment már keresztül ez az öreg ember — és vajjon mi vár még reá? Ruth semmit sem tudott ezekről a

problémákról, ez mind a politikához tartozott és az őt soha sem érdekelte. Ha Fink itt volna, az biztosan megtalálná a kellő szavakat, hogy talpra állítsa az öreget, hiszen oly bizakodó volt. Arra gondolt, hogy elküldi Finkhez. De most messziről szép, lágy zene hangzott és az öreg arca máris felderült:

— Ez a munka dala, — mondta. Most kezdődik a gyűlés. Látja, az ott Stampfer elvtárs, a Vorwärts főszerkesztője.

Ruth előrehajolt és egy jónövésű férfit látott szürkülő fejjel. Igazán jól fest — hátulról különösen. Ha még rendesen beszél is, akkor nagyon jó!

De Stampfer elvtárs nem is jutott hozzá, hogy megmutassa, tud-e rendesen beszélni. Mindössze pár mondatig jutott. Ironikusan kezdte. Kigúnyolta a kormányt, amely mindent, ami vörös, „marxistának" nevez. „Amikor még fiatal voltam. — így szólt — szociáldemokratának mondtam magamat, de nem marxistának, mert mi úgy tudtuk, hogy marxista az, akinek rengeteg általános tudása van és azt dialektikusan fel is tudja használni. De ma elég a hatalomhoz a műveletlenség is ..."

Ezzel vége is volt a szónoklatnak. Egy kékruhás rendőrtiszt, akit Ruth eddig észre sem vett, odalépett a szónokhoz és pár szót mondott neki, a többiek nem is hallották, mit.

Hirtelen megváltozott az egész gyűlés. A tető alá húzódó legfelső sorokig élni, pezsegni kezdett minden, mint amikor a nyári erdő csendjét hirtelen szélroham felborzolja és közeledő vihart jelez. Szinte morgott az egész terem, mindenki ugrásra készen állott helyén. Stampfer felemelte jobbkezét, a lárma kissé elült:

— Elvtársak, hallottátok, a gyűlést feloszlatták. Távozzatok nyugodtan, ne engedjétek, hogy provokáljanak benneteket!

Utolsó szavai szinte elvesztek a hatalmas „Pfuj"-kiáltásban és mintegy parancsszóra harsant fel ezernyi ajakról az elnyomottak dala. Énekelve hagyták el a munkások helyüket, a tömeg elárasztotta a kifelé vezető utakat, a rendőrök a falhoz lapultak, ezernyi ragyogó szempár, tágranyitott száj, régi pártveteránok, ifjú munkások, Reichsbannertagok a három nyillal zöld kabátjukon, fiatal munkáslányok kék blúzokban, kövér matrózok, ökölbe szorított kézzel énekelték a munkásság himnuszát. És utána szavaló kórusban, mintha csak begyakorolták volna: „Berlin vörös marad!" Valóban senki sem törődött ezzel a kopottas ruhájú tömeggel, a háború mérhetetlen szenvedései között kiküzdött hatalmat kiütötték kezéből, a katonacsizma újabb elnyomásra készült, a szükségrendeletek leszedték kenyerétől még a margarint is, elvették sajtóját, azt a jogát, hogy összegyűljön és meghallgassa szószólóit, sőt védekezési jogát is meghamisították. Volt azután itt még egy nagy hazugság, — a demokrácia. Hittek benne évtizedeken át, úgy tudták, ez a szabadság útja, minden szabad idejüket pártbeli munkára, új tagok toborzására fordították. Erősíteni kell Bebel pártját, az internacionále gerincét, oly erőssé és hatalmassá tennie, hogy a polgárságot joggal lehessen a hatalom átengedésére kéryszeríteni. A választás napja a fizetés napja! De a polgárság nem is akart becsületesen küzdeni, érvet érvvel szembeszögezni, a nagyiparosok mesterségesen növeltek maguknak egy verekedő gárdát, amely pisztollyal és kutyakorbáccsal rombolt szét mindent, amit munkásnemzedékek keserves, aprólékos munkával felépítettek, otthonaikat szétverték, őket magukat leütötték. Most már elég volt, a bennök égő tűz lerázta a türelem és fegyelem gátjait és lángra lobbant. Már elérték a kapukat, az uccán voltak, nem oszoltak, együtt maradtak, viszaszorították a rendőrséget, menetté alakultak. A Potsdamerstrassen végig, a város szívében, ezernyi torok kiáltotta: „Szabadság! Berlin vörös marad!"

De máris itt voltak a páncélautók, gummibotos rendőrség vetette magát a tüntetőkre. A tömeg oszlott, szaladni kezdett, de pár száz mé-

terrel feljebb újra összeverődött, megint felhangzott a „Szabadság!" Egy elegáns, magasnövésű, monoklis nemzeti szocialista gúnyolódni próbált, de hamarosan elbántak vele. Egyébként nem igen mutatkoztak a máskor oly támadó kedvű nácik. Nem szerették a tömeget, inkább foglalkoztak egyes marxistákkal.

A rendőrség ismét elfoglalta helyét a páncélautókon. Villamosok, autók, autóbuszok is közeledtek. A rendőrség még habozott, nem akarta leadni az első lövést. Pedig formaszerinti parancsa volt Göring belügyminisztertől, hogy az államellenes elemek minden megmozdulásánál a legerélyesebb eszközökhöz nyúljon és szükség esetén fegyvert is használjon minden kímélet nélkül. Az erre vonatkozó rendelet a következő mondatokkal zárul: „A rendőröket, akik hivatásuk teljesítése közben fegyvert használnak, fedezni fogom a fegyverhasználat következményeire való tekintet nélkül; aki azonban hamis szempontokból vezéreltetve nem teljesíti kötelességét, számoljon a fegyelmi következményekkel. Minden rendőr tartsa szem előtt, hogy a mulasztás e téren súlyosabb következményekkel jár, mint a kötelesség teljesítése közben elkövetett hibák..."

Fegyelmi következmények! És a tüntetők még provokáltak, „Pfuj"-t kiáltottak, mintha nem is életük forogna kockán, mintha mindegy

lenne minden... A rendőrök kirántották pisztolyukat. De ekkor az egyik rendőr hirtelen meglökte a másikat és felemelte kezét — nem azt, amely a pisztolyt tartotta. A februári este sötétjéből fehéren kiemelkedő kéz a tomboló tömeg feje felett észak felé mutatott: szikráktól megmegszaggatott sűrű füstfelhő szállt a sötét ég felé, egyre szélesebb lett, időnként lángok csaptak ki belőle... a rendőrök összedugták fejüket, azután a potsdami híd felé vágtattak, leállították a forgalmat, kordont vontak. Most azután már semmiképpen sem tud szétoszlani a tömeg... és pár száz méterrel távolabb, a Wilhelmstrassén aludt a birodalmi elnök, nem, nem aludt, látta a birodalmi gyűlés égő épületéből felszálló füstfelhőket. És Berlinben szállingózni kezdett a hír, hogy a kommunisták felgyújtották a birodalmi gyűlés palotáját. Blumke úr, aki feleségével éppen a moziból jött haza, szinte fuldoklott a felháborodástól: „És hogy ez mibe fog kerülni Amália, a mi keserves adófilléreinkből kell majd újra felépíteni a palotát. Ezek a kutyák, ezek a zsidók, ezek az aljas szabadkőmüvesek!"

Csak a távoli külvárosokban volt csend. A proletár Berlin egy keserves nap után mély álomba merülve várta az újabb keserves napot, a nyugati városrész kávéházainak törzsvendégei pedig már ki is élték a friss szenzációt. Mert

egy kis hiba csúszott bele a rendezésbe: a nemzeti szocialisták a kommunisták gaztettét már egy órával előbb közhírré tették, mint mikor a birodalmi gyűlés épülete tényleg kigyulladt.

NEGYEDIK FEJEZET.

— Ezuttal nem orosz, hanem hollandus!

Fischer Emma ott állt, tele felháborodással és diadallal, megleste a kollegákat, a férfiakat kabátjuk-újjánál kezdte cibálni: „No, mit szólsz ehhez? Így viselkednek moszkvai barátaid! Persze, hogy a te barátaid, mindig védelmezted őket. Emlékszem, egy nappal karácsony előtt is beszéltünk róluk, pontosan emlékszem a napra, akkor érkezett a nővérem... Nem, nem, most már nem lehet semmit sem letagadni!“ Wendt hangosan nevet, szeretné a Fischer állát megcsipkedni. Éppen a Fischert! És éppen az állát! Még most, február végén is tele van sárga szeplővel. Megveregeti a hátát, de éppúgy veregethetné elől is, ott sincs más, mint lapály. — „De cicám, cicám, hiszen akkor Sztaniszlavszkiról van szó, aki még a cár idejében alapította meg színházát...

Fischer felháborodással löki el Wendt ke-

zét, most, most kezd körülötte legyeskedni, most észreveszik őt is, de most már késő, elkéstek az urak...

— No, hagyd csak, ti zsidók mind vörösek vagytok...

— De hiszen a ti van der Lubbetek nem is zsidó!

Ruth ott áll mellettük keresztbefont karokkal, ne gondolja a Fischer, hogy fél tőle. Fischer Emma tovább fecseg, hat helyen gyujtották fel az épületet a gazemberek, azután lépéseket hallottak, gyáván megfutamodtak és visszahagyták cimborájukat, aki nem ismerte ki magát az épületben és nem tudott megszökni, — mert hát ő nem volt képviselő, mint a többiek. Ezt a van der Lubbet tulajdonképpen sajnálni is lehetne, hogy ily rútul cserben hagyták cinkostársai. Annyira megfélemlítették, hogy bár egész éjjel vallatták, nem akarta beismerni, hogy bűntársai is vannak. Azt állítja, hogy egyedül gyujtotta fel az épületet, ami szinte lehetetlen. Érdekes, hogy arra a kérdésre, miért gyujtotta fel az épületet, kereken kijelentette: „Hogy bosszut álljak a nemzetközi kapitalizmuson". Nagyszerű! Hamisítatlan moszkvai iskola.

Ruth barátságosan bólint:

— Általában nagyon nyiltszívű fiú az. Gondosan magához vette útlevelét és pártigazolványát, hogy a rendőrség munkáját megkönnyítse.

Fischer vállat von: — Az ilyen butaságokon csúszik el a legtöbb gonosztevő. De az sem segített volna neki, ha nincsenek nála az iratai. Mindenki tudja, honnan fú a szél. Hiszen megtalálták az összes terveket a Karl Liebknecht-házban, a vörösök várában.

Ruth úgy összeszorítja kezeit, hogy izületei pattognak:

— És mit gondolsz, Fischer, hova lett a többi gyujtogató? A kapuk már zárva voltak. Ha az ablakon keresztül menekülnek, észrevették volna őket.

— Hát te nem olvasol újságot? Egy földalatti folyosón keresztül menekültek!

— De hát az a földalatti folyosó a nemzetgyűlés elnökének palotájába vezet, ahogy hivatalosan jelentik. Ott meg kellett volna látni őket. Hát téged mi lel, Wendt? Megőrültél?

Wendt arca egészen közel van Ruthéhoz, oly szigorúan néz, mint egy tanító.

— Fogd be a szádat, de azonnal!

Hála Istennek, Ruth már nem gyerek és nem is olyan félénk, mint Wendt. A nácik szemükre vetik a zsidóknak, hogy gyávák, hát majd meglátják, őt nem lehet megfélemlíteni. Ha a munkások a rendőrök füle hallatára kiabálhatják „Berlin vörös marad", akkor miért

hallgassanak a zsidók, ha sértegetik és rágalmazzák őket?

— Ennek a kis csacsinak mindig olyasmiről kell beszélnie, amihez nem ért... Azonfelül tévedsz is, Fischer. Nem tudom, kiről gondolod, hogy vörös itt köztünk. Valamennyien jó németek vagyunk.

— Nem vagyok csacsi, Wendt, hagyj csak, meg akarok mondani valamit. Nincs jogod engem ebben megakadályozni, Wendt, nem jelentesz számomra semmit sem és inkább ellenszenves vagy!

Fischer Emma gúnyosan nevet és eltűnik. Wendt leveszi kezét Ruth válláról és csak annyit mond halkan és csaknem fenyegetően:

— Tönkre teszed magadat, Ruth!

Ruth vállat von:

— Ugyan, ugyan! És azután — a férjem árja, védelmébe vehet a Fischerrel és társaival szemben.

De Wendt folytatja, még mindig halkan, már nem beszél oly nagy hangon, mint azelőtt, óvatosan, vontatva ejti ki egyik szót a másik után:

— Ne bízd el magadat túlságosan. Azok az árják, akik védelmükbe vehetnének bennünket, maguk is veszélyben vannak!

Mit akar evvel mondani? Arnold! Hiszen ez sértés! Arnold tetőtől talpig uriember. Ez az

utálatos Wendt! Ez a csúnya zsidó! De... hogy erre nem gondolt: itt áll nyugodtan és hallgatja, mi mindent olvasott a Fischer a Völkischer Beobachterben és Fink, az a szegény Fink...

Fink Gertrud is megváltozott hangon mondja Ruth kopogására, hogy „szabad". Látszik rajta, mennyire örül, hogy Ruth jön és nem más. Szemei mélyen ülnek sápadt arcában. Ruth lábujjhegyen közeledik felé, mintha nagybeteg volna. Kűzd magával. A hírhedt Finket kétségtelenül veszély fenyegeti. Ma éjszaka állítólag ezerötszáz embert fogtak el. Úgy illenék, hogy meghívja magukhoz barátnője férjét. „Arnold kérlek, szabad bemutatnom Brückner Waldemárt Hamburgból, tudod, akiről már annyit meséltem neked, ő ma a legjobb Hamlet a német színpadon. Nem emlékszel? Nem baj. Nálunk marad pár napig. Bécsbe utazik." — „Bécsbe! Nagyon örülök. Nekem második hazám, azazhogy voltaképpen első hazám. Milyen szép az a város tavasszal. A sok parkja és csodaszép fekvése. Mindjárt be kell jelentenünk. Az írásai kéznél vannak, ugyebár? Tessék csak ideadni mindent, én majd elintézem reggel, hivatalba menet". Lehetetlen, — nem mondhatja meg Arnoldnak az igazat, de viszont hazudni sem lehet neki...

— Mi újság, Ruth? — igyekszik Fink

Gertrud mosolyogni. És Ruth dadogni kezd, Gertrud kezét nyomkodva, érthetetlen szavakat mormol: — Az urad... az én uram... mit csináljunk... elbújtatni... Gertrud végigsimít Ruth karján és súgva mondja: — Már megtörtént.

Hála istennek. Ruth elhiteti magával, hogy most megkönnyebbült. De erről azért szó sem lehet. Mert ha Györgyöt sikerült is elbújtatni, — csak hasonló gondolkodású jóembereknél lehet és akkor ezek is veszélyeztetve vannak. Náluk otthon senki sem keresné. Arnold rajongó híve Hitlernek, ő maga pedig sohasem foglalkozott politikával. Ezentul sem fog. De hát itt nem valami közönséges marxistáról van szó, hanem Fink Gertrud férjéről. — És azután — még ha Arnold holnap és holnapután, sőt mindennap meg is teszi azt, hogy felkel az asztaltól és búcsúcsók nélkül megy el hazulról, akkor is igaza van Walternek, az egész nem egyéb, mint hazugság. A kommunistáknak meg kellett volna őrülniök, hogy ilyesmit tegyenek. És most azt híresztelik, hogy a gyújtogató vallomása szerint a szociáldemokrata pártnak is része volt a dologban, ezeknek a csendes, tisztességes embereknek, akik soha semmi rosszat nem tettek és minden erőszakot megvetnek. Göring egy-kettőre betiltotta az egész baloldali sajtót, ezt akarták elejétől fogva, mert fél a te

Hitlered, Arnold, hogy a baloldal kapja meg a többséget a választásnál. És olvasd csak el, mit ír a Berliner Tageblatt, ez a szolíd polgári újság: a tűzoltóság egy egész teherautórakomány gyújtóanyagot szállított el a birodalmi gyűlés épületéből. Hallgasd csak, ezt írja a lap szóról-szóra: „Újra meg újra felmerül a kérdés, hogy lehetett mindezt becsempészni a birodalmi gyűlés házába anélkül, hogy a kapusok észrevették volna, akik pedig alaposan megnéznek minden járókelőt". Miért haragszol rám, Arnold, hiszen én nem tehetek az egészről, csak tudni szeretném az igazságot, nem akarom, hogy becsapjanak. És miért szaladsz el hazulról még a tészta előtt, pedig almáslepény van és a jó Müllerné úgy igyekezett vele! Ez nem szép tőled, Arnold és miért tudják a zsidók, mi történik, ti pedig nem, most már majdnem elhiszem magam is, hogy ők az okosabbak...

Arnold sohse fogja neki megbocsátani, hogy ezt mondta, pedig nem is úgy gondolta... azazhogy mégis, úgy gondolta. Ha Arnold nem volna a férje, rettenetesebbnek találná, még Herbertnél is sokkal rettenetesebbnek. Mert Herbert sziklaszilárdan hisz ebben a miben is? — megújhodásban? forradalomban? németségben? Azt hiszi, Hitler a második Bismarck és naggyá fogja tenni Németországot. Herbert lángoló hazafi. De Arnold? Arnold egyáltalán nem

gondolkodik semmin, ő olyannak veszi az életet amilyen, mindig megtalálja a legkényelmesebb megoldást és haragszik, hogy ő nem ilyen. Ha nem volnának megesküdve, akkor most elválnának utaik. Azazhogy nem. Ma este hazajön Arnold és úgy tesz, mintha mi sem történt volna. Ez a legrosszabb. Ruth ma a nappaliban fog aludni. De ezt Arnold még kevésbé fogja neki megbocsátani, mint a birodalmi gyűlés palotájának égését és azt a megjegyzést a zsidókról, akiknek több eszük van... Még az is megeshetik, hogy kijelenti: — Hát nem bánom, cica, legyen neked igazad... mi közünk ahhoz az öreg birodalmi gyűléshez, ha mi ketten együtt vagyunk... gyere, ne légy szeszélyes, hoztam neked valamit... Arnold legszebb pyjamáját vette fel, a lilát, az olyan nagyszerűen illik barna bőréhez, ott áll Ruth heverője előtt és didereg a fűtetlen szobában. Mennyire szeretheti őt, ha félig-meddig azt is ráhagyja, hogy a nácik gyújtották fel az épületet! Ő, Ruth, képtelen volna erre, pedig nem kommunista és pár nap előtt még azt sem tudta, hogy az a kommunista képviselő, Torgler, meg a többiek, akiket a gyujtogatással vádolnak, egyáltalán a világon vannak. Minden diktatura rettenetes. De ezért még nem szabad embereket rágalmazni és csalni. Ez ellen tiltakozni kell és bármennyire szerelmesek egymásba, rem lehet azt mondani:

„Mi közünk nekünk a birodalmi gyűléshez?" Igazságnak kell lenni. Hallod, Arnold? Igazságnak kell lenni! Arnold bólint, ő most mindennel egyetért, ha azt mondaná Ruth, kétszer kettő öt, akkor is igazat adna neki. Várakozással néz feleségére, mit fog most csinálni? Rettenetes, ha valaki ennyire függ egy másik embertől. Rettenetes és szép. És talán éppen ebben a percben fogják el és verik véresre Fink Györgyöt. Arnold ott áll előtte, vár és fázik. Még meg is fázhat. Egy influenzába bele is lehet halni. Mily rettenetes lett az élet, mily rettenetes...

Ruth Fink Gertrud öltözőjében ül az asztalon, mindenféle tégelyek, tubusok, krémek és pamacsok között. Hallgat. Fink ott ül vele szemben és szintén hallgat. Mit is beszélnének? Ugyis tudnak mindent. Megértik egymást. Ruth végre lassan megszólal: — Te is el akarsz most menni? — Fink elgondolkozva válaszol: — Igyekszem még megkapni Iwerstől, amivel tartozik. Ruth bólint: — Pár száz márkát rendelkezésedre tudnék bocsátani. — Gertrud gyengéden Ruth térdére teszi kezét, úgy válaszol: — Neked is szükséged lesz még rá. — Szóval ő is azt hiszi, akárcsak Wendt, hogy Ruth egyedül áll a világon. Hirtelen ráeszmél Ruth, öreg már ahhoz, hogy így üljön itt az asztal tetején, kimondjon mindent, amit gondol és mindazt

nyomban megtegye, ami eszébe jut. Oly fáradt — hogy fog ma játszani? És hogy fog a Fink játszani? Nem kell folyton férjére gondolnia? És ha egy túlbuzgó hitlerista közbekiált vagy felugrik a színpadra és bántalmazza őket? Vagy egy nemzeti szocialista segédrendőr a kulisszák mögött les az előadás végére és letartóztatja? Most minden lehetséges — minden. Az ember most szabad préda. Megkezdődik a nagy meghalás. A középkorban a pestis száguldott végig Európán, ezrek estek áldozatul. Ilyen pestis ma a barnaingesek szelleme. És ahogy a járvány a fiatalok, erőteljesek közül szedte áldozatait, a nácik is az erőseket, értékeseket keresik ki maguknak, akik dacolnak velök és ellenállást szervezhetnek, a legjobbakat, akik nem akrnak megszökni és felveszik a kűzdelmet. A halál angyala vonult be Németországba, akárcsak tizenkilenc év előtt... de most nem dicsőíti a halált senki és nem állítanak szobrot a szabadsághősöknek. Ki fogja ezt az időt túlélni? A nagyon gyenge, aki mindenhez tud alkalmazkodni, vagy a nagyon erős, aki elég ügyes ahhoz, hogy meg ne fogják. A csuszómászó vagy a hős. Siegfriedek fognak kinőni ebből a korszakból, sárkányvérben fürdött, legyőzhetetlen hősök, de nem lesz a hátukon a sebezhető pont, ahol az ellenség vasa beléjük hatol...

Az asztal tetején ülve nézi Ruth Fink Gertrudot, akinek nem reszket a keze a festék felrakásánál. Ruth önmagát mérlegeli és kimondja ítéletét: — Gyenge vagyok, nem állom meg a helyemet. Talán megállnám, ha egy kicsit, egy parányit, csak egy ujjal megtámaszkodhatnék valakiben, vagy valami hitben. De az egésznek nincs már semmi értelme.

Az utolsó mondatot hangosan gondolta. És Fink Gertrud keze megáll a levegőben a festékes pamaccsal. Egészen egyszerűen, minden páthosz nélkül mondja:

— De igen. Éppen azért. Ez a vég kezdete. Nem szabad, hogy az elszenvedett vereségek elkedvetlenítsenek bennünket, kicsi Ruth.

Barátságosan int fejével Ruth felé és ebben a mozdulatban ez is benne van: — Itt az ideje, Ruth, készülj az előadásra. Az élet megy tovább és kötelességünket teljesítenünk kell. — Ruth megérti, lemászik az asztalról és lassan kimegy az öltözőből...

Meg kell őrülni. Most, éppen most, amikor az embernek magának is szüksége van minden csepp erejére, egyszerre nyakába zúdul embertársai ezernyi baja is. Ahogy hazament kiszáll a kocsiból, ott látja a kapu előtt Lemberger Klárát, vállai közé húzott fejjel. Eleinte megörült neki Ruth: No lám, mégis van valakije ennek a szerencsétlen vén lánynak. Nem szép

attól a valakitől, hogy ilyen sokáig váratja ezen a hideg estén, de hát még így is jobb a semminél... Kiveszi táskájából a kapukulcsot. Klára illedelmesen félrehúzódik. Milyen udvariasak lettek ezek a szegény Lembergerék. Most már látja Ruth, hogy Klára arca zöldesfehér, tágra nyitott, vörösre sírt szemekkel néz reá és csakúgy vacog a foga. Ruth barátságosan megszólal:

— Nem kellene ilyen soká itt állnia, Lemberger kisasszony. Még megfázik.

Klára csak egy mozdulattal jelzi — mit bánja ő, azután csendesen hozzáteszi:

— Várok, amíg szüleim eloltják a lámpát. Nem tudok most a szemükbe nézni. — Azután hozzáteszi, Ruth csodálkozását látva: — Felmondták az állásomat.

Kapkodva, akadozva beszél, mindig ugyanazokat a szavakat használja, mint ki egy bizonyos körben mozog és nem talál ki belőle:

— Erre nem számított az anyám, erre igazán nem. Azt biztosra vettük, hogy apámat elbocsátják, de hogy engem is ez a sors ér, erre nem gondoltunk. Zsidó cégnél dolgoztam, a főnököm meg volt velem elégedve, feleségétől karácsonykor ajándékot is kaptam: zsebkendőket és egy üveg kölni vizet. Erre igazán nem számítottunk. Azt gondoltuk, ha apát elbocsátják, majd csak megélünk valahogy az én keresetemből. De a főnökné azt mondja, nem lehet,

nagyon zsidós a kinézésem, már észre is vette, hogy egyes vevők oda-odasandítanak a pénztárhoz — pénztárosnő vagyok ugyanis — előbb csak sandítanak, aztán majd el-elmaradoznak. Ha Berlin nyugati felében volna az üzlet, mondja a főnökné, akkor nem volna olyan nagy a baj és nem is válna meg tőlem soha, de itt a város közepén nem lehet, néha nemzeti szocialista urak is jönnek valamit vásárolni és nem szabad őket figyelmeztetni, hogy zsidó üzletben vannak. Ezt mondja a főnök felesége...

Vastag pamutkeztyűbe bujtatott kezeit melléhez szorítja, szeme csakúgy ég az ezernyi ránc között:

— Mindjárt ki is fizettek és azt mondták, holnap már nem kell bemennem, április elsejéig kifizettek, pedig ma csak február huszonnyolcadika van. Egy egész havi fizetést kaptam semmiért. De azért jobb volna, ha továbbra is bejárhatnék az üzletbe, akkor nem kellene megmondani anyának.

Közben levette kalapját és Ruth a lámpa fényében látta, hogy homloka verejtékes ezen a hideg estén. Majd így folytatta:

— Erre igazán nem számítottunk. Már arra is gondoltam, hogy minden reggel el fogok menni hazulról, mintha mi sem történt volna, míg előkészítem anyát, mert szívbajos, kímélni kell minden izgalomtól. De hol tartózkodjam

egész nap, most már hideg van ahhoz, hogy az uccákat rójjam, a kávéház pedig sokba kerül... ismerősöknél sem tölthetek annyi időt, mindenkinek kicsi a lakása, az ember csak zavar...

Felnézett és megkönnyebbülten bólintott:

— Végre! Remélem, hogy már alusznak. Telefonáltam a Rosenberghez, megkértem, küldjön fel valakit, mondják meg anyának hogy Fridánál vagyok. Ha apa reggel elment, megmondom anyának, apa olyan izgatott lesz mindjárt.

Ruth kinyitotta a kaput, felcsavarta a villanyt, a sárgásfalu lépcsőházat tejfehér fény árasztotta el.

— Lemberger kisasszony, mondta Ruth, a kaput bezárva, mondja meg édes anyjának, hogy alkalmasint engem is elküldenek a színházból: én is zsidó vagyok. Ma ilyen időket élünk és nem tehetünk róla. Az ember igyekezzék nem kétségbe esni. Én nagyon fogok igyekezni.

— Búcsút intett a csodálkozó Klárának és felszaladt a lépcsőn. Hogy a nácibarát Borhardt mérnök felesége zsidó, ez olyan szenzáció lesz az egész házban, hogy a szegény Klára egy pillanatra megfeledkezett saját sorsáról és ez volt a legfontosabb: ha az ember el tudta viselni az első pillanatokat a szerencsétlenség beállta után, a többi már sokkal könnyebb volt. Amit mainapság el kellett szenvedni, azt nem lehetett elviselni, megszokni, abba nem lehetett beletörődni, csak elterelni tudta az ember a figyelmét saját magáról és erre a célra minden jó volt. De Ruth elhatározta, hogy holnap elmegy Hannához és megkéri, vegye oda Klárát a kis Viki mellé. Amióta a kislány nem járt óvódába, mindig a felnőttek között volt, hallotta megfélemlített, keserű beszédjüket. Klára szelíd és türelmes, nem fog szóbaállni a sétatereken senkivel, ez a veszély egyébként nem is volt oly nagy, külső megjelenésére való tekintettel. De hát nem olyan egyszerű a dolog, nem lehet a gyereket ilyen nagyon zsidós külsejű kísérőre bízni. Hátha egy jókedvű Hitlerfiú felszólítja, hogy menjen Palesztinába, vagy még cifrábbat is mond neki? Nem lehet a kis Vikit lelkileg még több veszélynek kitenni. Ruth lassan érteni kezdte a „főnöknét". Nem rettenetes, hogy még kölcsönösen sem segíthetnek az emberek egymáson?... Szegény Lembergerék...

Walter úriszobájában az íróasztalnál ül Glück tanár, előtte féltucat könyv: egy lengyel nyelvtan, német-lengyel szótár, „Vidám történetek az ifjuság számára" Cozprzemglowskitól, Lengyelország történelme németül, Mickiewicz balladáinak iskolai kiadása magyarázatokkal. Mindezek arra valók, hogy bevezessék a tanárt

a lengyel nyelv szellemébe, ahogy ő mondja. De Salzmann doktor nem engedi, hogy elmélyedjen bennök, újra meg újra beszélni kezd, kifelé tisztességtudóan, de befelé izgatottan és sértően. Hogy Glück tanár kénytelen Berlint elhagyni, vesztesége a német tudománynak. Igaz, bántották, de az még nem ok arra, hogy mindjárt az első külföldi meghívást elfogadja. Ha nem vesztik el a zsidók idegeiket és kitartanak a lengyel nyelv szellemében, ahogy ő mondja. De persze, ha azt látják, hogy rögtön és készségesen elmennek a németséggel szemben ellenséges érzületű országokba, az idegenek rendelkezésére bocsátják képességeiket, munkaerejüket, nagy tudásukat! A tanárnak mindegy, hol dolgozik, német, vagy lengyel rákbacillus van-e a górcsöve alatt, igazán felháborító, hogy most egyszerre átnyergel lengyelnek, mi köze neki Lengyelország szelleméhez, hiszen ő német! Nagyon ellenszenves ez a nemzetköziség, amelynek sehol sincs igazán gyökere... Az ilyeneknek köszönhető, hogy a hazafias zsidóságot is meggyanusítják és nem veszik egészen emberszámba, pedig az hallani sem akar róluk...

— Ha szabad kifejezésre juttatnom szerény véleményemet, igen tisztelt tanár úr, az antiszemitizmus Lengyelországban semmivel sem kisebb, mint Németországban. A lengyelek saját zsidóikat sem engedik érvényesülni, vagy

csak igen nagy nehézségek árán. Félek, hogy a lengyel diákok is macskazenével fogadják.

— Éppen ellenkezőleg, azt hiszem, ünnepélyes fogadtatásban lesz részem. — A tanár leveszi szemüvegét és mosolyog: Ruth lépett be a szobába. Glück tanár sohasem ért rá asszonyokkal törődni, de szereti őket. Egyetemi előadásaiban is több kedve telik, ha néhány csinos diáklány is ül a teremben. És Lengyelországban is vannak csinos diáklányok, akik tanulni akarnak tőle. Mindig is szeretett úgy udvarolni a nőknek, hogy mondott nekik valamit a rákról. És legkedvesebb tanítványait nyaggatta legtöbbet. Valamennyiből ismert nevű orvos lett. Pár év mulva Varsóban is lesz majd néhány jó rákspecialista.

A doktor megszólal:

— Az egész antiszemitizmus a keleti zsidóság számlájára megy. Utálatos fajzat. Kár volt őket Németországba egyáltalán beengedni. Vagy legalább is ki kellett volna az egész társaságot tessékelni a háború után. Be lehetett volna venni a versaillesi szerződésbe: A keleti zsidók menjenek haza! Akkor sok minden másképp alakult volna!

— Mondja csak, Salzmann, hogy állíthat fel maga ilyen tételeket? — szól közbe Walter. — Éppen magának, aki annyit tart a népi jellegről, a keleti zsidóság mellé kellene állnia. Ha

viselkedésük nem is felel meg néha a mi nyugati életformáinknak, mégis, ellentétben velünk, vannak nemzeti és vallási hagyományaik, van saját nyelvük, irodalmuk és valami, ami belőlünk teljesen hiányzik: büszkék kiválasztottságukra és ismerik a kitaszítottak vágyódását.

— Kufárok — vág vissza Salzmann — vagy legjobb esetben hullák: utálatos ez az örökös turkálás egy olyan tanban, amely ma már régen halott: — Hangjában annyi volt a gyűlölet, hogy Ruth odasúgta Walternek:

— Náci ez az ember?

Glück tanár meghallotta a kérdést és felelt rá:

— Csak szeretne lenni, ha zsidó származása nem volna útjában. Ujból belemélyedt Cozprzemglowski vidám ifjusági történeteibe. De azután eszébe jutott valami:

— A lengyel szocialisták házkutatást tartottak a zsidóvallású német állampolgárok egyesületében. A „Völkischer Beobachter", a nácik lapja szerint az ott talált aktákból világosan kiderül, hogy az egyesület anyagilag és erkölcsileg támogatta a kommunistákat. A zsidót alsóbbrendü embernek minősítik, az árják és zsidók közti házasság vérfertőzés. (Ruth összerezzent). — A zsidó az oka a világ minden szerencsétlenségének, ő találta ki a marxizmust, a részvényt, a vérbajt, a prostituciót és az ellenségeinknek

fizetendő kamatterheket, mely utóbbiról egyébként azt hallottam, hogy a harmadik birodalomban is fenn fog maradni. A birodalmi kancellár a zsidók kaftánjának látásából vezeti le tudományosan a zsidósággal szemben érzett utálatát. Könyve, amelyben ez a tudományos megállapítás megjelent, százezer példányban kelt el, még mielőtt kötelezővé tették annak beszerzését. Azt gondolnók, hogy ez már elég. De még mindig akadnak köztünk olyanok, akik rajonganak a német hazáért. Pedig az nem akar tudni rólunk.

Most már végleg visszatért a tanár Cozprzemglowskihoz.

— „Ha nem érzed, nem is fogod megérteni" — szavalt Salzmann doktor vállát vonva. — Nekünk frontharcosoknak más a lélektanunk. Én a zsidókat a háborúból ismerem. Bizony nem egy kaftánost felakasztattam Galiciában kémkedésért, tekintet nélkül arra, hogy büszke, vagy sóvárgó lélek lakott-e benne. Nekem, a zsidó katonának sohasem okoztak nehézséget árja bajtársaim, akkor sem, amikor hadnaggyá neveztek ki, mert mindenki tudta, hogy teljesítem kötelességemet.

— A felakasztott galiciai zsidók bizonyára rehabilitálták — gúnyolódott Ruth.

— Talán szabadon kellett volna őket engednem? Trotzki is agyonlövetett nem egy

zsidó burzsoát. Fajkérdés csak addig lesz, amíg a zsidók nem asszimillálódnak teljesen és mindig újra hangsúlyozzák különleges voltukat, ami csak vesztükre szolgál.

— Ezt már Tacitus is kifogásolta — szólalt meg újra Glück tanár. — No, Vili, fordítsd csak le ezt a mondatot, fordult a gimnázistához, aki anyja mögött éppen belépett a szobába: „Augebat iras quod soli Judaei non cesissent".

— „Haragot keltett, hogy csupán a zsidók közt nem tért vissza a nyugalom" — volt a gyors válasz.

— Jól van, fiam. Mindenkinek, aki emigrál, magával kellene vinnie ezt a jeligét, hogy az egyesült német és zsidó arrogancia ne keltsen visszatetszést vendéglátó szomszédainknál.

— Hiszen ön is antiszemita, tanár úr, — örvendezett Salzmann.

— Mint minden zsidó.

Ruth odaült Hanna székének karfájára és átölelte testvére vállát. Hanna nagyon izgatottnak látszott, arcán vörös foltok égtek, szeme könnyes volt, hangja bizonytalan, szinte segítséget kérve fordult férje felé. Vili szorosan csukott szájjal állt a falnak támaszkodva.

— Walter — szólalt meg Hanna — el kell innen mennünk, ha nem akarjuk, hogy a gyerekek elpusztuljanak. Ma a természettudományi órán a faji elméletet tanulták és a tanár Vili

fején, mint „sémita koponyán" demonstrálta: itt fészkel a zsidó telhetetlenség, itt a gyávaság, itt a hazugság.

Ruth alig mert Vilire nézni. A fiú nagyon nyugodtnak látszott, hangja sem reszketett, amikor az idézetet lefordította. Walter ellenben fehér lett, mint a fal és kezébe rejtette arcát. Vili pár lépést tett feléje:

— Ne vedd nagyon szivedre a dolgot, apám. Ez már jó ideje így megy az iskolában. Megszoktam, fel sem veszem már.

— Fel sem veszi már — szólt közbe Hanna rekedten. — Az ágyán fekve találtam, fejét mélyen a párnákba fúrta és nem akarta megvallani, mi bántja. Fel sem veszi már.

— Fájt a fejem, — felelt Vili meggörbült szájjal.

Most Walter szólalt meg:

Sok zsidó emigrált már és valószinüleg még sok fog elmenni innen. Miből éljünk meg? Az egész világon nagy a munkanélküliség. És minél jobban emelkedik, annál nagyobb tehertétellé válnak a menekültek. Itt megvan még az állásom az intézetben. Frontharcos voltam. Ha az orvosi gyakorlatot meg is nehezítik — esetleg lehet tudományos téren dolgozni. Talán megengedik.

— És a gyerekek? — kiáltott fel Hanna. — Nem, Walter, inkább egyenek száraz kenyeret,

de ilyesmit ne kelljen eltűrniök. Gondolj a kislányra, jövő ősszel kerül iskolába. Menjünk Palesztinába, kezdjük ott előlről.

— Tudod, Hanna, hogy nem vagyok cionista, mindig ellene voltam, nincs is semmi összeköttetésem. Palesztinában elég az orvos és azután — ne felejtsd el Hanna, nincs meg a szükséges biztosítékunk. — Istenem, milyen elkínzott Walter arca. Most biztosan arra gondol, hogy ha ügyesebben kezelte volna a pénzt, akkor ma Hannának lenne annyija, hogy biztonságba hozza gyermekeit. De Hanna ma könyörtelen volt:

— Hát akkor meg kell szerezni a kauciót.

Ruth megsajnálta sógorát:

— De hiszen hallod Hanna, hogy Walter nem cionista és így nem is mehet Palesztinába, mert az hazugság volna. Mi itt születtünk, hozzászoktunk az erdőkhöz és tavakhoz, nem élhetünk sivatagban. El tudod képzelni a tavaszt zöldelő lombok nélkül? Nem szerethetünk meg máról-holnapra egy idegen országot, idegen tájat csak azért, mert elődeink kétezer év előtt ott éltek. Mi északi nép vagyunk, Hanna, nem tudjuk elviselni a hőséget nyáron, télen pedig rettenetesen fáj a szívünk hó után. És az arabok éppúgy gyűlölnek bennünket, mint más népfajok.

— De az másfajta gyűlölet, — kiáltott fel hirtelen a fiú, ott mi vagyunk a támadó fél és ők vonulnak vissza. Ott úgy gyűlölnek bennünket, mint az erősebbeket, nem mint a gyöngébbeket.

— Szóval, te ugyanazt akarod tenni, mint a nácik, — háborodott fel Ruth — előzni a gyengébbeket, hogy több hely jusson neked.

Vili vállát vonogatta:

— Mi közöm az arabokhoz, menjenek Arábiába. Én zsidó vagyok.

Hanna oly fenyegetően fordult Ruth felé, hogy az ijedten rezzent össze:

— Hát mit csináljak, hogyan védjem meg gyermekeimet? Adj egyszer te tanácsot az örökös kritika helyett.

— Ruth elhallgatott. Mit mondjon? Most már a nővére is ellene foglalt állást.

A tanár megszólalt:

— Angliában fekszik pár száz fontom legutóbbi könyveim eladásából. Szívesen felajánlom maguknak, Hanna asszony. Azt hiszem, ki telik belőle a biztosíték.

Walter felütötte a fejét:

— Erről szó sem lehet, Hanna. Nem hallottál semmit.

A tanár ceruzájával játszadozott.

— Nem, erről szó sem lehet. Gyere ide, Vili, ha olyan jól tudsz latinul, megírhatsz helyettem egy levelet is az Angol Banknak. Az ott

fekvő összeget az „Antiszemitizmus elleni liga“ rendelkezésére bocsátom.

A tanár keserűen mosolygott:

— Kinek is kellene egy öreg segítsége? Senkinek, amióta egyetlen leányom 1916 telén Galiciában egy tifuszbarakkban meghalt. A leányok is teljesíteni akarták akkor kötelességüket mint betegápolónők. Abban az időben elvették tőlünk gyermekeinket, most pedig elveszik tanítványainkat, tapintatos, belátó tanítványainkat, akik azt mondják feleségüknek: „Te nem hallottál semmit“, ha mi egy kicsit hangoskodunk és azt szeretnők, hogy fiainknak tekinthessük őket... A tanár elővette hatalmas zsebkendőjét és nagy zajjal fújta orrát... A többiek megilletődötten ültek helyükön, senki sem tudta, mit mondjon...

Egyszerre csak valami kaparászás hallatszott, lassan kinyílt az ajtó és ott állt a kis Viki, egyik kezében az elmaradhatatlan Teddyvel, kis testének egész erejével ránehezedve a kilincsre. A komoly arcok láttára kissé habozott, bátortalanul odament apjához, kezecskéjét térdére tette és igyekezett szemébe nézni. Az hirtelen átkarolta a gyereket, felemelte, erősen magához szorította:

— Tanár úr, unokái köszönettel elfogadják a segítséget...

ÖTÖDIK FEJEZET.

Ruth késő este jön haza, Arnold olyankor már alszik. Ruth lábujjhegyen jár-kel, mert fél, hogy Arnold felébred, futólag ránéz, azután másik oldalára fordul és tovább alszik. És reggel, amikor Arnold felkel, Ruth nagyon csendesen fekszik, és egyenletesen lélekzik, míg férje eltűnik a fürdőszobában. Voltaképen nem is tudja, miért haragszanak egymásra. Valószínűleg azért, mert kevésbé fáj a szótlanság, mintha mindig azt kell látni, hogy az élet legfontosabbá vált dolgairól olyan nagyon különbözőképen gondolkoznak. Azután bejön az öreg Müllerné a kávéval és az újsággal és mindennap bejelenti: „A mérnök úr azt üzeni, hogy a városban ebédel“. — Jól van, Müllerke, felel Ruth és igyekszik újságot olvasni. A vezércikk azt a szükségrendeletet magyarázza, amelyet az elnök a birodalmi gyűlés égését követő napon adott ki „a nép és az állam védel-

mére". Kiderül, hogy az a rendelet, a német nép védelmére, hatályon kívül helyezi a birodalmi alkotmány ilyen meg ilyen szakaszát — hat szakaszt, ami még nem lenne különösebben izgalmas, de a következő sorban már kiderül, hogy ezentúl a személyes szabadság, a véleménynyilvánítás és sajtószabadság, a levéltitok, a gyülekezési és egyesülési jog, a tulajdonjog, és a magánlakás sérthetetlensége „az eddigi törvényekben megállapított kereteken túl is" korlátozhatók. Ilymódon a hatóságok minden egyes polgárt letartóztathatnak és fogva tarthatnak. Ruth visszafekszik az ágyba és igyekszik megérteni ezt a sok szörnyűséget, a mi most hivatalosan megpecsételi az utolsó hetek alatt történt rengeteg erőszakosságot. Megpróbálja végigondolni, hányan fognak ennek a rendeletnek áldozatul esni. És nagyon-nagyon szégyenli, hogy a maga apró kis gondja erősebb, mint minden rendelet, szakasz és törvénycikk, mint Hindenburg, aki garantálta a porosz püspököknek a választási szabadságot és bevezette a halálbüntetést hazaárulás esetére, erősebb, mint Stampfer szerkesztő letartóztatása, aki állítólag úgy informálta a külföldi sajtót, hogy a nácik esetleg maguk is felgyujthatták a birodalmi gyűlés palotáját (aha, te is fiam Brutus, Stampfer is ezt mondja, akkor mégiscsak igaza lesz Walternek!) Afeletti nagy bánatába,

hogy Arnold nem akar már tudni róla, egy kis öröm is vegyül, hogy legalább a külföldiek megmondhatják, mit gondolnak és a német lapok felháborodásából látszik, hogy élnek is evvel a lehetőséggel. Csak szerezhetne valahol külföldi lapokat! Vajjon a kávéházakban tartják-e meg őket? Aligha. És most meglehet tekinteni a birodalmi gyűlés épületét. Nagyszerű! Úgy sincs semmi dolga, nem tudja, mivel töltse el az időt. Hanna még mindig neheztel rá. Most, hogy Arnold felől akár naphosszat ott ülhetne testvérénél, most Hanna haragszik. Vagy talán csak sok a gondja a gyerekek és az utazás miatt? Vili kapott egy új tanárt, jól bele kell jönnie a héber nyelvbe, hiszen odaát műegyetemre akar járni. Most óraszámra tanul, olyan óriási buzgalommal, aminővel azelőtt a labdát rúgta. Azt alaposan kigyógyították a Németország iránti szeretetből. Ha Hannáék elköltöznek, egészen magára marad. Nem, erre nem szabad gondolni. Az egyetlen helyes álláspont ma a struccpolitika.

A birodalmi gyűlés környéke olyan volt, mint egy nyaralótelep: virágzott a kereskedelem és idegenforgalom. A nácik a bejáratnál levelezőlapokat árultak. A nevezetesség ezuttal nem egy pad volt, amelyen Nagy Frigyes ült valamikor, hanem a kiégett ülésterem kilyukadt ku-

polájával és az ajtóban álló két rohamsisakos, állszijjas rendőrrel, akik felháborodva nézték a romokat. A levelezőlapok mellett mindenféle magyarázó iratok voltak kiállítva, meg a nácik énekeskönyvei; asszonyok, akiknek kalapja messziről elárulta, hogy vidékről jöttek, szolid kinézésű férjük karján türelmesen beálltak a sorba, míg bejutottak az épület belsejébe. Itt is diadalmaskodott a szervező erő. Belépődíjat nem kellett fizetni, vezetőre sem volt szükség, mert mindenütt ott voltak a magyarázó feliratok: „Első tűzfészek", Második tűzfészek" stb. Látszott a sarkain megfeketedett faburkolat, egy-egy megszenesedett szőnyegdarab, amelyet a tűzoltók fecskendője valami bizonytalan fekete anyaggá változtatott. A folyosók kanyarulatánál egyenruhás nemzeti szocialisták figyelmeztették a közönséget, hogy nem szabad megállni. Következett a képviselők büfféje, az sem volt valami utolsó, micsoda terem, micsoda berendezés! Be nagyszerű dolgokat ehettek itt! Persze, nekünk kellett adót fizetnünk, hogy egy ilyen kommunista gyujtogató itt lazacos szendvicseket fogyaszthasson. Ez a parlamentarizmus. — Olvasta, Lehmanné, ezt a Lubbet pár órával a tűz kitörése előtt karonfogva látták Thälmannal. — Nem Thälmannal, Schulzené, hanem Torglerrel. — Hiszen az mindegy, ez is moszkvai, az is, egyik kutya, másik eb. — No,

ne busulj, Emmus, szól közbe Lehmann úr és harciasan hadonászik sétapálcájával, de azért vigyáz, hogy senkit meg ne üssön véletlenül — majd ellátják most a bajukat, de úgy, hogy szemük-szájuk eláll. A mi öreg Hindenburgunk keménylegény, nem ismer tréfát! — De a mi Hitlerünk sem, — szól közbe egy női hang. Máris érezni lehet egy újabb tannenbergi csata előszelét. Vagy egy új marnei ütközetét! — Ki mondta ezt? Egy fiatal leány, feje bubján fekete micisapkával. Csakúgy ég a szeme a nagy lelkesedéstől! Ez még csepp gyerek volt a háborúban, nem tudja, mi az... De hangulatunkat alaposan elrontotta... Az ülésteremnél egyre többet sóhajtoznak a vidéki asszonyok és egyre szorgalmasabban nógatnak továbbmenésre a nácik. A menetet a karzaton is végigvezetik, hogy két oldalról láthassák a pusztulást. Az elnöki emelvény és a nézők karzata egészen leégtek, a nehéz faajtókat a rendőrségnek kellett bevernie, hogy utat törjön a tűzoltóságnak a terembe. Lehmann urat egy barnainges rendre utasítja, mert kopasz fejét kidugja az erkély peremén. Ez tilos, hátha beomlik a kupola! Lehmann úr gyorsan visszahúzza fejét és szidja a kommunistákat. Még egy szenzáció: itt, ezen a helyen fogták el a gyújtogató Lubbét. (Felső teste meztelen volt, ingét és kabátját felhasználta a gyujtogatáshoz, az égő fáklyát még ke-

zében tartotta). — A vezér azt mondta, hogy rövidesen felakasztják, még pedig nyilvánosan. Remélhetőleg egy vasárnapon, amikor ráérnek az emberek.

A déli kapun engedik be a tömeget, az északin távozik. Mindenki vesz egy levelezőlapot. — Van nálad ceruza, öregem? Küldjünk egy üdvözletet Lotti néninek a leégett birodalmi gyűlésből. — Nem lehetne megkapni a gyujtogató fényképét? Segédrendőr úr, szeretnénk eltenni emlékül a Lubbe arcképét. — Avval nem szolgálhatok! — No de ilyet! Éppen az nincs, a legfontosabb? Pedig milyen szép volna egy levelezőlap, rajta alul ő, felül pedig kommunista tagsági igazolványa a moszkvai bélyegzővel! Ilyesmiért szívesen adnánk huszonöt pfenninget. Kész vagy az írással, Mina? Add csak ide: Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon, Frici! Úgy, most még csak bélyeg kell rá. Kaphatok egy bélyeget, segédrendőr úr?

Még egy óra sincs. Ruth azon gondolkodik, mit csináljon estig. Szeretne Herbertékhez menni, de nem mer, hátha ott van Arnold. Szóval utána szalad. Ó, ez még nem volna baj, eléggé szereti ahhoz, hogy utána szaladjon, de most keresse fel Herbertet, most, amikor Arnolddal rosszban van? De hiszen odamehet és nem beszél politikáról. Trudevel elvégre jó barátságban vannak. Trude igazán helyes, nem olyan, mint a többi asszony: — Nagyszerű voltál tegnap, Ruth, kérdezd csak meg Herbertet, neki nem egykönnyen tetszik valaki és még tapsolt is. — Azután meg ilyeneket mondott: — Ne búsúlj Ruth, ez most olyan nyugtalan átmeneti idő, ilyenkor sok minden történik, ami később már nem fordulhat elő. A hajad szála sem fog meggörbülni, ha csendben maradsz és nem veszted el hidegvéredet! — A hajad szála sem fog meggörbülni! Mintha csak erről volna szó! Mintha az ember megőrizhetné hidegvérét, ha minden nap és minden órában újabb inzultus éri! Nem testi inzultus, nem! Csak a vezérek rádióbeszédeiből értesült róla, hogy „felelőtlen elemek", vagy pláne „álruhás kommunisták" verték a zsidókat. Milyen arányú volt ez a zsidóverés? Az öreg Schütz, Walter atyja azt mondta, hogy a zsidónegyedben súlyos sebesültek és halottak is voltak. De ezek talán csak alaptalan híresztelések, amiket nem lehet ellenőrizni, mert az illetők és szomszédaik félelmükben mindent letagadnak. Hiszen Münchenben megtörtént az, hogy egy zsidót, aki panaszt tett a nácik bántalmazásai miatt a rendőrségen, mezítláb végigvezettek az uccán, nyakában plakáttal: „Zsidó vagyok és nem megyek többé panaszra a rendőrséghez a nemzeti szocialisták ellen." De lehet, hogy ez is hazugság, hogy „haj-

szála sem görbült senkinek". De viszont a lelke mindenkinek meggörbült, az övé is, meg Walteré, Lemberger Kláráé, Wendté és a Vili gyereké. Sohsem fogják elfelejteni ezt a sok megaláztatást, ezt a sok kiáltó igazságtalanságot, még akkor sem, ha később „minden rendbe jön". Egy nekivadult horda ütlegeit el lehet felejteni, de azt nem, ha az embert rendszeresen, szervezetten kitagadják a származása miatt, amelyről nem tehet.

A Lützowplatz felé megy, ahol most nemcsak a munkanélküliek kéregetnek szerényen, hanem a politikai pártok is hangosan csörgetett gyüjtőperselyeikkel. A vörös karszalagos ember a „vörös egységfront" perselyével persze eltűnt, a szociáldemokrata párt választási plakátjait is átragasztották. A német nemzeti párt nem takarékoskodik a röpívekkel, — a nácik ellenben inkább szóval agitálnak, mint írásban. És mindezt egy ellenféllel szemben, aki egyáltalán nem védekezhetik, akinek szó nélkül kell türnie minden rágalmat... De úgy látszik, mégis félnek tőle, hogy ilyen nagyon igyekeznek... „Berlin vörös marad".. nem, sajnos, nem így néz ki a dolog...

A lépcsőn találkozik Trudeék szakácsnőjével, éppen friss zsemlyéért ment. Udvariasan köszönti Ruhtot, beengedi és eltűnik a konyhában. Ruht leveti fekete sapkáját és rövid szőrmekabátját, kissé rendbeszedi arcát és haját. Közben az úriszobából ismeretlen férfihangot hall: — „Példátlan szemtelenség a „Manchester Guardian" részéről, biztosan a franciák vannak a dolog mögött... És Herbert hangja felel: — „Abba bele kell nyugodnunk, kedves Gerhardt, hogy a külföld részéről támadások érnek bennünket, abban a pillanatban, amikor nem azt tesszük, ami nekik tetszik." — Ruth előveszi zsebkendőjét, letöröl ajkáról egy cseppnyi festéket, újra becsukja kézi táskáját. Szóval ez a kedves Manchester Guardian írt valamit a nácik ellen. Nagyszerű, ennek utána kell járni.

De ahogy visszahajtja az ajtó szőnyegét, elnémulnak a hangok, az az érzése, hogy Herbert kellemetlenül lepődött meg. Azután bemutatja neki a feketehajú nemzeti szocialistát — Ruth nagyon igyekszik, hogy ellenszenvesnek találja. — Gerhardt Bäumle — a sógornőm. Ruth kimérten bólint és megmondja nevét: „Gompertz". Azért is Gompertz és nem Borhardt, hadd tudja, kivel áll szemben, sajnálja, hogy nem hívják Rosenfeldnek vagy Mandelstammnak, vagy még inkább Cohn-nak. Az idegen azonban nem vesz észre semmit, vagy legalább is úgy tesz, mintha nem venne észre semmit. Kár. Hogy ütötte össze a sarkát! Ha tudná! Mi volna, ha Ruth kedvesen megkérdezné tőle: „Résztvett ön is a birodalmi gyűlés felgyújtásá-

ban?" Biztosan letartóztatná — nekik azt is szabad és mezítláb mehetne végig Berlin uccáin, nyakában plakáttal: „Zsidó vagyok és megrágalmaztam a nemzeti kormányt".

— Rég nem mutatkoztál, Ruth. Hogy vagy?

Kineveti Herbert? Hát, hogy lehet ő most? De nem. Komolyan gondolja. Persze. Igaza van. Hiszen hajszála sem görbült. A nővérének sem és a gyerekeknek sem. Valamennyien élnek és egészségesek.

— Köszönöm, Herbert, jól vagyok.

Herbert lelkesen fogadja ezt a választ.

— Derék nő vagy. Már-már azt hittem, nem is akarsz többé hozzánk jönni.

Majdnem eltaláltad, gondolja magában Ruth, de egészen mást mond: „Nem volt itt Arnold?

— Arnold? Hogy—hogy? Őt keresed? No-no, Ruth?

— No mi az? — álszenteskedik Ruth. Még csak az kellene, hogy Herbert bizalmába akarjon férkőzni, akkor azt is meg kellene mondania, miért nem tudja, hol ebédel Arnold. De Herbert csak ránéz, Ruth mosolyog, azután elnéz Herbert arcáról az íróasztal felé. Ó, hogy ezt még nem vette észre! Hiszen itt van a Manchester Guardian, ott az asztalon, az egész biztosan nem német újság — egyik cikk vörös ceruzával van bekerítve, biztosan arról beszéltek,

amikor belépett... csak meg tudná különböztetni a betűket... de nagyon messze van...

Trude jön be a szobába. Arca kipirult, nyilván a tűzhely mellől jön:

— Te vagy az, kis Ruth? Nagyszerű! Velünk ebédelsz, ugy-e?

— Nem, köszönöm, ettem már! De várok, amíg elkészültök.

Trude mindenáron az asztalhoz akarja cipelni, beszélgessen velük evés közben és talán mégis kedvet kap és velük tart. Ruth szépen köszöni, de visszautasítja a meghívást, udvariasan, nem nagyon hevesen, nehogy valaki gyanut foghasson...

Végre becsukódik az ajtó mögöttük. Ruth odarohan az újságokhoz. Tényleg itt áll, nagy betűkkel: „The Reichstag Fire, Who is Guilty? „és valamivel lejjebb: The Case against the Nazis".

Hogy akadtak emberek, akik ezt leírhatták, anélkül, hogy elfogták, anélkül, hogy megkínozták volna őket... Hogy akadnak emberek, akik mindent kimondhatnak és nem kell félniök, hogy megbüntetik őket...

Az angol levelező azt írta a parlamenti épület égéről, hogy fordulópontot jelent a német politikában. „Not a surprise", — írta, nem meglepetés. Mindenki a nagy angol, francia és amerikai lapok tudósítóit is beleértve, várt „vala-

mit", valami „kommunista felkelést", merényletet Hitler ellen, vagy gyujtogatást. A baloldalt el kell hallgattatni és — ha lehet — diszkreditálni, hogy a nácik március ötödikén megkapják a többséget és megszabaduljanak a német nemzeti párttól. A tudosító feltűnő, „különös részleteket" közölt, így többek között azt, hogy a párt legfőbb agitátorai közül egy sem tartott ezen az estén népgyűlési beszédet, sem Göring, sem Hitler, sem Göbbels, egyik sem volt vidéken, hanem mind Berlinben tartózkodtak. Feltűnő az is, hogy bár már február 24.-én megtalálták a Karl Liebknecht-házban a nagyobb középületek felgyújtására vonatkozó terveket, a rendőrség semmit sem tett e tervek meghiúsítása érdekében ... Erre a pontra érve, lépéseket hallott Ruth és hátratámaszkodott a széken. Herbert jött be a szobába, kezében asztalkendővel. „Nem unatkozol, Ruth?" Odanézett az asztalra. „Hja igen, az újság" — mondta, — felvette a Manchester Guardiant és újra kiment. Hát ezért jött be? De talán voltak ott régebbi külföldi lapok is? Ruth elkezdte kihuzigálni az íróasztal fiókjait, egyiket a másik után. Nem bántotta a lelkiismeret, joga volt megtudni, hogy mit titkolnak előle. Az egyik fiók zárva volt. Kihúzta a felette levőt. (Szent isten, ha most valaki bejönne! Nos, azt mondaná, cigarettát keres. De a cigaretták ott voltak felül a

jobboldalon. Mindegy, tudnia kell, mi van abban a fiókban, bármi történjék is).

Hú! Ki gondolt volna erre Az egész fiók tele volt pisztolyokkal. Minek kell Herbertnek ennyi fegyver? Biztosan csapatvezető volt és szükség esetén szétosztotta az emberei között. Észre sem venné, ha eggyel kevesebb volna. Sohsem lehet tudni, mire jó egy fegyver. Szent Bertalan-éjről is beszéltek. Majd odaadja a pisztolyt Walternek. Vagy inkább Hannának, — Hanna energikusabb. Ha látják ezek a banditák, hogy az embernél fegyver van, talán békében is hagyják. Bedugta a pisztolyt bluza kivágásába és érezte ahogy lecsúszott, — le egészen a harisnyaövig. Azután gyorsan visszatólta a fiókot, kivette a pisztolyt — mégis csak jobb lesz a táskába tenni — de jó volna tudni, meg van-e vajjon töltve?

Trude felhajtotta az ajtó függönyét. — De egy kis kávét csak iszol velünk. Ruth? És mondd meg gyorsan, hogy vagy?

Ez már igazán bosszantó.

— Hát hogy iegyek? Kezébe vette az újságot, éppen a sportrovatra esik a szeme. — Látod, itt van egy hír, csak egy a sok közül, találomra kiragadva: meg akarják tiltani a zsidóknak a tenniszezést és a nyilvános uszodákba se szabad ezután járniok.

Trude megértően bólint:

— No igen, Ruth, bizonyos, hogy ezek a tilalmak az ártatlanokat is érik, nem csak a bűnösöket, ez nagyon sajnálatos. De hiszen a legtöbb zsidónak megvan a maga privát tenniszpályája, kisegíthetik egymást és mi németek az utóbbi években igazán nem játszhattunk már, mindig megelőztek bennünket a zsidók, elfoglaltak minden helyet. Akárcsak a kenyérkereső pályákon.

— De hiszen Németországban mindössze egy százalék a zsidóság létszáma, — kiáltott fel Ruth kétségbeesetten. — Egyetlen egy százalék!

— Igen, de mégis ott vannak minden mérvadó helyen.

A leány betólta a kávésasztalt, Trude kávét töltött:

— Furcsa, gondolta magában Ruth — itt ülünk és együtt kávézunk, pedig mindegyikünk meglopta a másikat. Ó és a többiek ellopták tőlem az emberi igazságosságba vetett hitet, én meg elloptam tőlük a pisztolyt, amelynek talán az lett volna a hivatása, hogy egy zsidót megtanítson a „Heil Hitler!" felkiltásra, vagy arra kényszerítse, hogy nyakában plakáttal vonuljon végig az uccán. Miért is haragszom rá? Uram istenem, bocsáss meg nekik, hiszen nem tudják, mit cselekszenek — mondják ők és nem bocsátanak meg. Mi megtesszük, mert öregebbek vagyunk. Jaj, de boldogtalan vagyok, pedig nem akarok az lenni, mert nem játszhatom tovább — de hiszen úgysem fogják megengedni, hogy játsszam, tehát egészen mindegy.

Trude megszólalt:

— Valóban ideje volt már, hogy valami történjék, minden tótágast állt. Az ember már félt valakivel szóba állni, minden oldalról támadás érte, mindenki gyűlölte a másikat, mert más politikai meggyőződést vallott.

Ruth nyugalomra erőlteti hangját:

— Most pedig a legtöbb ember fél, hogy kimutassa gyűlöletét.

Trude egykedvűen bólint:

— Ez majd megjavul, ha belátják, hogy Hitler alatt jobb sorsuk lesz. Vegyél ebből a süteményből, Ruth, ebből a rumosból, hiszen azt szereted. Egészen hallatlannak tartom a novemberi szocialistáknak ezt a gyűlölködését ellenünk. Az ő politikájuk csődöt mondott — most hagyjanak minket dolgozni és várjanak.

— Mit csinálhattok a gyűléseken és tüntetéseken kívül? Pénzt teremteni, ha nincs? Árú van elég, de vevő nincs ...

— Máris csökken a munkanélküliség mindenfelé.

— Ezt nem hiszem, ez valami új csalafintaság lesz megint.

Trude elhallgat. Elég már neki? Nem. Ez az anyai türelem — valóban megható volna, ha nem lenne oly felháborító.

— Előbb egységesnek kell lennünk, Ruth. Mindenekelőtt vonuljon el Németország felől ez a depresszió, ez a széthúzás, ez a gyűlölködés. Különféle nemzeti szocialisták jönnek Herberthez, egyszerű munkások, de valamenynyi jóbarát, háborús bajtárs. Sok idealizmus van a mozgalomban, segítő készség, javulásra való törekvés. Nem gondolod, hogy a szilárd akarat hegyeket is el tud mozdítani helyükből?

— Én azt hiszem, hogy az igazi és tiszta akaratot, már amennyire még megvan — és sok helyen megvan — félrevezetik. Hiba van a ti gondolatmenetetekben. Egyik barátom azt mondta, olyanok vagytok, mint a géprombolók — azt hiszitek, hogy valami újért küzdtök, pedig csak a régit védelmezitek. Hidd el Trude, most nem a zsidókról beszélek, hiszen ez csak egy mellékes része a nagy kérdésnek. Megértem, hogy a politikában el kell néha valami gazemberséget is követni, de az a meggyőződésem, hogy minden áldozat hiába való és zsákuccába kergetik Németországot.

— Felszabadítjuk Németországot! — És azután jött, aminek jönnie kellett: — Ezt te nem értheted meg, Ruth, neked más a véred! Persze, németnek érzed magadat, de a mi faji

álláspontunkat, amely megtisztulást, megújhodást akar hozni, mégsem tudod megérteni!

Ruth mosolygott:

— És mennyiben vagy te fajtiszta, Trude? Neked is, akárcsak a hires Göringteknek, széles szláv arccsontjaid vannak. Nézd csak meg Göbbelst. Ilyen egy germán férfi? Arnoldtól tudom, hogy anyai részről horvát vér van ereitekben. És így van ez a legtöbb német családban. Talán van északon egy tiszta germán faj és ez vissza utasítja a faji álláspontot.

Most egészen nyugodt volt, érezte, hogy ő kerekedett felül.

— Kész vagyok magamat feláldozni — valamiért, egy haladásért, egy eszméért. Én éppen ezért vagyok oly boldogtalan, oly kétségbeesett, mert úgy érzem, hogy sűlyedek és nem tudok hinni az erőben, amely összezúz. Igen, összezúz. Azt hiszed, tényleg elég az, hogy nem vernek és nem kínoznak meg bennünket? Hiszen te jóságos ember vagy, Trude. Azt hiszed, nem hagy nyomot egy gyermek lelkében egész életére, ha az iskolában azt mondják róla, hogy zsidó, tehát alsóbbrendű ember?

Aztán hozzátette, valamivel nyugodtabban:

— Nem akartam róla beszélni, mert nem szeretek örökké panaszkodni, nincs is semmi értelme. De nem tudok már eligazodni a világ-

ban, oly nehéz minden. — Felállt, Trude is követte példáját:

— Sajnálom, Ruth, hogy ilyen elkeseredett vagy. Nem hallgatsz az érvekre. Igyekezz, ha tudsz, kicsit eltekinteni önmagadtól, érezd meg az ünnepi hangulatot az uccákon, az emberek örömét. Végre jött valaki, aki törődni fog velük. Végre kapnak olyan értékeket, amelyekben tudnak hinni, igazi autoritást éreznek a korrupt, szétfolyó demokrácia helyén.

— Én nem hiszek ezekben az értékekben. És miért beszéltek örökké korrupcióról? A ti vezéreitek életmódja még sokkal kevésbé egyszerű, mint a novemberi államférfiaké volt. — Felvette táskáját, érezte benne a pisztoly vascsövét. Ma már lopni is szabad.

A Friedrichstrassen bement az Aschinger-büffébe, megevett állva egy pár virslit mustárral, mint annak idején, amikor még egyedül volt és sohsem ért rá ebédelni. A vendéglőkben, kávéházakban úgy ültek az emberek, mint máskor is, bámész külföldiek járkáltak az uccákon, nézegették a kirakatokba kirakott vevőcsalogató ál-alkalmi vételeket. Autóbuszok, autók, gyalogosok valóságos gomolyaggá keveredtek össze. És mindenki sietett valahova, a legújabb szenzációk felett valódi berlini tempóban tért át a napirendre.

Arnold már otthon volt, látta rajta, menynyire szeretné tudni, honnan jön. Megsajnálta,

ő most kissé megkönnyebbült a Trudeval folytatott beszélgetés óta. — Herbert és Trude üdvözölnek — mondta neki, bár nem is kapott ilyen irányú megbízást. És látta Arnoldon, hogy örül, bár egy szót se szólt. Vacsora után — ma nem játszott — ott ültek a nappaliban, Arnold egy karosszék mélyén, ő a heverőn, rengeteg tarka párna között. Mindketten újságot olvastak, mostanában senki sem tudott mást olvasni. Arnold beállította a rádiót, de megint valamelyik vezér választási beszédét közvetítették, nyomban kikapcsolta és Ruth hálás volt ezért. Azután a holnapi választásokról mondott Arnold néhány szót, de Ruth másról kezdett beszélni. Szerette volna Arnold rábírni, hogy legalább a német nemzeti pártra szavazzon, de Ruth köszöni, nem kér belőle. Pár éles szót mondott az „otthon űzött propagandáról", erre Arnold vállat vonva elhallgatott. — Azért mégis miénk lesz az abszolut többség! — mire Ruth gúnyosan válaszolt: — Ilyen eszközök mellett nem csoda! — Megint vége volt az egyetértésnek. Ruth rosszkedvűen adta be a vacsorát és ilyeneket gondolt: — Miért kell mindig nekem csinálni mindent, Arnold egyáltalán nem segít, pedig én is házon kívül dolgozom. — Tojást főzött, az legalább gyorsan kész. Arnold nem nagyon lelkesedik érte, de az nem baj. Mialatt a pohárszékből tányérokat és csészéket szedett elő, Arnold újra bekapcsolta a rádiót,

az ismert fenyegetések a marxisták és zsidók ellen a konyhába is kihallatszottak...

Reggel, a szavazó helyiségbe menet, találkozott a lépcsőn Lemberger Klárával, aki némi bizalmaskodással mondta: — Apa már volt szavazni; egy pár nemzeti szocialista ácsorog ott, de nem bántják az embert. — Már a maga fajtájához tartozót látta Ruthban. Lent az uccán Rosenberg úrba ütköztek. Karján vezette rövid prémesbundába öltözött kövérkés feleségét, a másik kezében sétapálcát tartott, úgy mosolygott a járókelőkre. A két fiatal nőt meglátva, otthagyta feleségét és hozzájuk sietett:

— Szavazni mennek, hölgyeim — mondta titokzatosan — megengedik, hogy egy tanácsot adjak önöknek? Szavazzanak a centrumra. Az az egyetlen párt, amelyre Hitler tekintettel van — már csak a pápa miatt is. Vannak nálam röpívek — szolgálhatok? — Hívogató kézmozdulattal mutatott egy kapu alá, olyanféleképpen, ahogy vevőit szokta a köpeny- vagy kalaposztályba tessékelni. Abból a tényből, hogy a hivatalos kormánylista ellen agitált, látta Ruth, hogy Lembergerék felfedték az ő kilétét. De Rosenberg úr barátkozása kellemetlen volt neki és leintette:

— Sohse fáradjon, Rosenberg úr, én ezuttal a kommunistákkal szavazok, tüntetésből a nemzetgyűlés felgyújtása miatt.

— Pszt! Pszt! Rosenberg úr kezei valóságos táncot jártak és gondosan körülnézett, nem halotta-e valaki Ruth szavait. — De hogy mondhat ilyet? A kommunisták egyrészt zsiványok, akik elveszik azt, ami a másé (ezt hangosan mondta), másrészt meg fogják semmisíteni mandátumaikat (ezt halkan tette hozzá) és akkor készen vannak. — Ezt is megmutatta egy kézmozdulattal. — Csak nem szavazok olyan pártra, amely készen van? Vesszen kárba a szavazatom? Egészen ingyért nem adom oda, még akkor sem adnám, ha a kommunisták nem vennének el mindent az embertől. Mi szükségem van erre? Semmi! Csak a centrum tud bennünket megvédeni. Még az újság is azt írja, hogy a centrum a mérleg nyelve. Ez jó-ó-ó, nagyon jó. Erre a mérleg nyelvére szavaz a Rosenberg.

— Hiszen egészen mindegy, hogy ma kire szavazunk — türelmetlenkedik Ruth. — Hallotta ugy-e, a náciknak azt a kijelentését, hogy még akkor sem adják át helyüket, ha kisebbségben maradnak. Amit mi teszünk, nem egyéb, mint tüntetés. És hogy tüntessünk zsidó létünkre a katolikus egyház mellett?

— De miért ne tüntethetnék zsidó létemre a katolikus egyház mellett, miért ne? A pápa nem antiszemita. Az egyház számára a zsidó éppen olyan ember, mint bárki más, ha kikeresztelkedik. De Hitlernél mindegy, hogy felveszi-e valaki a keresztséget, vagy sem. Hát

már miért ne tüntetnének a katolikus egyház mellett? Igenis, mellette tüntetek.

Az uccák csendesebbek voltak, mint máskor, de egyben élénkebbek is. Valami csendes ünnepélyesség feküdt a városon, az emberek csoportokba verődve jártak, a gyalogjárók tele voltak felhívásokkal és röpívekkel. A szavazóhelyiségek előtt fiatal fiúk álltak pártjuk plakátjaival: egy barna hitlerista, egy német nemzeti, majd egy Reichsbannerbeli fekete-fehér-vörös karszalaggal. Itt-ott az apróbb pártok egy-egy embere. Csak kommunistát nem lehetett látni. Mintha csak elsöpörték volna ezt a pártot, pedig a kommunista szavazatok még érvényben voltak. A szavazó bement a választási helyiségbe, bemondta személyi adatait, kapott egy borítékot és avval eltűnt a szavazófülkében, onnan kijövet átadta borítékját a bizottságnak és már mehetett is — nyugodtan, csaknem unalmasan játszódott le az egész. A középpártok lapjainak nagyon nyomatékosan kellett az utolsó napokban olvasóikat figyelmeztetniök, hogy ne feledkezzenek meg állampolgári kötelességük gyakorlásáról, különben a legtöbb nem is járult volna az urnák elé. Mindenki megértette, hogy a birodalmi gyűlés felgyújtása amúgy is előre eldöntötte a választások sorsát — a parasztságnak és a kisvárosok lakóinak is feltálalták a kommunisták tervezett

gyújtogatásairól szóló mesét. A keleti segélypénzek körüli botrány a feledés homályába merült. Akik pedig nem hittek ezekben a mesékben, jobban tették, ha ki sem nyitották szájukat és el sem mentek szavazni. Már ahhoz is bátorság kellett, hogy belépjenek a választási helyiségbe. (Berlinben, ahol nem ismerték egymást, persze jobb volt a helyzet). Unták is már az örökös szavazást. Egy év alatt hatszor szólították fel a lakósságot, hogy nyilvánítsa akaratát. De ez most az utolsó választás, hangoztatta a kormány. És ki volt benne biztos, hogy nem hamisítják meg ezt az akaratot? Mégis, csapatostól mentek szavazni, valahogy úgy kapaszkodtak ebbe a választásba, mint vízbefúló a szalmaszálba — talán, talán mégis. És a zsidók közül sokan arról sugdolództak, hogy még jobb is, ha Hitler ilymódon többséget kap, nehogy Mussolini mintájára felvonultassa a nemzeti szocialistákat Berlin ellen, ahol ő már nyeregben volt. Bizonyára azt tervezte, hogy leköszönteti Hindenburgot és a német nemzeti párt tagjait a kormányban és — hogy a náci-fiatalság is kapjon valamit — véres pogromok lesznek a zsidók ellen. És talán nem volt indokolt ez az aggodalom? Nem osztották a kormányban levő junkerek is? Mi célja lett volna egyébként annak, hogy éppen a választás napján huszonötezer acélsisakost vonultattak fel egy nagy népgyűlésre? Egyre újabb acélsisakos

formációk lepték el az uccákat, felélesztve a zsidókban a megnyugvást, hogy ők nem engednek semmiféle puccsot vagy pogromot, az ő antiszemitizmusuk sokkal magasabbrendű. Ezért sokan a német nemzeti pártra szavaztak.

A város nyugati részén egyre dúsabb lett a zászlódísz: fekete-fehér-vörös és horogkeresztes zászlók lengtek mindenfelé. Aki nem tűzte ki a zászlót, gyanuba keveredett, hogy nem híve a kormánynak. Rendőrjárőrök cirkáltak az uccán, ügyelve arra, hogy a baloldali pártok ne csoportosuljanak és ne szegjék meg a gyűléstilalmat. Meglátszott rajtuk, hogy kötelességüket könyörtelenül teljesíteni fogják. Hiszen már a legutóbbi napokban is résztvett a rendőrség a nemzeti szocialisták felvonulásain horogkeresztes karszalagokkal és ugyanolyan zászlók alatt. Nem, ezek nem fognak megakadályozni egy puccsot vagy pogromot sem. Ruth még jobban magához szorította kis táskáját a benne rejtőzködő revolverrel.

De éppen itt volt a baj, Walter és Hanna cseppet sem örültek, amikor nagy diadallal megmutatta nekik zsákmányát. Walter megvizsgálta a csövét és csak annyit mondott fejcsóválva: „Vigyázz, Ruth, meg van töltve. Ilyesmit nem szokás kézi táskában tartani." Hanna pedig ajkbiggyesztve szólalt meg: „És evvel tartsunk sakkban egy csapat felfegyverzett nácit? Igazán nagyon romantikus vagy korodhoz képest, Ruth". Hanna úgy csipkelődött, mintha nem is Hanna lett volna, hanem valami idegen asszony, esetleg a Fischer. És miért? Azért mert Ruth szembeszállt Vili felfogásával, amely mind jobban közeledett a most uralkodóhoz avval a különbséggel, hogy nem horogkereszt, hanem cionista csillag volt zászlajára írva. Ragaszkodott hozzá, hogy nem marad ki az iskolából, mint a többi zsidó fiú. Minthogy az egyetemi pályák most már zárva voltak a zsidók számára semmi értelme sem volt tovább is vesződni göröggel, meg latinnal és az érettségivel. És mert a zsidó szülők általában így gondolták, a hatóságok megengedhették maguknak, hogy a numerus clausust a középiskolákban még szűkebbre fogják, mint a hivatalnoktörvényben. Mindössze öt százalék zsidó tanulót vettek fel, amibe nem számították bele a frontharcosok gyermekeit és a vegyes házasságokból származókat. Csak a leánygimnáziumokban volt sok zsidó tanuló. Vilinek egy kis barátnőjét az igazgató magához hivatta és sűrű bocsánatkérések között hivatkozott a fenálló rendeletekre ... csaknem sírt, még a kislánynak kellett őt megnyugtatni ... hiszen nem is olyan fontos ma a gimnáziumi studium, amikor minden tótágast áll ... Még a folyosóra is utána szaladt, vállát veregette, szeretett volna még valamit mondani, talán sok szerencsét kívánni további pályafutásához, de mégis meggon-

dolta... ősz szakálla remegett, szeme szinte bocsánatot kért... Egy másik iskolában, melynek igazgatója az ébredők oldalán állt, egyszerűbben intézték el a dolgot: egészen kurtán megmondták a leányoknak: „Magának már itt semmi keresni valója, szedje össze a holmiját és menjen haza...“ Sokan el is mentek önként, hogy ne kelljen magukat kidobatniok, vagy a legutolsó padba hurcolkodniok, amelyet a keresztényektől egy üres pad választott el...

Vili azonban nem akarta elveszíteni ezt a félévet, le akart vizsgázni, hogy azután nyomban beléphessen a haifai műegyetemre A rabbinus ajánlott neki házitanítót, egy lengyel fiút, aki még egészen a tóra eszmevilágában élt és jobban megértette Caligula antiszemitizmusát, mint Hitlerét. Vili tőle tanult héberül beszélni és zsidóul érezni. De ez az új hitvallás a maga zsidósága mellett — „népiséget“ mondott, akárcsak az osztálybeli Hitlerfiúk — valami olyan exaltációval és aktivítással vegyült, hogy a békés hasszid tanító valósággal megijedt tőle. Az otthon már nem volt neki elég, hazát akart, igen, hazát, amely még a brit imperiumtól is független, önálló, egyenrangú az államok sorában és pár évtized alatt nagyhatalommá fejlődve, felveszi a diplomáciai összeköttetést Európa és Amerika államaival és követet küld Berlinbe. Hódító vágyai előtt se Arábia, se Törökország nem voltak biztosak. Úgy beszélt az

arábiai sivatagok vízellátásáról, mint a legközelebb fekvő feladatról. Természetesen mérnök akart lenni, de a humanisztikus műveltségről sem mondott le: minél többet tud az ember, annál jobb lesz később. Kifelé oly fölényt mutatott, hogy legtámadóbb kedvű kollégái is visszariadtak tőle. Naponta tornászott, hogy esetleges testi támadásokat is vissza tudjon verni. De békében hagyták: bátor volt és önérzetes, nem volt alkalmas arra, hogy rajta tombolják ki verekedő indulatukat.

Azután eljött a nap, amikor Dr. Schröder tanár felírta a táblára a német házi dolgozat tárgyát, Ernst Moritz Arndt következő mondását:

„Imádkozz naponta istenhez, hogy szívedet erővel töltse meg, lelkedet pedig lángoló bizalommal és bátorsággal.

Hogy ne legyen számodra semminő szeretet szentebb a hazaszeretetnél és semminő öröm édesebb a szabadság öröménél.

Hogy ismét visszanyerjed, amit árulók eloroztak tőled és vérrel szerezd meg azt, amit az ostobák elmulasztottak.

Mert a rabszolga ravasz és zsugori állat és a hazátlan ember a legboldogtalanabb mind közt.“

Dr. Schröder letörölte kezéről a krétát és hátrafordult:

— Maga Schütz, zsidó, nyilván más témát szeretne feldolgozni. Írjon valamit „Schiller és az antik műveltség" címen. Vegye tekintetbe első sorban a már feldolgozott balladákat. A Trójai nőket, Hero és Leandert, meg... Mit akar?

Vili ragyogó szemekkel állt az utolsó padban:

— Doktor úr kérem, szíveskedjék nekem megengedni, hogy a fenti témát dolgozzam ki.

Az egész osztály hátrafordult Vili felé és a tanár úgy meglepődött, hogy visszanézett a táblára, vajjon tényleg a helyes témát írta-e fel.

— Úgy, tehát maga azt akarja... no, nekem mindegy, de figyelmeztetem, hogy exakt választ kérek és hogy nagyon szigorú lesz az ítéletem... most nem csupán arról van szó — fordult az osztályhoz — hogy megmutassák, mennyire bírják anyanyelvüket, hanem arról is, hogy mint jövendőbeli állampolgárok tisztában vannak-e a mindnyájunkra nehezedő felelősséggel. Leülni! És a tanítás ment tovább a maga útján.

— Csacsiság volt — szólt Ruth Vilihez, midőn Hanna büszkén elmondta neki az esetet. — Sohsem szerettem ezt az öreg Arndtot, de akkor, amikor a franciák megszállták Németországot, volt valami értelme ennek a nagy hazafiaskodásnak. Mit jelentsen ez a mondat: „Hogy ismét visszanyerjed, amit árulók eloroztak tőled és vérrel szerezd meg azt, amit az ostobák elmulasztottak"? Hitler háborút akar, ez az egész és már most hangulatot csinálnak nálatok. És te, zsidó fiú létedre kötélnek állsz? — Vili hamiskásan nevetett — nagyon élvezte Ruth izgatottságát! — Hogy mondhatsz olyat, hogy kötélnek állok, hiszen nem tudod, mit fogok írni. És amit Arndt, akit egyébként egész jó költőnek tartok — annak idején a németekről mondott, az ma teljesen áll a — zsidókra.

— Ez az éppen, látod, Hanna, kiáltott fel Ruth. — Most mi csináljuk végig ugyanazt, mint annak idején a porosz katonák. Egyik tizenkilenc, a másik egy hijján húsz. Hát nem érted, hogy az antiszemitizmus csak egyik tünete Európa megbetegedésének? Ha eltávolítod az okot, elmarad a hatás is, de ezen az úton, amelyről te beszélsz, nem érsz el semmit.

— Mi közöm Európához? — felelt Vili vállatvonva (ez volt most leggyakoribb válasza). Az én hazám Ázsiában van.

— A te hazád Németország, te taknyos kölyök! — kiáltott Ruth magán kívül — hagyd ezeket a mókákat. Talán zsidó náci akarsz lenni és katonásdit játszani?

Vili felugrott, megvető pillantással mérte végig Ruthot és kiment a szobából. Ruth mérgében valósággal kapkodott levegő után.

— No de ilyet, fordult testvéréhez — és neked egy szavad sincs drágalátos magzatod-

hoz, Hanna? Szép dolgokat fogunk még megérni vele.

Hanna kissé zajosan tette le az asztalra a pohárszékből kiszedett csészéket és olyan szemeket vetett Ruthra, amelyekben semmi sem volt a régebbi testvéri gyengédségből.

— Nem tudom, Ruth, mit akarsz attól a gyerektől. Meg kell akadályoznunk, hogy a fiatalság beleessék abba az ideologiába, amely alatt mi annyit szenvedünk anélkül, hogy meg tudnók vele oldani a világ konfliktusait.

— Mi közöm a világ konfliktusaihoz? Higyje, amit akar, csak legyen megint kedve az élethez és a tanuláshoz.

Ruth hitetlenül nézett testvérére. Ilyen rövidlátó Hanna? De hiszen akkor ostoba. Illetve nem. Elvégre anya. És egészen mindegy neki, hogyan gondolkodik a fia, fassiszta-e pacifista, vagy bolseviki, csak egészséges legyen és vídám. Ilyenek az anyák! Hanna helyén talán ő is így gondolkodnék — talán.

Vagy cionista lett volna Hannából?

És ő maga, hát ő mi voltaképpen?

Az a népgyűlés a birodalmi gyűlés felgyujtása napján nagyon megrendítette. Ott látta, hogy a jelenlegi társadalomnak még más kitagadottjai is vannak, mint a zsidók. Tudott már erről természetesen, de még nem vált benne élménnyé ez a tudat. És érezte, hogy kapcsolódik egybe a sok igazságtalanság a világban, mint

megannyi szeme egy hatalmas láncnak, amely az emberiséget fojtogatja. De bármennyire igyekezett, nem látott semmit és senkit, aki az emberiséget ettől a szörnyű igától megszabadítsa és megint kenyeret és békét adjon a különböző népeknek. A proletariátus hivatalos pártjai eltűrték, hogy vizes ronggyal kergessék szét őket — nyilván nem tehettek egyebet. De éppen az, hogy nem tehettek egyebet, mutatja, hogy nem volt bennök igazi erő. Hány évtizedig fog eltartani, amíg a munkásság újra rátalál egymásra? Nem tudta, de egyet tudott: azt, hogy egyre sötétebb lesz a világon és sötétebb lesz ő körülötte is. Anélkül, hogy tudta volna, miképpen, elvesztette, vagy legalább is nagyon elkedvetlenítette legjobb barátját, Hannát is. És ez mostanában valóban katasztrófa volt.

Válasz nélkül hagyta azt a szemrehányást is, hogy romantikus. Nyugodtan magához vette újra a pisztolyt. Talán tényleg romantikus volt. Meglehet, hogy az a vídám dac, amivel Arnold az élet nehézségeit és akadályait átugrotta, annyira élménnyé vált benne, hogy más magatartást el sem tudott képzelni. Ez a folytonos, a legaprólékosabb részletekre is kiterjedő védekezési készség. Valahol egy Kurfürstendami helyiségben egyszer egy festett szemű, bőnadrágú fiatal ember Arnoldot táncra kérte. Még ma is emlészik, milyen ordítást csapot: „Ha

nem pusztulsz innen rögtön, szétverem a fejeden a boros üveget!" Véletlenül pár napra rá ugyanígy járt Walter is. Ugyanaz a fiatal ember őt is felkérte táncra, de Walter udvariasan visszautasította, köszöni, nem táncol. Mégis csak civilizált ember volt, nem üvöltött, nem verte szét a boros üvegét a másik fején, inkább szellemi fegyverekkel védelmezte önmagát és családját. Az antiszemitizmus ellen kűzdő központi egyesület szépen megfogalmazott nyilatkozatban hozta nyilvánosságra hazafias német hitvallását. Neki csak az volt a feladata, hogy „erőteljesen védelmére keljen a zsidó vallásnak." Nem, akkor még jobban szereti azt a kis bolond Vilit, mint ezt az utálatos óvatosságot, ezt a nagy igyekvést, hogy az ellenféllel is igazságosan bánjanak. Egész úton perlekedett Walter hugával, aki minden áron rá akarta venni férjét, hogy menjenek át a túlsó oldalra, mert egy barnainges csapat jön velük szembe. Eszébe sincs, kitérni az útból, jelentette ki energikusan. „Hja, könnyű magának, Ruth — vágott vissza az asszony gyűlölködő hangon — egy cseppet sem zsidós a külseje és a férje keresztény. Ha magát igazoltatják..."

Szóval már a többiek sem vallották magukhoz tartozónak.

Este egyedül ült otthon a kis nappaliban, bekapcsolta a rádiót és hallgatta a választások eredményét. Előbb Berlin, Pomeránia, Thüringia. A nácik mindenütt nagy többséggel győztek. Felállt, odament az ablakhoz. Persze, Poroszországban sok az agrárius, Thüringiában pedig a nácik máris bennülnek a tartományi kormányban! De az ipari országokban, Szászországban, a Ruhrvidéken, a katholikus Bajorországban másképp néz ki a dolog. Az egyes választási eredmények között tánczenét adott a rádió. Micsoda szenvedés volt ez! Forró homlokát az ablaküveghez szorította. De máris felhangzott újra a rádióban a „Figyelem! Figyelem!" Szinte reszketve rohant vissza a készülékhez. Most következik a második számlálás összefoglaló eredménye: Mindenütt a nemzeti szocialisták állnak első helyen, azután következnek sokkal kisebb számokkal a szociáldemokraták, majd a kommunisták... a német nemzeti párt továbbra is jelentéktelen kis párt maradt. Berlin! Hogy Berlinben annyi szavazatot kaphatott Hitler! Úgy látszik, mégis elhitték azt a nagy hazugságot a birodalmi gyűlés felgyújtásáról... Hihetetlen...

És azután jöttek egymásután: Württemberg... Szászország... Bajorország. A fekete Bajorország, amely annyit panaszkodott a kormány túlkapásai miatt... és úgy gyűlölte a poroszokat... itt valami nincs rendben... lehetséges, lehetséges volna, hogy a német nép önként dugja nyakát a hurokba? Hát ilyen naivak az emberek? Azt hiszik, hogy Hitler tud mun-

kát varázsolni, azt hiszik, hogy a Németország iránti szeretet és a zsidógyűlölet az a két fogantyú, amelyekkel megint üzembe lehet helyezni a holtrafáradt német gazdasági életet?

Most egy slágerdal rikoltozott a rádióban. Valósággal gúnyként hatott. Vajjon Arnold hol értesült a választások eredményéről? Kivel koccintott a győzelem hírére? Ezt nem tudta Ruth. Gyorsan számot vetett az utolsó hetekről. Eredmény: egyedül van. Egészen egyedül. Itt van Wendt, aki törődött vele egy kicsit, ha nem is nagyon. Nem lehetett neki igazán hinni, mert nagyon féktelen volt, még az erotikája sem igazi, egyszerűen csak az önuralom hiánya! És azután Fink Gertrud. Az nem foglalkozott vele sokat, de puszta lénye is erőt, bizalmat öntött Ruthba! Holnap meg fogja kérni, engedje meg, hogy újra meglátogassa, nem bánja, ha ott is lesz a szemtelen kis zsidó... Meg fogja neki mondani, hogy most már nincs senkije-semmije... minden inog körülötte, a föld is sülyedőben van, amelyen áll... Hitlernek abszolut többsége van, a német nemzetiekkel együtt 52.7 százalék. A német nép ekkora többsége választotta meg az új kormányt. ... szóval ennyien gyűlölnek bennünket...

Bemegy a hálószobába, felcsavarja a villanyt, soká nézi a piros-fehér gömböt, anélkül, hogy látná, de a fény enyhe és kellemes, magára vonja figyelmét. Eszébe jut, hogy amikor

a lámpát vették, megkérdezte Arnoldot: „Mondd, Arnold, nem nagyon giccses ez a rózsaszínű fény. Ilyen lámpa van biztosan a Courths-Mahler hálószobájában. Mit gondolsz?“ És Arnold mosolygott: „Ahogy akarod, cicám, azt vedd, ami neked tetszik“. Hát, ami azt illeti, nem is olyan nagyon tetszett neki, a zöld sokkal szebb volt, az aranysárga is. De a vörös ernyő tüzes fényt vetett sápadt bőrére és súlyt helyezett rá, hogy éjszaka ne legyen kifestve... különben negyven éves korára olyan vén lesz az arca, mint a Fischeré.

Nem, nem, nem gondolkozni, nem gondolni senkire, elaludni, mélyen elaludni, még mielőtt hazajön... Betámolyogni a fürdőszobába, kivesz a szekrényből egy altató port... beleveti magát az ágyba, fejére húzza a takarót... Meghalni...

HATODIK FEJEZET.

Nem felébredni, — tovább aludni... Nem felébredni — tovább aludni... Nem fel — ébredni... Ez a jó Müllerné nem tudja felfogni, hogy semmi értelme sincs már annak, hogy Ruth felkeljen... Müllerné léptei nehezek, akárcsak a kőből való vendége, aki Don Juanért jött, hogy a pokolba vigye... és ez a derék Müllerné is, a kávéval együtt, a poklot hozza naponta, fehér papíron, fekete betűkkel... „agyonlőtték — súlyosan megsebesült — szabdságolták — letartóztatták". Néha csak a sorok között olvasható mindez. És ma éjjel? Mi minden történt ma éjjel? És hozzá még a mindennapi pofon, amit pontosan megkap a reggelihez: „A mérnök úr azt üzeni, hogy ma a városban ebédel..."

Müllerné könyökével lenyomja a kilincset, óvatosan becsoszog a tálcával, nehogy kiöntse a kávét: „Jó reggelt, Borhardtné asszony" — pedig Ruth úgy tesz, mintha aludnék. De Müllerné nem veszi tekintetbe, neki így parancsolták még akkor, régen, amikor Ruth Nagy Frigyest akarta utánozni... jaj, de nehéz a feje... mily fáradt... és most mindjárt jön a legroszszabb: „A mérnök úr azt üzeni..."

De Müllerné úgy látszik, megfeledkezett Arnold reggeli mondókájáról, talán a fiát félti, aki Reichsbanner-tag... mostanában ismeretlen tettesek sokat leütnek közülük... és azután a tegnapi választás... hogyan is gondolhatna az ember mindenre... segíteni kell egy kicsit az öreg asszonynak:

— Mondja csak, Müllerke, nem szólt az uram semmit, amikor elment?

— De igen... tessék csak elképzelni (az öreg asszony csakúgy ragyog) hogy megijesztett a fiatal úr (így nevezte Arnoldot). Miközben a vajas zsemlyét kenem neki, megkérdezem: „Izlik, mérnök úr?" ő pedig fejét csóválja, komolyan rámnéz és azt mondja: „Ha a kávé nem volna olyan hideg!" Hideg a kávé? Hiszen a tejet éppen most forraltam fel, a kávét is frissen főztem, valósággal lobogott a víz! Majd leesten a lábamról! Erre elkezdett torka szakadtából nevetni. No de ilyet! — Müllerné bólogat és nevet, asztalkendőt terít Ruth térdére, gondosan betölti a kávét, melléje teszi tányéron a vajas zsemlyét. Arnoldnak tehát jó kedve volt. Vajjon miért? A választások miatt? Nem tulajdonít ő annak olyan nagy fon-

tosságot. És hazajön ebédelni, biztosan van valami mesélni valója és nem tartja ki estig. Meg kell könnyíteni a dolgát... Ruth majd tartózkodó lesz, de úgy, hogy Arnold észre vehesse, neki is elég volt már a haragvásból. És nem haragszik rá, amiért tegnap egész nap egyedül hagyta... A kék kötött ruhát veszi fel, a szoknyáján van ugyan egy folt, de nem látszik nagyon. És főzzünk valami jót, valamit, amit szeret, ami Bécsre emlékezteti, mert akkor mindig jó kedve lesz... Müllerke, tud maga gulyást főzni. Nem? Én sem! No igen és mit szól a választásokhoz?

Müllerné kerek arca egészen ünnepélyes lesz:

— Hát látja, Borhardtné asszony, ez a proletár fegyelem. Egyetlen gyűlést nem engedélyeztek, egyetlen röpiratunk nem volt, sem rádió, sem plakátok. Csak agitáció szájról-szájra, de ez is csak titokban, mert folyton üldöztek bennünket. És ez mind nem használt. A párt szilárdan áll. És nagyszerűen tartották magukat a kommunisták is, ennyi heccelődés mellett mindössze egy millió szavazatot vesztettek. A két proletárpárt együtt tizenkét millió szavazatot kapott az egész országban!

— De az abszolut többség a kormány pártjaié.

— Ez igaz, — bólintott Müllerné szomorúan — de azért mégis szép győzelem ez a párt részére. Evvel a tizenkét millió szavazattal Hitlernek is számolnia kell.

Milyen optimisták az emberek, mindig a legjobbat tételezik fel ellenfeleikről, pedig igazán volt elég alkalmuk az ellenkezőről meggyőződni. És Müllerné tényleg mindjárt arról kezdett beszélni, hogy a grossbeereni támadás áldozata ellen most még gyújtogatás címén is vádat emelnek. Igen, egy nemzeti szociális-fáklyásmenet után „ismeretlen tettesek" beverték a szegényház kapuját. Egy az első emeleten lakó „vörös" családot kerestek, de azoknak sikerült elmenekülniök, Rövidesen kigyulladt a szegényház. És még egy van der Lubbe sem volt kéznél. Erre elfogták a „vörös" Schlombacht. „A fiam mesélte és az nem hazudik", tette hozzá Müllerné és kicammogott az ajtón a kávés edénnyel.

Így azután Ruth mégis csak megkapta reggeli pofonját.

Nem akart újságot olvasni, ma minden tele van gyáva hazudozással. A horogkereszt délnémetországi megdöbbentő sikeréről csak a meglepetés hangján mertek írni. És Bajorország, amely mindig kijelentette, hogy nem hagyja magát elporoszosítani, önálló állam akar maradni a szövetségen belül, mert hiszen Németország nem Olaszország és barna diktatúráról szó sem lehet! Igen, ennek a katholikus országnak a szeparatisztikus törekvései any-

nyira mentek, hogy püspökei visszautasították a fajelméletet, mert az nem egyeztethető össze a keresztény szellemmel és azt is rebesgették, hogy Ruprecht trónörököst királlyá kiáltják ki. A választások meglepő eredménye, amelyről az újság szeliden megjegyezte, hogy a nemválasztók mozgósítása útján jött létre, most elsodor az útból minden ellenállást... És így történt, hogy a választás napján és a rákövetkező éjszakán „nem volt rendzavarás", Hitlernek már nem volt szüksége puccsra és Szent Bertalan-éjre. Most a minden német szemében oly drága — „törvényes"-úton jutott a hatalom birtokába és bármit tegyen is, most már a német nép nevében teszi!

Ruth hallotta, hogy folyatja tele Müllerné a fürdőkádat vízzel, eltólta takaróját és felült az ágyban... Feje úgy zúgott, mintha egész éjjel ivott volna, — legalább is így képzelte az iszákosok másnapját. Nyilván az altatópor volt az oka. Pedig nem is lett volna szüksége reá. Úgy látszik, Arnold jókedvű, — győzött volna benne a jobb belátás? Talán most jóra válik még minden, minden...

És tényleg, vannak még csodák... Hirtelen nyílik az előszoba ajtaja és msgszólal Arnold magas hangja: „Itthon van a feleségem?" Éppen úgy, mint azelőtt. Hogy nem becsüli meg, hogy elkésett, mert Viki még hallani akarta a mese végét... Hogy mérgesítette Arnoldot csaknem

mindennapos látogatásaival Hannánál, politikai kimagyarázkodásokkal elrontotta hangulatát, sőt elvette kedvét az élettől...

Ó, minő boldogság! Ruth Arnold nyakába csimpaszkodik, haját cibálja, kacag a viszontlátás feletti örömében, mintha útról jött volna... És ő is nevet, karjára veszi, ide-oda hintázza... Megtalálták megint a régi hangot. És azután megszólal Arnold komolyan, amilyen komolyan csak tud: — Hát képzeld csak, cica, nagy újság van: Alighanem igazgató leszek Böller & Co.-nál. No, mit szólsz ehhez?

Semmit sem tud szólni. Hiszen Arnold oly ügyes! Legalább is feltételezi, hogy ügyes, tudni nem tudja, semmit sem ért a szakmájához, éppoly keveset, mint ő az övéhez. De hát, hogy történt ez ilyen gyorsan?

— Nem is történt olyan nagyon gyorsan. Már régen el akarták küldeni az igazgatót. Ma nem olyan időket élünk, hogy zsidók képviselhetnének német cégeket. És ezek a Böllerek különben is olyan antiszemiták, hogy ahhoz képest Göring valóságos zsidóbarát. Ezt túlzásnak tartom, meg is mondtam neki, hogy ez az egyetlen pont, amelyen nem követem a vezért fentartás nélkül és ő erre...

— Ki az az ő?

— Persze, hiszen nem tudod, kiről beszélek. Hát a fiatal Böller, az atyaúristen fia, Herbert csapatában szolgál. Herbert beszélt neki

rólam, mert keresnek egy pár fiatal embert, az öreg bácsikák feje tele van hajdani liberalizmussal, a legjobb esetben német nemzetiek. Az öreg Böller nem. Az nagyszerű fiú, kemény legény a talpán. Tegnap este meglátogattam őket. Hát a villájuk, az látni való, de hiszen alkalmasint meg is látod rövidesen. Amikor kihirdették az első választási eredményeket, az öreg pezsgőt bontatott. Azután a vállamra ütött és ilyesmit mondott: „Maga nekem való fickó! Ha ugyan dolgozni is tud úgy, mint inni!" Én pedig ott állok előtte, már nem volt egészen tiszta a fejem, haptákba vágom magamat és így válaszolok: „Arra mérget vehet, vezérigazgató Úr!" Erre elneveti magát: „Mondja, maga nem délnémet?" Annál jobb! Sok dolgunk van a bajorokkal és azok ott lent örülnek, ha a nyelvükön beszélünk. Most majd nyilván megjön nekik is az eszük!" Én kijavítom: „Nem bajor vagyok, vezérigazgató úr kérem, hanem osztrák". „Az mindegy. Hamarosan Ausztria is hozzánk fog tartozni". Erre aztán persze koccintottunk. És amikor elmentem, megint megveregette a vállamat: „De május előtt nem lesz a dologból semmi! Előbb tisztességes úton-módon meg kell szabadulnom az öregtől! És még valamit, fiam: Magának a nemzeti szocialisták elitcsapatában van a helye! Most nem olyan időket élünk, hogy kívülről lehessen nézni a dolgokat. Németországnak szüksége van olyan

fiatal emberekre, mint amilyen maga". Erre aztán kezet adtam neki. Nagyszerű alak az öreg. ... Hát téged mi lel, cicám? ... Müllerné, Müllerné, az isten szerelmére ...

Müllerné kezéből majdnem kiesik a rántott szelet, meg fejes saláta, amit Ruth cukor nélkül rendelt meg, mert Arnold még Bécsben úgy szokta meg ... Müllerné Ruth segítségére siet, aki Arnoldot nem engedi közelébe. „Semmi, semmi, mindjárt jó lesz megint ..." És Müllerné egyszerre energikus lesz, azt mondja: „Le kell feküdni egy percre", bevonszolja Ruthot a hálószobába és Arnold orra előtt becsapja az ajtót. Sejt valamit? Suttog, mint egy anya, miközben Ruthot betakargatja: „Nem kell az embernek mindent úgy a szívére venni". És Ruth kezei közé fogja az öreg asszony munkától kérges kezét és odasúgja reszkető hangon: „Megkapja az elbocsátott zsidó állását és be kell lépnie a nemzeti szocialista élcsapatba ..." Erre az öreg asszony nem tudja mit válaszoljon, az ilyesmin nem segít néhány vígasztaló szó ...

Ma este csak a harmadik felvonásban van dolga, egy francia szalóndarabban lép fel, amely csak nálunk tartja magát és teljesen hamis képet ad Franciaországról és francia irodalomról ... A házban igen nagy a csend és mégis van a levegőben valami nyugtalanság, hol itt, hol ott csapódik be egy ajtó. Grill sajtófő-

nök rohan ki az igazgató szobájából, homloka pipacsvörös a szürkülő haj alatt. Grill jó barátja Ruthnak, mindig jó tanácsokat adott neki, önzetlenebb, mint Wendt, mosolyog, ha meglátja, de most nem mosolyog, alig köszön, úgy rohan el... Mi az? Hiszen nem készülnek új darabra?

Az öltöztetőnő egy levelet ad át neki. Nincs rajta bélyeg, egy fiatal leány hozta körülbelül egy órával ezelőtt, de nem akart várni. Ruth a tükör előtt ül és olvas: „... nekem is van főnöknőm, aki úgy rámkiált néha, menynyire felizgatott, igen tisztelt Gompertz asszony, hogy ennyire vele tud érezni egy magamfajta szegény leánnyal. Azt kérdeztem magamtól: Micsoda nagyszerű ember lehet ez a nő, vagy inkább csak nagy színésznő? És azt is gondoltam: Bárcsak beszélhetnék vele egyszer, ha mindössze öt percig is. De hogy is remélhetném, hogy van ideje a számomra, hiszen biztosan mindenfelől keresik és zaklatják... De nem segíthetek magamon és holnap érdeklődni fogok az öltöztetőnőjénél, nem láthatnám-e önt egy pillanatra. Ne haragudjék rám, kérem...“ Szegény leány... de szép, hogy neki, Ruthnak ír, amikor itt van a Fink is...

— Mondja csak, Lehmanné, itt van Fink Irma?

— Nincs, hisz nem játszik ma. Ellenben — és Lehmanné közelebb jön, — egy pár nemzeti

szocialista volt itt, Iwers urat keresték, de az ma nincs a házban, a Lindenstrassei operában van. Arról van szó, hogy elküldik, új intendánst kapunk, valami kormánybiztost... Mondd Lehmanné még valamit? Ruth nem is hallja, azt sem veszi észre, hogy az asszony szorgalmas kezei befejezik toalettjét... Itt a szőke paróka, a puffos újjú rózsaszín ruha, fehér és rózsaszín arcfesték. Azt sem tudja, hogy kerül a színpadi bejáróhoz, csak azt látja, hogy összes kollégái lehorgasztott fejjel nyitnak neki utat... most kint van színpadon, látja a fejek tengerét, ó, hogy szereti ezeket a fejeket, figyelmesen néző szemeket. Ruth izmai megfeszülnek, de jó is, hogy még egyszer színpadon állhat, játszhatik, még ha ilyen ostoba szerepet is, mint a márkiné unokahuga... Lépése lebegővé válik, kezeit kecsesen nyújtja Wendt felé, aki most viharos lesz: „Sylvia kisasszony nem tudom szerelmemet többé eltitkolni“ és halkan hozzáteszi: „Légy bátor, Ruth, nem lesz semmi bántódásod. Beszéltem az érdekedben“. Ruth eltaszítja magától Wendtet, ahogy szerepe előírja — illik hozzá ez a szerep — a látcsövekkel felfegyverzett nézők bosszús fintorát is szűzies tartózkodásnak magyarázhatják. Wendt beszélt érdekében, Wendt, aki maga is reszket, Wendt, aki szintén zsidó és milyen zsidó! Belebeg Wendlerné is fehér parókájában szeme körül csupa tuss. Ruth hozzásiet, odavezeti a pam-

laghoz, párnát tól háta mögé, Kramer lábán a harisnya már megint harmonikázik! „Nénikém!“ Ruth a Wendler vállába rejti arcát. Senki sem tudja, hogy Kramer zsidóe, de most majd kiderül. Vajjon mit mondott róla Wendt? Wendlerné legyezőjével fenyegeti Wendtet: „Úgy látszik... úgy látszik...“ Egy kopasz úr az első sorban felemeli látcsövét és figyelmesen megnézi... vagy talán nem is őt, hanem a Wendlert? Most egymást átölelve ülnek itt, szerencsére már nem tart soká, a Wendler ezt mondja: „És nem fél vicomte ezt a kis boszorkányt a házába venni?“ A házába venni, szörnyűség! Franciául biztosan máskép mondják ezt! Most márcsak pár pillanat: „Ilyen a mai fiatalság!“ (Mai — biztosan százéves a darab cselekménye). Az öreg néni észre se vette, hogy kedvence szívecskéjét elrabolták! Wend meghajlik — nagyon elegánsan: „Unokahuga megbosszulta magát, Márkiné asszonyom!“ (Márkiné asszonyom, ki mond ilyen szamárságot, a szövegben Márkiné állt, a többit Wendt tette hozzá díjtalanul, csupa tiszteletből). Most végre odamehet hozzá, ott állnak szerelmesen sutogva a hídon, ahogy ujdonsült jegyespárhoz illik. (A hidat Tairofftól lopták, vajjon az is eltűnik majd a marxistákkal? Mit csinálhatnak vajjon Finkék?) „No, mi baj tulajdonképen?“ „Hát hiszen tudod, milyen a Fischer. És te nem voltál elég óvatos — megmondtam akkor mindjárt — most mindenfelé híreszteli, hogy te azt mondod, a nácik maguk gyújtották fel...“ „Nénikém, oly boldog vagyok!“ Most Wendt kezére nyomja ajkait és nem tud beszélni. Végre! No folytasd! „Én persze azt mondtam, hogy te csak ismételted, amit hallottál, minden hátsó gondolat nélkül. Úgy látszik az osztag vezetője, egy városi képviselő, ismeri is Herbert sógorodat; szerencséd egyébként, hogy a Fischer olyan rút...“ „Milyen kincset bíz rám, márkinő!“ Most egyszerre csak márkinő. Nem következetes. Pedig egyébként okos ember lehet, látja, hogy személyes irigység van a játékban... „Ahogy parancsolja, márkinő!“ — „De hátrányodra van, hogy a Finkkel barátkozol, akiről mindenki tudja... jobb, ha önként visszalépsz Ruth, ez mégis kellemesebb, mintha kidobják az embert... Nem, önmagamról még nem tudok semmi biztosat, ellenem nincs vád, talán...“ „ A mi kedves jegyespárunk egészségére“ Éljen, éljen, éljen! — „Nekem van némi reményem, két évig a fronton voltam...“ Most mind körülöttük vannak, magas, kemény gallérok, széles nyakkendők, tarka szoknyák lebegnek körülöttük. Poharakat lóbálnak és a függöny lassan, lassan összecsukódik...

— Ruth! — Miért nem vigyázol?

Ruth leejtette poharát, Wendt gyorsan utána hajol, Kramer megtölti ugyanavval a sárga folyadékkal, — nyilván a legolcsóbb

fajta bor és a színpadon még egyszer fel kell emelnie karját és koccintani kell Fischerrel, Fischerrel magával, ott kell állnia, mint kapitánynak a sűlyedő hajón, aki mindvégig teljesíti kötelességét... miért, miért...

Az éjszaka meleg és Ruthnak mégis vacog a foga, pedig nem kellene izgulnia, hiszen tudta, hogy ez be fog következni. Lemberger Klárának is felmondtak, pedig annak nincs is férje, aki — eltarthatja, aki rövidesen igazgató lesz.., Nem, erre nem szabad gondolni, inkább valami szépre, kedvesre... Hamarosan tavasz lesz... máris érezni lehet a levegőben, ez az életteljes nedvesség felkavarja a földet... Ha kitavaszodik, elmegy Hanna, Viki is, meg Vili... Vili miatt haragszik rá a nővére, már nem is szalad ki a konyhából, ha csengetni hallja, úgy tesz, mintha közömbös ismerős volna... Az ablakokból lecsüngő zászlók most feketéknek látszanak, de a horogkeresztes zászlók, vagy legjobb esetben fehete-fehér-vörösek... Vajjon melyik az én zászlóm? Nekem nincs! Miért kínoznak úgy, ó, miért is kínoznak úgy...?

Arnold lábujhegyen lopódzik be a háló-szobába, sírós hang fogadja: — Kérlek, Arnold, add ide a plaidet, úgy fázom! — Arnold felcsavarja a szép rózsaszínű lámpát, Ruthnak csillog a szeme, ég a homloka. „Mi bajod cicám, lel valami?" Ugyanaz a sírós hang egykedvűen

jelenti: — Kidobtak, Arnold! — Ugyan, — ülj le Arnold, — szegény kis cicus! — Végigsimít Ruth forró fején. — Várj csak, mindjárt oda jövök hozzád (evvel kúrál Arnold minden bajt). — De hát hol van az átkozott plaid? Ne búsúlj, szívem, egész jó, hogy így történt, nem vagy te elég erős ehhez az élethez, olyan rossz színben vagy már régen. Most majd legalább ráérsz pihenni; ha megkapom az igazgatói állást, nagyobb lakásba megyünk, vagy esetleg kibérlünk egy villát Grunewaldban, ott jobb a levegő... De hát hol is az az istenverte plaid?

Arnold vígan keresgél a szobában, benéz a fürdőszobába, a nappaliba, betakargatja Ruthot... alighogy betakarta, ismét lehúzza róla a kendőt, mert meg akarja csókolni a nyakát. — Úgy örülök, hogy nem haragszol már reám, azt hittem, nem is kellek már neked, beleszerettél talán egy kollegádba... — Hát ezért örül annyira, hogy elkerülök a színháztól? Mindig csak önmagára gondol... Most leül ágya szélére, lehúzza cipőjét hosszú, karcsú lábairól. — Hát igen, a dolog úgyszólván kész, hát az a Böller-ügy... azaz hogy van még egy jelölt, egy bizonyos Meineke Günther, Böllerné unokaöccse... de az öreg inkább engem akar, nem is szólva fiáról és leányáról...

— Mi, leánya is van?

— Persze, nagyon is van. És milyen csalódott arcot vágott, amikor meghallotta, hogy nős

vagyok, ha, ha! — Arnold jókedvűen nevet és kabátját a szék hátára akasztja. — Előbb amerikainak tartott, nyilván azért, mert nem viselek nadrágtartót — no de hisz ezt látni, ha az emberen nincs mellény. Igazán jó német vagyok, de ebben okosabbak az amerikaiak: egy nadrágot úgy kell szabni, hogy egy ilyen szörnyű nadrágtartó nélkül is jól álljon.

Most leveti nadrágját és gondosan összehajtva leteszi a székre. Van benne valami gyengédség mindennel szemben, ami az övé. Miért nem tud neki Ruth úgy örülni, mint azelőtt?

— És mi lesz a régi igazgatóval?

— Annak biztosan van vagyona és nyugdíjat is kap.

— Böller mondta?

— Nem, de azt mondta, hogy tisztességes úton-módon meg kell szabadulnia az öregtől. Biztosan kap majd nyugdíjat.

Arnold nevetve bújik ki ingéből.

— Kérlek, Arnold, nézz utána a patikaszekrényben, hogy van-e még aszpirin, nem, ne menj mezítláb, még te is megbetegszel...

— Damned... (Arnold azt hiszi, angolul kell káromkodnia, mert Böller kisasszony amerikainak tartotta). Milyen az az aszpirin? Kék skatulyában van? Nem látok semmit. Várj csak egy kicsit. Nem, ez sem az. Ne menjek le a gyógyszertárba? Húsz perc alatt újra itt vagyok. — Szolgálatkészen nyúl inge után.

— Nem, Arnold, erre nincs semmi szükség, csak a fejem fáj rettenetesen... Ott van kölnivíz a toalettasztalon, csepegtess kérlek egy kicsit a fejemre...

Arnold tenyerébe vesz a vízből, végigsimítja Ruth homlokát, most már csendes és komoly ő is. Hirtelen megértette: Ruth beteg. Eligazítja takaróját, párnáját és várakozásteljesen szólal meg:

— Jobban vagy már, szívem?

Nem, nem, nincs jobban, de az nem baj... úgy fáj a szeme, hogy nem tud olvasni, a fejfájástól meg nem tud gondolkodni... vagy mégis tud? Hallja, amint Arnold csendesen odaszól Müllernének: — „Mindjárt telefonálok Werner doktornak" — mire Ruth felül ágyában, mérgesen kiáltozni kezd, hogy nem, ő nem akarja Werner doktort, Hannát hívják fel, Walter jöjjön ide, vagy valamelyik kollegája, de zsidó legyen! Ti kidobtok bennünket állásainkból és mi hivassunk titeket? Nem, az a Werner nem vizsgálhat meg, nem engedem, nem engedem! — Zokogni kezd, ami őt magát is meglepi, hát már hisztériás is? Sír, kiabál, nem tudja magát fékezni, még akkor sem, amikor hallja a lakás ajtaját Arnold mögött becsapódni... Müllerné óvatosan felemeli Ruth fejét, vizes poharat tart szája elé, de megint elveszi, nem tud inni, annyira vacog a foga. Nagyon igyekszik magát összeszedni, de jó néhányszor bele-

kezd, amíg sikerül magát megértetnie: — Müllerkém,... telefonáljon a nővéremnek, ... jöjjön ide... oly nagyon egyedül vagyok... ó, olyan egyedül... — Megint sírni kezd, utálatos, milyen rosszak az idegei. Félóra mulva már nyugodtabb valamivel. Hanna nagyon aggódik, természetesen rögtön idejön, csak felöltözik kissé, legkésőbb egy óra mulva itt lesz. Ruth iszik egy kis tejet és félve kérdezi meg Müllernét, aki ott áll előtte, kezét összekulcsolva kék köténye fölött:

— Mondja csak, Müllerke, nem vet meg engem túlságosan, hogy... hogy ilyen... komédiát csinálok, de nem tehetek egyebet, olyan vagyok, mint egy elszabadult kerék a hegyoldalban...

Müllerné fejét csóválja:

— Manapság az kellene, hogy szögesdrótból legyen az ember szíve...

Átveszi az üres tejes poharat és nehézkesen kicammog a szobából...

De jó, hogy itt vagy Hanna, most egészen olyan mint azelőtt. ... a fejem nagyon fáj, de nem baj... olyan boldogtalan voltam, Hanna... nem haragszol már reám?

— Azt hiszem, jó volna, ha adnék neked egy borogatást, attól csökken a láz. Vagy inkább várok, míg Walter ideér. Ma kint van a kórházban, így esetleg kissé tovább tarthat, de délre biztosan itt lesz.

De alig egy óra mulva csengetnek és az előszobából Walter hangja hallatszik. Hanna meglepetten indul férje elé, együtt jönnek be és beszédes pillantást váltanak: „Egy szót sem!" Ruthnak nem kell tudnia miért érhetett Walter máris ide a kórházból. Egy csapat náci reggel megrohanta a klinikát, kikergették a zsidó orvosokat a kórtermekből, az igazgatót levezették autójához, kényszerítették, hogy szálljon be, négyen vele mentek, sőt a soffőrülésre is felugrott egyikük... Az autó elindult... A többiek kint, akik vacogva dideregtek fehér orvosi köpenyeikben, még szerencséről beszélhetnek...

— Mindjárt meglesz, kicsi Ruth!

Az orvosok mind olyanok, mint az apák, nem, inkább nagyapák, végtelenül fölényesek és elnézők... semmi sem rendíti meg őket, sem egy sírógörcs, sem egy tomboló őrült rohama, sem a sóhajtás, sem a kiáltás, a kezük jó puha, csak akkor lesz kemény, ha fájó ponthoz ér. Akkor azt mondják: aha!" és bólintanak egyet... Ha véletlenül csiklandós a beteg és nevetni kezd, rámordulnak és rövidesen áttérnek a napirendre. És úgy tesznek, mintha észre se vennék a beteget...

De Walter, aki nemcsak orvos, hanem ro-

kon is, átlépi a szabályt... Végigkopoktatja Ruth hátát és Hannához fordul:

— Nézz csak ide... ez egy felnőtt nő háta legyen.

Ruth minden fejfájás és láz mellett is haragszik.

— Manapság karcsúnak kell lenniė... Nem viselhetek zsírpárnákat!

— A zsírpárnáktól sajnos, nagyon messze vagy, gyermekem. Alapos hízókurára van szükséged. Ha tovább fogysz, gyönyörű tüdővészt kaphatsz!

— Talán az volna a legjobb megoldás, egy szép tüdővész! — mondja Ruth visszafekve párnáira.

— Ne beszélj csacsiságokat, Ruth, — feddi meg szigorúan Hanna, — fiatal vagy még és majd csak jönnek megint jobb idők. És most is sok embernek van rád szüksége.

— Kinek, — kinek van rám szüksége? — Ruth égő szemekkel kémleli testvére arcát. Kinek van rá szüksége? Arnoldnak? Azt csak bosszantja. Ha meghal, legalább békessége lesz Arnoldnak és feleségül veheti a Böller-leányt. Kinek, kinek van szüksége ő reá? De Hannát nem lehet zavarba hozni:

— Nekünk mindnyájunknak. Viki már párszor kérdezte, mi van veled.

— Viki! Mondd Hanna, magaddal hozod

holnap? Hiszen nincs semmi ragályos betegségem.

Walter apáskodva bólint.

— Ha nem lesz lázad! Délután majd küldök Vilivel tablettákat. Naponta háromszor vegyél be egyet, vízben feloldva.

— Itt van nálad délután Müllerné?

— Nincs. De talán lejön Lemberger Klára a harmadik emeletről. Az biztosan nem fél.

Hanna meghagyta Vilinek, hogy adja le a gyógyszert és forduljon nyomban vissza. De Klára azt hitte, helyesen cselekszik, ha Vilit beengedi Ruthoz: a láz esett és jó lesz a betegnek egy kis szórakozás, legalább eltereli bánatától. Így azután Vili be is ment Ruthhoz igen élénken, szinte égették száját a szavak, csak anyja intő szavára való tekintettel nem kezdett rögtön beszélni. De amikor Ruth megkérdezte: — Mi újság Vili úr? — kissé aggódva tette ugyan, mert manapság új ujságot a maga embereitől nem várhatott — máris dőlt belőle a szó:

— Éppen most jelen voltam egy házkutatásnál a „Vorwärts" szerkesztőségében. Az egyik szerkesztőt, aki lejött az udvarba, hogy megtudja, mi történik a házban, nyomban ütlegelni és fojtogatni kezdték. Egy ember, aki mellettem állt, azt mondta, Hertz képviselő volt az illető. — Felállt és megmutatta, hogy csinálták: — Így megfogták a gallérjánál, jobb-

ról-balról lekentek egyet és úgy meglökték, hogy pár lépést szinte repült előre.

— És úgy látszik, neked különös örömed telik benne, ha egy öreg zsidót megkínoznak — korholta Ruth.

Vili leült.

— Egyáltalán nem telik benne öröm, de azt kell mondanom: Úgy kell neki! Miért dugta be az orrát olyasmibe, amihez semmi köze? Intézzék csak el a németek egymás közt, hogy milyen kormányt akarnak, kapitalistát-e, vagy szocialistát, — nekünk ahhoz semmi közünk.

Lábait egymásra vetette, kezeit zsebre dugta.

— Ha egy német hozzánk jönne Palesztinába, hogy felizgassa munkásainkat, ott is megeshetnék vele, hogy kapna egy pár pofont és kirúgnák.

— És vállalkoznál rá, hogy te add neki ezeket a pofonokat? — kérdezte Ruth mérgesen.

— Miért ne? A Poale Zion tárgyaljon velünk közvetlenül, külső beavatkozást nem tűrünk!

— Elfelejted, hogy a munkásság győzelme megoldja a zsidókérdést is. Oroszországban a forradalom óta nem volt zsidópogrom.

Vili felugrott a székről, szemei csillogtak:

— Csak ne hivatkozz a bolsevikokra; azok legnagyobb ellenségeink! A többiek csak testileg semmisítenek meg bennünket, de a kommunizmus belülről kezdi pusztító munkáját, népi mivoltunkat veszi el tőlünk.

— De hiszen ott ma is vannak zsidó újságok és iskolák!

— Jiddisek, de nem héberek! És micsoda lapok azok! Ugyanazt a marxista zagyvaságot tálalják fel olvasóiknak, mint az orosz, a német vagy az eszperantó lapok! A mi vallási tradicióinkon alapuló különállóságunkat ellenben pusztítják, irtják. A hasszid iskolákat mind bezárták. A zsinagógákból klubokat csinálnak...

— A templomokból is. Az Úr azt mondja: „Ne legyenek neked más isteneid előttem!" és az úr ott a kommunizmus. Mindent fenekestől felfordítottak, hogy újat építhessenek a helyébe, hallatlanul újat, amilyet a világ még sohsem látott. Éppen a régi, dohos hagyományok előtt álltak volna meg, amelyek talán kétezer évvel ezelőtt még éltek, de ma már csak a történelem lomtárába valók?

— Megtiltom, hogy megsértsd törvényeinket, te eretnek, te áruló! — kiáltott Vili és ökölével a halálra ijedt Lemberger Klára orra előtt hadonászott. „Hogy mersz bemocskolni valamit, ami szent, te tisztátalan asszony"?

Ruth szinte eldőlt a nevetéstől.

— Most nyilván meg akarnál kövezni, mi? Olvasd csak el, mit mond erről a talmud. Hogy fel kell-e öltöznöm ehhez az aktushoz, vagy

sem. A férfiakat meztelenül kövezték meg. Egy bikát is Sodomában. Ezek az apróságok igen nagy értékkel bírnak mai életünkben. Ha Hilda, rabbinusunk leánya szerelmi viszonyt tart fenn, akkor forró ólmot kell szájába tölteni, mert meggyalázta atyját. Nem is fáj!

— Miért szedték ki a talmudból éppen ezt? — ordított Vili. — Miért nem inkább mélységes bölcseségét? Miért nem etikáját, amelyet a kereszténység is átvett?

— Azt idézem, amire éppen emlékszem. De tudod, annak a bikának a gazdája is halállal lakol, mert ápoltját nem nevelte jobban meg. És írva vagyon: „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat, válassz könnyű halált számára." Egy rabbi nem akarta megengedni fiának, hogy egy kis kelevényét felszúrja, mert esetleg megsebesíthette volna és ezért megfojtás jár...

— Mindent meghamisítasz csupa gonoszságból, — kapálódzott Vili. Akkor más idők voltak, a perzsák, görögök és egyéb népek is kegyetlenül halálra kínozták gonosztevőiket, vagy akiket azoknak tartottak...

— De miért kell még ma is ezernyi zsidó gyereknek ezt könyv nélkül megtanulnia? — kiáltott most Ruth felülve ágyában. — Megtudod nekem magyarázni, hogy erre mi szükségünk van?

— Igen, meg tudom magyarázni. Azért kell ez, mert ha nem tisztelnők törvényeinket,

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

nem ragaszkodnánk szigorúan minden betűhöz, amelyet te, aki idegenné lettél, holtnak tartasz, a zsidóság már régen éppúgy elpusztult volna, mint az ókor többi népe.

— Nagy szerencsétlenség lett volna! — Ruth visszafeküdt. Vili megállt az ágy előtt és megdöbbenve, reszkető hangon kérdezte:

— Hogy gondolod ezt?

— Miért ne pusztuljon el a zsidóság? Miért ne oszoljék fel más, fiatalabb, egészségesebb népekben, miért ne vegyen fel friss paraszti nedveket régi, ezernyi szorongástól és viziótól elhasznált vérébe? Miért kell ilyen görcsösen ragaszkodni egy — ahogy te mondod — népiességhez, amely évszázadok óta önmagának is másoknak is csak kínokat okoz? Kiválóbb népek is eltűntek már a föld színéről!

— Kiválóbb népek? Például, kik azok? — kérdezte Vili fogait csikorgatva.

— Hát például a régi görögök. A mai görögöket nem lehet közvetlen örököseiknek tekinteni. Igen, az jobb nép volt, szépségre, örömre tanította a világot. Mi azonban mindenre, ami az életet édessé teszi, ráütöttük a tilalom fekete pecsétjét. Hát nem mondja az írás: „Csalóka a báj és lehelet a szépség, dicsértessék az istenfélő"? Nem tudunk élvezni, de nem értünk a meghaláshoz sem: félünk a haláltól.

— Az a nép, amelyet te ennyire becsmérelsz, két vallást adott a világnak és szocialista társadalomszemléletet. Semmit sem tudnak nélkülünk, azért gyűlölnek úgy bennünket. Úgy tesznek, mintha megvetnének bennünket és térdet hajtanak a Nazareti előtt.

— Kezdetben a kereszténység is, mint minden, ami tőlünk eredt, szomorú volt és idegen a világtól. A pápák és a főpapság századokon át azon fáradoztak, hogy a szertartások színességével és lángeszű művészek segítségével magasztos harmoniát és szépséget vigyenek bele. Ezt az örökünket, amiben már nem sok maradt a mienkből, Luther Márton újra átdolgozta a németség számára. A misztikumot, mint nehezen emészthetőt kivette belőle, a többiből szolid használati cikket csinált. Rafaeltől Bachig a kereszténység merő világosság, vídámság, magasztos öröm. Az antiszemitizmus, amennyiben nem gazdasági okokra vezethető vissza — az ünneprontó elleni gyűlölet.

— Nem ezért gyűlölnek bennünket, hanem azért, mert mélyebbek vagyunk, mint mások, mert nincs szükségünk képekre, hogy imádkozhassunk! Mert több a tudásunk!

— De hát kinek kell ez a sok tudás, ez a nagy mélység? Már az öreg Goethe is eltért tőle, kivezette Faustot dolgozó szobájából, ahol értéktelen problémákon töprengett, elvitte Gretchen kamrájába, majd az alkotó munka

műhelyébe, megmutatva neki mindkét utat, amely az emberi élet teljességét jelenti.

Ruth elfelejtette, hogy egy gimnázista áll előtte, de a fiú is úgy küzdött a maga igazáért, mint egy felnőtt.

— Nincs igazad, Ruth. Éppen Goethe volt az, aki — akárcsak Herder — a bibliában minden idők legnagyobb műkincsét látta. Nyilván csak az Új Testamentumot ismered, amely tényleg csaknem telve érzelgős szomorusággal.

— De ha te, mint asszony — természetesen — a szerelemre gondolsz és azt hiszed, én sokkal fiatalabb vagyok, semhogy ezt megértsem, — nagyon tévedsz, mert az Énekek Énekében megtalálod az élénk színeket is és mindazt, amiről az imént beszéltél.

— De hiszen éppen az a mulatságos, hogy a szobatudósok megpróbálták ezt a csodaszép költői művet is „kivetkőztetni érzékiségéből." Szulamit virágzó testét úgy magyarázták, hogy az a Szinhedrion, a pásztor szerelme pedig isten szerelme a tórához. A zsidó tudósok az ellenkező úton indultak el: ők ezeket az aszkéta szenteket szép, ragyogó emberekké változtatták, míg amazok a szép, szenvedélyes fiatal nőket dohos fogalommá alakították át.

— Amit te dohos fogalomnak tartasz, azt az igazi zsidók a legelevenebb életnek érzik! De Ruth tovább beszélt:

— És mit csináltak az oroszok abból, amit

Marx kigondolt? Egyrészt új vallást minden fanatizmusával és egyetlen szentjével Leninnel, akinek csontjait a nép szótlan bámulattal imádja — éppen csak, hogy nem csodatevők e csontok. Másrészt csináltak belőle színes felvonulásokat, katonai indulókat, vörös szalagokat húztak végig az egész országon, amelyeken igazi orosz naivsággal üdvözlik barátaikat és ócsárolják ellenségeiket. Uram, istenem... És milyen egyszerűnek látják a világot ezek a hívők... minden nehézség símán megoldódik... utána néznek a politikai logaritmustáblán és ha valami nincs rendben, annak mindig a másik az oka...

— Most már a marxistákat is szidod, holott én már tisztelni kezdtem benned a komoly ellenfelet. De hiszen te még kommunista vagy Ruth, nem hiszel te semmiben, csak ócsárolsz mindent...

— De hiszen bennem is meg van a zsidó mélység, kis Vilim, meglátom mindenütt a hibát. Nagyon jó volt veled beszélgetni, bár hamis úton jársz. De inkább járjon az ember hamis úton, mint semmilyenen, akárcsak én. Csak egyet szeretnék nagyon figyelmedbe ajánlani, mielőtt elindulsz az ígéret földjére...

— Mit? Mit akarsz mondani?

— Néhány év mulva öntözni fogod Palesztina, sőt talán Arábia sivatagait és a házasságközvetítőnők egymás kezébe adják házad kapujának kilincsét. Óva intlek, Vili, ne végy zsidó leányt feleségül, azok mind idegesek. Keress magadnak egy arab leányt, aki boldog, ha kap egy nyakéket üveggyöngyből, vagy még inkább egy nyugodt, kisportolt angol nőt. Vigyázz, Vili, óva intlek...

A fiú dühösen kirohant a szobából. Ruth nagyot nyújtózva nevetett:

— Csaknem elfelejtettem, hogy beteg vagyok... olyan jó néha kicsit veszekedni... Herbertnek igaza van, jó nemzeti szocialista lett volna belőlem... igazam volt, Klára? Nem? Maga egészen fel van háborodva. No igen, tudom, így nem beszélnek egy taknyos gyerekkel, de tudja, ezek az érettségiző gimnazisták ma felnőtt emberek. Nem volna szíves a függönyöket széthúzni, most már kibújik a nap a felhők mögül és milyen meleg! A tavasz mindig egyformán szép, tekintet nélkül diktatúrára és demokráciára! Igyekezzünk egy kicsit felejteni, Klára! Vegyük el az élettől, amit még lehet, a tavaszt például és minden egyebet lökjünk el egyszerűen a tudatunk küszöbe elől. El, el és az ajtót csukjuk be, a reteszt is tóljuk eléje... Kérem, nyissa ki egy kicsit az ablakot, hisz oly meleg takaró van rajtam. Élnünk kell, meg kell...

Kint csengettek és a házmesterné izgatott hangja szólalt meg:

— Lemberger kisasszony, menjen csak fel,

az édes anyja rosszul lett, mert az atyjának felmondták az állását...

— Várj csak, Klára, én is jövök... Nem, nem semmi baj, csak múló rosszullét... Hol a harisnyám, vajjon? Klára Schulzené asszony segítsen neki egy kicsit... Nem szabad egyedül felmennie... az anyjának gyenge a szíve, Klára, várj egy kicsit, no de várj, ha mondom...

A kulcs megfordul a zárban, az ajtó lassan kinyílik... a lakás csendes, a konyhából sült hús szaga érzik, de Müllernét nem látni, sőt a hálószoba üres... Biztosan felmentek az asszonyok... Arnold homlokát ráncolja... Találkozott a lépcsőn a házmesternével. Haláleset Lembergeréknél.... Ruth persze ott van. Mindenre van ideje és érdeklődése, csak neki nem jut belőle. Máshol elismerik, csodálják, bámulják. De saját felesége...

Felemeli Ruth hálóingét, leesett a toalettasztalról... egyik papucsa az ágyon van, másik a földön, a fürdőszoba ajtaja előtt... Milyen rendetlen ez a Ruth... Minden fiók nyitva van. Kihúzza valamennyit és elfelejti újra betólni, valóságos vásár látható mindegyikben: nyakláncok, fehérnemű, keztyű! Igaz, beteg volt, annyira szívére vette az elbocsátást, szegény gyerek. Talán ez a haláleset Lembergeréknél valósággal szerencse a számára, eltereli gondolatait, minthogy ő még nem igazgató és nem terelheti el valami kellemesebbel, például egy autóval, hadd tanuljon meg autót vezetni, vagy esetleg hátaslovat is vehetne neki... Majd tavasszal. Kinyitja az ablakot, friss, napos reggeli levegő árad a szobába, a régi hársfán lent az udvaron már egészen nagyok a rügyek és apró világoszöld nyelvecskék bújnak ki belőlük... Tra-ra, itt a tavasz! Lemegyünk a kertbe, várjuk a tavaszt... Arnold csendesen zümmög egy gyermekdalt. A hársfa körül asszonyok és gyerekek állnak, fel-felnéznek. Vajjon hova? Most egy éles sikoltás, még egy, még egy... női hang sikolt, Lemberger Klára siratja anyját... Arnold becsapja az ablakot, beszalad a nappaliba, az ajtót is beteszi maga mögött, bekapcsolja a rádiót, hogy túlharsogja Klára sírását. Kommunistaárulásról beszél a rádió, Breslauban megállapították, hogy a kommunista párt újra szervezkedni kezd és terrorcsapatokat akar alakítani a kormány mögött álló pártok legyőzésére. Felfedeztek egy nagy fegyverraktárt... a legerősebb eszközök... halálbüntetés... a kommunista gyilkosok fészkét, a Karl Liebknecht-házat átkeresztelik Horst Wessel-házra és a bolsevizmus leküzdésére alakult politikai rendőrség rendelkezésére bocsátják... Königsbergben álruhás kommunisták bombát dobtak a régi zsinagógába. A bomba az oltáron robbant fel és lángba borított egy

függönyt. Egyébként a tüzet hamarosan eloltották. A tettesek elmenekültek. Aachenben, a belga határ közelében, elfogtak egy orosz kommunistát, akit avval gyanusítanak, hogy része volt a birodalmi gyűlés palotájának felgyújtásában: kabátjában sok apró égett folt van. Legközelebb felállítanak három újabb koncentrációs tábort. A külföldi laptudósítókat rosszindulatú hírszolgáltatás miatt megintették, néhányan elutaztak. A többiek megígérték, hogy ezentúl kerülni fogják a kétértelműségeket, mire határidőt engedélyeztek nekik. Az egyes birodalmi államokban a városi és állami épületekre felhúzták a nemzeti zászlót. Joos a centrumpárt nevében követelte a zászlók bevonását, minthogy a lakósság túlnyomórésze nem ért egyet ezekkel az intézkedésekkel. De Göring miniszter azt válaszolta, hogy a német nép túlnyomó többsége március 5-én a horogkeresztes zászló mellé állt és csak egy kis töredék szavazott a centrumra. A miniszter felelős azért, hogy a német nép többségének akarata teljesüljön, nem pedig egy csoporté, amely nyilván még mindig nem értette meg az idők jelét... Az új tisztviselőtörvény...

Megint megcsikordult a kulcs a zárban. Arnold felugrott, rettenetesen korgott a gyomra. Meglátva Ruth vörösre sírt szemeit, ő is komoly arcot erőltetett magára, úgy tett, mintha nem látná, hogy Ruth alig eszik valamit, a gyümölcsnél bizonytalan hangon megkérdezte, jól érzi-e már magát, mert ő ma estére meg van híva Böllerékhez. Ruth szótlanul intett.

Két nap mulva temették Lembergernét. Csak kevesen kísérték utolsó útjára. Lembergeréknek alig voltak barátaik Berlinben, meg féltek is az emberek, hogy fejükön kalappal ballagjanak a koporsó után és így nyiltan zsidóknak vallják magukat. Rosenberg úr küldött egy örökzöld-koszorút, hosszú fekete szalaggal, amelyen aranybetűkkel olyanok álltak, hogy „pihenj békén" és „felejthetetlen", de nem hagyhatta ott üzletét ezekben a mozgalmas napokban. Ki is mentette magát Lemberger úrnál, ki csak érthetetlenül nézett rá a sírástól dagadt vörös szemével. Ruth vett egy autót, avval kísérte a halottas kocsit, vállaraborult Klára, dagadt, vörös orral, a másik oldalon ült Lemberger úr, még mindig tompán és érzéketlenül. Alig mentek egy darabon, amikor tüntetők jöttek velük szembe, barnainges iskolásfiúk, köztük néhány diák is, a Horst Wessel-dalt énekelték. Övükről revolvertáskák lógtak. A halottas kocsi kocsisa lovát egy mellékuccába terelte, a „felejthetetlen" felírású örökzöld-koszorú nagyot ugrott, Klára karjába kapaszkodott. Amikor a tüntetők elvonultak és a gyászmenet újból elindult, Ruth észrevette, hogy a gyászkíséretnek csaknem valamennyi tagja eltűnt.

HETEDIK FEJEZET.

A március 13.-iki községi választások, amint várható volt, egész Poroszországban nagy győzelmet hoztak a nemzeti szociálistáknak, sőt Berlinben és egyéb nagy városokban abszolut többséget is. A választásban sokkal kevesebben vettek részt, mint előző vasárnapon. A demokratikus Németország feladta önmagát, nem járult már az urnák elé sem, minden küzdelem nélkül fejet hajtott a hóhér bárdja előtt, amit a külföld sehogy sem tudott megérteni, bár általában rokonszenvezett a legyőzöttekkel. A francia „Journal" a választások utáni napon szelíd gúnnyal igy írt: „Tegnap óta nincs már német köztársaság: meghalt; a halál oka félelem". A bajor miniszterelnök még kísérletet sem tett az ellenállásra, úgy adta át hivatalát Hitler megbizottjának, Epp tábornoknak, aki lendületes beszédben igyekezett a lakósságot megnyugtatni: senki sem gondol arra, hogy Bajorország jogait megcsonkítsa, nem

akarnak egyebet, mint azt, hogy „Bajorországban ugyanolyan irányt vegyen a politika, mint a birodalomban." Würtemberg állam elnöke is kénytelen volt helyét a birodalmi biztosnak átadni; valósággal viccnek hangzott, hogy a württembergi kormány perrel fenyegetődzött. A badeni elnököt nemzeti szocialista utódja mindjárt le is tartóztatta, „védelmi őrizetbe" vette. A müncheni rendőrfőnök úgy magyarázta a „védelmi őrizet" fogalmát, hogy a rendőrség a lakósság egy részét védelmébe veszi a másik rész haragja ellen. „Az állam megvédi minden polgára életét" jelentette ki Himmler rendőrfőnök. „Ez a védelem azonban egyeseknél csak úgy vihető keresztül, hogy a rendőrség az illetőket közvetlen védelme alá helyezi, vagyis letartóztatja..." Az is közölte a sajtóval, hogy a legközelebbi napokban Dachau közelében egy ötezer személyre berendezett koncentrációs tábort állítanak fel. Ezt a tábort a zsidók különös előszeretettel használták fel rémhírterjesztésük anyagául. Külföldi lapokban hamarosan olyan hírek voltak olvashatók, hogy a dachaui táborban a zsidóknak nemcsak a hajuk szála görbül meg, hanem egyéb testrészeik is, úgy, hogy még biztosabb tartózkodási helyet kellett keresniök, ahol három méter mélyen a föld alatt, hat szál deszka közé ékelve, végre biztosak lehettek benne, hogy nem éri őket utól a népharag. Néha találkoztak olyanok is, akik

nem részesültek a védőőrizet jótéteményeiben, mint például Spiegel kieli ügyvéd, akit ismeretlen tettesek lakásán lőttek agyon. Csak a hivatalos cáfolatokból értesült a közönség arról, hogy mi történik Németországban. Egy ilyen híradás például így szólt:

„A külföldi sajtó egy részében elterjedt, állítólagos menekültektől származó közelményekkel szemben, amelyek szerint egyes foglyokkal kegyetlenkedések történtek, sőt külföldieket tettleg bántalmaztak is, nyomatékosan megállapítjuk, hogy minden ilyen híresztelés légből kapott. A birodalmi kancellár szilárdan elhatározta, hogy a nemzeti forradalom eddigi figyelmét minden erejével továbbra is fenntartja. Intézkedések történtek, hogy a nagyrészt provokációkra visszavezethető egyéni akciók a jövőben elő ne forduljanak."

Tényleg láthatók voltak Berlin uccáin itt-ott barna férfiak, fejükön fezzel. Mások olasz vagy argentiniai zászlócskákat viseltek gomblyukukban. De biztos tartásuk és a törvények védelmében való bízalmat visszatükröző nyugodtságuk enélkül is elárulta, hogy idegenek. Göring, a kormány enfant terrible-je mindig újra elmondta, hogy a zsidóknak egyetlen hajszáluk sem görbül, de néha elragadta a szónoki hév és akkor ilyeneket mondott: „Hálásan köszönöm istenemnek, hogy nem tudom, mi a

tárgyilagosság". Vagy: „Meg kell végre szünnie annak a helyzetnek, hogy minden zsivány rendőrért kiabál... Ha azt mondják, hogy itt meg ott elvittek valakit és rosszul bántak vele, erre csak azt felelhetem: Ahol gyalulnak, ott forgács is van..."

De az uraknak csodálatosan rövid volt az emlékezetük és ha ilyenféle kijelentéseiket külföldi lapokban megfelelő kommentárokkal látták viszont, nyomban lármázni kezdtek, hogy a világ zsidósága összefog Németország ellen. És minthogy nem jelenhetett meg kritika, amely ezekkel a szószátyár őrjöngőkkel leszámolt volna, valami hihetetlen történt: lassacskán a nyugodt, épagyú emberek is a szuggesztió hatása alá kerültek és beszélni kezdtek a novemberi kormány korrupciójáról és a közben eltelt szégyenletes tizennégy esztendőről. Vastagnyakú, szögletes fejű postahivatalnokok olyan fajtisztaságért rajongtak, amilyen Németországban egyáltalán nem volt, a bőr festékanyagából lelki tényezőkre következtettek a tudatlanok önteltségével, akiknek nem is kellett előbb megismerniök a biológia, pszichológia és szociológia legújabb tudományos eredményeit. Lenézték a zsidó tudósokat, mert ők „árják" voltak és az összes kormányrendeletekben csak méltó büntetését látták azoknak, akik a német népet oly soká „rabigába törték." Soha még zsidóüldözést ily humorosan meg nem in-

dokolták. Minő őrület kerítette vajjon hatalmába ezt a népet, amely a világnak egy Kantot, egy Goethet, egy Beethovent ajándékozott? Schütz Walter lelógotta a szék támlájáról sápadt kezét, amellyel már nem volt szabad megérintenie beteg emberek testét és elkínzottan szólt atyjához:

— Hogy fogják magukat szégyelni, ha az egyszer elmúlik! De sajnos, ez nem segít rajtunk!

Az öreg, aki a nagy utazás feletti izgalmában már a szobában is fel-alá járkált, megállt, fejét csóválva:

— Az a Hitler nagy szolgálatot tett nekünk, igen nagy szolgálatot! Most végre tudjuk, hova tartozunk. — Újra elkezdett fel-alá járni, azután eszébe jutott még valami: — De mit csinálnak nélkülünk? Tönkre fognak menni, mint Róma és Görögország, el fognak szegényedni, mint Spanyolország. Velünk együtt isten áldása is elfordul Németországtól. — Felsóhajtott, újra nekiindult. — Igen, igen, — mormolta. — Mindig azt kell hinnem, ez isten büntetése, amiért oly szabad nevelést adtam neked. Sohasem böjtöltél hosszúnapon. A gyermekeid meg semmit sem tudnak már. És ha nem ért volna bennünket ez a szerencsétlenség, Vili sohsem tanult volna talmudot. Csak adja a jó Isten, hogy innen olyan szerencsésen kimeneküljünk, mint őseink Egyiptomból. Bár eltemethetné a Vörös Tenger most is elnyomóinkat, azt a Göringet, a Göbbelst és Hitlert, a főfaraót.

Hanna izgatott arca jelent meg az ajtóban. — Apa, emberek vannak kint és minden szót hallani. Tiszta szerencse, hogy Schulzné nagyot hall. Walter, Schulzné meg akarja venni Viki szobáját, de mindjárt kell neki minden, az ágyacska is. Nem tudom, adjam-e oda.

— Igen, Hanna, minél előbb, annál jobb. Ebben a pár hétben majd itt alszik a kislány a pamlagon.

— Azt is elviszik holnap.

— Hát akkor majd a mi két ágyunk között alszik...

— Ruth szívesen magához venné pár napra. Férje elutazott... (Schützék soha sem mondták Arnold, mindig csak azt, hogy „Ruth férje").

Walter felütötte fejét:

— Ruth itt van? Ugyan, küldd be!

— Hanna, — kiáltott most az öreg egy nagyot, — hallottad az új viccet? Göring a mennybe száll és megkérdezi Mózest: Vallja csak be, maga is egyedül gyújtotta fel...

Hanna energikusan leintette az öreget és kiment az szobából.

— Meg kell hagyni, ez a Hanna nagyon derék asszony, — bólogatott az öreg. — Amikor azt mondta, hogy nem lehet hirdetést tenni az

újságba, azt hittem, mindent el kell majd ajándékoznotok. Még így is félig ingyen ad oda mindent. És milyen nagyszerűen tartja magát! Minden más asszony jajgatna és sírna a holmijáért, hiszen minden darabot nagy szeretettel szedett össze, annyi év alatt. Ő még nem is beszél róla, úgy tesz, mintha természetes volna.

— Most, amikor annyi ember pusztul el, bútorokért gyászoljon az ember...

— Igen, igazad van, Walterkém. Isten megvert bennünket, mert megfeledkeztünk róla. Valamennyien németeknek éreztük magunkat. De meg fogja büntetni azokat is, akiket tuszoknak szemelt ki. „A nyomorultak elnyomatásáért, a szegények sóhajaért fogok felkelni, mondá az Úr.'

— Sokkal egyszerűbb lett volna, ha nem engedi meg az elnyomatást és a sóhajtozást — hangzik az ajtó felől Ruth hangja.

— Ó, itt van az örök tagadás szelleme! — Walter kezet nyújt sógornőjének. — Ülj le egy percre, kis Ruth. Komolyan akarok veled beszélni.

— Jó Walter, nagyon szívesen, de most nem érek rá. Éppen indulóban vagyok Friedenauba, Finkékhez megyek. Egy hét óta naponta többször is telefonálok, de senki sem felel.

— Ne kertelj, ne idegeskedj, kicsike, nem tart soká, csak azt szeretném tudni, milyennek képzeled a jövődet.

— Ó Walter, hiszen nincs már nekem jövőm, tudod, hogy nem léphetek soha többé színpadra... Ruth reszkető kézzel kinyitja táskáját, keresgél benne valamit, azután újra becsukja, Walter előre hajol:

— Ha az ember oly fiatal, mint te, akkor nincs az életben „soha többé", de azonfelül most nem is a színházra gondoltam, hanem arra, hogy itt akarsz-e maradni a férjeddel, vagy inkább velünk jössz Palesztinába?

Hogy lehet ez a Walter ilyen tapintatlan? Mi az, hogy itt akarsz-e maradni a férjednél? Hiszen ő Arnoldnak éppúgy felesége, mint Hanna Walternek! Természetesen együttmaradnak. Miért tesznek most az emberek úgy, mintha ez nem volna természetes? Az már úgy van, hogy a szerelmesek kezdetben mindig perlekednek, amíg teljesen meg nem ismerik egymást. A gyenge kapcsolatok eközben elpusztulnak és az jó. Hanna és Walter is sokat veszekedtek azelőtt, főleg azon, hogy Vili narancsot egyék-e most, vagy igyék inkább egy pohár tejet. „Más férj nem avatkozik ilyesmibe, inkább rábízza az anyára! — Nem mint apa beszélek most, hanem mint orvos! — Hanna már nem szól egy szót sem: „No, Vili, egy-kettő, idd meg a tejet, kapsz egy szép nagy üveggolyót... — Most már eltért a tudomány attól Hanna, hogy a gyermekek gyomrát folyadékkal töltse tele. És milyen helytelen minden pohár tejért jutal-

mat ígérni, az élet nem ilyen, az élet kemény. — Éppen ezért, legalább a gyermekkora legyen szép, ez az egyetlen, amit adhatok neki... Így járta ez egész nap, ha Walter otthon volt. Bevonták a vitába Gompertz nagyanyát, Schütz nagyapát, sőt még Ruthot is, akit pedig senki sem vett komolyan, miközben Vili nyugodtan játszott a szőnyegen új üveggolyójával. Rosszkedvűen ültek asztalhoz, rosszkedvűen mentek színházba, az előcsarnokban ismerősökre találtak, gyermekkori bélzavarokról esett szó, a házastársak mérges pillantásokat vetettek egymásra... De senkinek sem jutott eszébe, hogy itt most egy házasság van pusztulóban, hogy ebből válás lesz. Nála azonban, nála... fejét hátraveti dacosan mondta:

„Sohsem volt köztünk szó válásról! — Látta, hogy Walter arcára valami elkínzott vonás ül ki, nyilván nagyon kínos volt neki a dolog. De mégsem hagyta abba a beszélgetést, nehezen keresett szavakat, hogy meg ne bántsa, nagyon jó szándék vezette, de Ruth nem volt ezért hálás. Mire való kérdéseket feltenni, amikre nincs válasz, problémákat, amelyeket nem lehet megoldani? Minek ez a sok üres szó?

— Igen, értlek Ruth, én is szeretem Arnoldot..., egészen szimpatikus nekem. De tudod, milyen időben élünk most. Megeshetik, hogy ártalmára lesz a férjednek...

— Hiszen nem tudják. Nincs az orrára

írva. Nem is úgy nézek ki. És nem kutatják a dolgot, hiszen nem állami tisztviselő.

Walter tehetetlenül vonogatta vállát:

— Hja, ha te ilyen optimista vagy, Ruth... De hát az emberek mindig mindent tudnak és ellenségei, felhasználhatják ellene... És ha veled szemben... türelmetlen lesz... Mi már nem leszünk itt, hogy megvédjük... — Szegény Walter! Hogy erőlködik. És milyen ügyetlen, milyen rettenetesen ügyetlen, be kell fejezni ezt a beszélgetést minél előbb, hiszen semmi értelme sincs, de kedves lesz hozzá, olyan zavarban van szegény... és elvégre jót akar...

— Nézd csak, Walter, ha valami baj lesz, elmenni mindig lehet...

— De akkor nehezebb lesz a dolog, Ruth... egyedül leszel.

— Ó istenem, annyiszor voltam már egyedül az életben, Walter... ti még mindig azt hiszitek, hogy kis süldő lányka vagyok, pedig nem is vagyok már olyan nagyon fiatal... És azonkívül szeretem Arnoldot...

— Igen, igen, éppen ez a baj.

— Valakit szeretni, az sohse baj, mindig boldogság, Walter. — Ruth feláll, az ajtó felé indul. — Még ha rosszul végződik is a dolog. Ez nem regény, hanem valóságos élet.

— Walter, — kiáltott fel hirtelen az öreg Schütz, aki eddig újságjába temetkezett, — itt áll egy levél, amelyet Hermann Tietz intézett a

kommunistákhoz. Nohát, ezt nem hittem volna, ezt meg kell hallgatnod:

Berlin, 1932. július 18.

„Az utóbbi időben mind gyakrabban jönnek hozzánk a Vörös Segély és különösen az önök pártja választási alapjára gyűjteni... Ezennel felkérjük, szíveskedjenek intézkedni, hogy ezek a látogatások elmaradjanak... mert nagyon zavarják üzletünk menetét és csak nemrégiben utaltunk át önöknek egy jelentékeny összeget a választási agitáció számára." A cikk címe: „Zsidó kapitalisták pénzelik a kommunista pártot."

— Megőrültek ezek? Holnap majd azt írják, hogy Lehmann főrabbi gyújtotta fel a birodalmi gyűlést.

— Ez is megeshetik, apám. Hiszen megtették egy hallei egyetemi tanárral is, aki a fajkérdést tudományosan vizsgálta és olyan eredményekre jutott, amelyek a nemzeti szocializmus egész alapját tarthatatlanná teszik.

— Tarthatatlanná? Ez jó, nagyon, nagyon jó. És miért teszik tarthatalanná?

— Először, mert egyáltalán nincsenek tiszta fajok. A mai árják száz faj keveredéséből keletkeztek és e fajok jellegzetes vonásai már régen elmosódtak. Egyébként a mai európai civilizációt a legnagyobb mértékben befolyásolták a régi semita kultúrnépek: a babyloniak, asszirok, izraeliták és arabok, mint görögökkel, rómaiakkal és újabban a szlávokkal kötött házasságok révén jókora adag úgynevezett árja vér van bennök. Az Európában élő zsidóknak ma alig a fele barnahajú, mindössze tizenhárom vagy tizennégy százalékban van görbe orra, hogy azonnal megismerik őket, annak inkább lelki és szociális okai vannak: a nevük, tartásuk, tekintetük, mozdulataik stb. A faji ismertető jelek megállapításánál még a fajteoretikusok is ellentétbe kerülnek úgy egymással, mint a tényekkel. Fischer azt állítja, hogy az északi faj nem zeneértő, hivatkozik a skandinávokra és angolokra és csodálatosképpen megfeledkezik a nagy német mesterekről. Günther viszont azt mondja, hogy a középtenger menti fajokon teljesen uralkodik a nemiség, bár a bűnügyi statisztika azt mutatja, hogy a nemi téren elkövetett bűntettek Németországban sokkal gyakoribbak, mint Franciaországban, gyermekekkel szemben pláne tízszer oly nagy a számuk. Az anyagi osztályérdekektől való függőség a fajteoretikusoknál abban jut kifejezésre, hogy mindenütt megvesztegetettséget gyanítanak. A fajtudomány egyszerűen csak látszólagos tudomány, amely igyekszik a demokrácia és a béke ellenségeinek érveket szolgáltatni, ahogy már Arisztotelesz is avval

az állítással igyekezett a rabszolgaságot indokolni, hogy a rabszolgák egy alsóbbrendű emberfajhoz tartoznak. Ugyanezt az érvelést használta fel később a nemesség a parasztsággal szemben, hogy megtartsa előjogait. Herz tanár úgy gondolja, hogy egy ilyen veszélyes tant, amely gyűlöletet, fennhéjázást és féltékenységet visz az emberek közé, csak akkor volna szabad hirdetni, ha tudományosan nagyon szilárdan meg lenne alapozva. Ez azonban egyáltalán nem áll fenn...

Az öreg, aki az egészből csak egy gondolatot kapott ki, nem is hallgatott már fiára. Csodálkozva dörzsölte homlokát:

— Szóval nem vagyunk sémiták, — mondta elgondolkozva. Hát akkor mit akar tőlünk az a Hitler?

Ruth dobogó szívvel csengetett Finkék lakásának ajtaján. Izgatottan várt. Nem hallatszottak lépések az ajtó mögött. Egy ideig figyelt. Azután újra csengetett, de most már tudta, hogy nem fogják beengedni. Kétségbeesésében nekivetette magát az ajtónak és ökleivel dörömbölt rajta. Hiszen elvégre az is lehetséges volt, hogy a leány bevásárolni ment, a háziasszony a fürdőszobában volt, a háziúr pedig a telefonnál... Vagy fordítva. Talán dolgozott György, talán pereltek egymással, vagy csókolództak... „Kinyitni! — Kinyitni! Kinyitni!" — Istenem, csak nem gondolják, hogy a rendőrségtől vannak itt, de ezt sem bánja, csak hallják meg. „Kinyitni! Kinyitni!"

Hirtelen úgy érezte, hogy valaki a háta mögött van, könnyű lépteket hallott a lépcsőn. Megfordult és egy fiatal embert látott lemenni, akit mintha látott volna már valahol. Magas vol és szőke, de tartásában semmi katonás feszesség, semmi merevség nem volt. Könnyedén szaladt lefelé a lépcsőn és bár arckifejezése komoly volt, mégis valami mosolyféle játszott ajkain. Ruth csaknem megfeledkezett Finkékről, annyira érdekelte az idegen. Hogy ilyesmi is akadt, egy ilyen fesztelenül mozgó, természetes ember, minden páthosz és nagyképüség nélkül. Most az is meglátva őt, kivette szájából a cigarettát és könnyedén megérintette kalapja szélét:

— Bonjour, Madame!

Persze, hiszen ez Monsieur Piret volt, Vili francia tanítója. Mostanában nem járt már a házba, mert Vili minden szabad idejét angol és héber tanulásra fordította. Mintha Ruth hallotta is volna, hogy Friedenauban lakik. Akkor talán megmondhatná, miért nem nyitnak itt ajtót.

— Monsieur Piret, nem tudja, elutaztak Finkék?

— Úgy tudom, hogy Madame Fink elutazott.

— A férjével együtt?

A francia nagyon elkomolyodott, úgy válaszolt:

— Fink urat a mult héten elvitték a nácik. Azt hallottam, meg akart szökni és agyonlőtték.

Ruth nagynehezen kinyögte:

— De hiszen nem aludt itthon?

— Állitólag elvesztette az összeköttetést feleségével és nem tudta biztosan, hogy eltüntetett-e bizonyos iratokat, amelyek egy titkos rekeszben voltak és amelyeknek nem volt szabad a rendőrség kezébe jutniok.

Ruth a lépcső korlátjában kapaszkodott meg, azt érezte, hogy valami szakadékba esik, ha csak egy pillanatra is elengedi. A francia arcába nézett és megnyugtatóan tette hozzá:

— Talán nem is igaz... hisz annyi mindent beszélnek most...

— Nem, nem, ez igaz! — Ruth hangja éles volt és kemény — és maga is tudja, hogy igaz. Szegény Gertrud! Ó Istenem, istenem!

Arcát kezébe rejtette, torkát zokogás húzta össze.

— Kérem, Madame, nyugodjék meg. Monsieur Piret gyengéden átfogta Ruth vállát. — Ne izgassa igy fel magát. A németek, sajnos, most megint beleestek valami pszihózisba. Ez nyilván hozzátartozik lényükhöz. Mi is mesélhetnénk erről... Ne sírjon ennyire, madame.

Segítségére lehetek valamiben? Rokona volt önnek Fink György?

Ruth levegő után kapkodott:

— Nem, Monsieur Piret, nem őt siratom, ő már meglelte a maga békességét... De milyen értékeket pusztítanak el, milyen kultúrális vívmányokat... milyen emberanyagot... mindent széttaposnak... mindent... Vállai remegtek...

— De hát ez nem tarthat soká, — nyugtatta meg Monsieur Piret — a németek is majd csak előveszik egyszer jobbik eszüket és a Hitlerkormány sem tart örökké.

— Ó, akkor rosszul ismeri a németeket! Ruth mosolyogni igyekezett, de nem sikerült. — Mi nem vagyunk Bastille-ostromlók, Monsieur Piret, de mi kitartunk, igen! Mi nem állitunk fel guillotinokat elnyomóink számára, de ahhoz értünk, hogy szabadsághőseinket halálra kínozzuk, vagy orvul lelőjjük. — Ruth arca tűzben égett. — Ön most a háborúra célzott, Monsieur Piret. Szívesen bevallom, hogy itt senki sem hitt a belgiumi rémtettekről szóló mesékben, mi zsidók sem. Azt gondoltuk, az entente eszelte ki őket propaganda céljaira. De most mindent elhiszek, mindent! — Kezét tördelte. A francia megilletődötten állt előtte.

— Higyje el, asszonyom, hogy mi franciák a legnagyobb rokonszenvet érezzük ön és az önhöz hasonlók iránt. Csak azt nem fogjuk

soha megérteni, hogy a dolgok itt ennyire elfajultak. Látja, asszonyom, az én anyám belga nő; a háború kitörésekor Belgiumban voltunk, ott is maradtunk nagyszüleinknél, mert apámnak be kellett vonulnia. Amikor a megszálló német csapatok cenzura alá helyezték újságjainkat, azonnal megszüntettük őket és attól fogva illegálisan jelentek meg. Négy éven keresztül szabotáltuk a német csapatokat. Ha valamelyikünk bement egy házba, sohasem tudhatta, kijön-e még onnan élve. Ó, ez a gyűlölet, asszonyom! Felgyújtotta az egész világot és végül is térdre kényszerítette Németországot. Miért nem tették önök és társaik, Fink György és bajtársai ugyanezt? Hogy a nyomás nem eredményez az egész népnél azonnal ellennyomást, azt Franciaországban nem tudják megérteni...

— A Hitlermozgalom a versaillesi szerződés reakciója, Monsieur Piret...

— Tudom, asszonyom. Lloyd George beszélt erről legutóbb egy választói gyűlésen. Belátom, Franciaország nem volt oly nagylelkű, mint a milyennek kellett volna lennie, de oly rengeteget szenvedtünk...

A felső emeleten egy ajtó csapódott be. Ruth halkan megkérdezte:

— Nem tudja, hova utazott Fink Gertrud?

— Sajnos, nem, asszonyom.

*

Ruth szokása szerint felmászott az autóbusz tetejére. Onnan jól átlátta az ucca színes képét. A sok lengő zászló különös ünnepélyességet kölcsönzött neki. A nácik napokig veszekedtek koaliciós társaikkal, hogy a horogkereszt, vagy a régi fekete-fehér-vörös színek képviseljék-e az új Németországot. Hindenburg most megoldotta a kérdést és elrendelte, hogy mind a két zászlót ki kell tűzni, hadd jelképezzék együtt a „dicsőséges multat és az erőteljes ujjászületést". A még félénk tavaszi nap rásütött a vörös zászlókra és sok szívben új reményt élesztett: a konkurrensek eltünedeztek, hosszú idő után újra akadtak üres állások. A vesztett háború, infláció, színes megszállás, munkanélküliség és gazdasági válság után a gondtelt német középosztály megint valami győzelemfélét érzett. Nem csoda, hogy jókedvében túllőtt a célon, zsidó üzletek előtt szavaló kórusokat állított fel, sőt a tőzsde megostromlását is megkísérelte. Ez a kísérlet azonban meghiúsult. A tőzsdetanács elnöke fogadta a nácik küldöttségét és tudomásul vette kívánságait. Ez délelőtt történt. Délután három órakor a legfőbb vezetőség viszarendelte az őrszemeket és csakhamar megjelent Hitler nyilatkozata:

„Lelkiismeretlen elemek, elsősorban kommunista kémek azon igyekeznek, hogy a pártot egyéni akciókkal kompromittálják,

amelyek semmi összefüggésben sem állnak a nemzeti felkelés nagy művével... Egyes személyek molesztálása, autók feltartóztatása és az üzleti élet zavarása általában mellőzendő".

Néhány hét mulva azután elérkezett a második forradalom ideje, amelyet minden áron meg kellett akadályozni. Minden letartóztatás és koncentrációs tábor ellenére tele volt az ország kommunista röpcédulákkal. Úgy festett a dolog, mintha a nemzeti felkelés, amelynek a vezérek ismételt kijelentése szerint az volt a célja, hogy megmentse a világot a bolsevizmus mételyétől, éppen ellenkezőleg hatna és a kommunizmus karjaiba hajtaná Németországot...

Ruth szomszédja az autóbusz tetején a „Berliner Tageblattot" olvasta; Ruth bele se nézett. Ez a lap is elindult már minden német szellemi termék útján. A rendőrfőnök néhány nap előtt „a közrend érdekében" betiltotta. Másnap reggel ez a közlemény jelent meg a lap élén:

„A Berliner Tageblatt szerkesztősége és kiadóhivatala felhasználták ezt az alkalmat arra, hogy a tilalom okai tekintetében érintkezésbe lépjenek a felelős tényezőkkel. Ez alkalommal megfontolás tárgyává tették a jövőbeli hasonló tilalmak elkerülésének kérdését. Miután a kiadóhivatal a rendőrfőnök úr előtt ilyen értelemben kielégítő nyilatkozatot tett és a szerkesztőségben különböző változtatásokat eszközölt, a megjelenési tilalom visszavonatott."

Így halt meg a demokratikus polgárság egyik legjobb lapja. De a megalázkodás és a lelkiismeretükre való hivatkozás nem volt képes az új urakat kegyelemre hangolni. A zsidó frontkatonák szövetsége meghívta a bármely valláshoz tartozó bajtársakat egy teljesen politikamentes megbeszélésre. Fel is vonultak a volt katonák különféle szervezeteinek tagjai. De a szövetség szónoka már megnyitó beszédében is alig tudott megküzdeni a sok közbeszólással. Hiába igyekezett a hallgatóságot arra emlékeztetni, hogy sok ezernyi német zsidóval együtt a világháború utolsó napjáig a fronton védték a német hazát és hogy a zsidók ezzel a legnagyobb mértékben beigazolták nemzeti önérzetüket. Ennek ellenében engedjenek meg nekik legalább egy megbeszélést. Ám a közbeszólások egyre harciasabbak lettek, a gyűlést hosszabb időre fel kellett függeszteni. Csak a megfontoltabb elemek közbelépésére lehetett a gyűlést újra megnyitni és az elnök kifejthette részletesen álláspontját. Azután egy veteránegylet szónoka beszélt, aki egyébként zsidóellenesnek vallotta magát; azt kívánta, hogy a háború zsidó hőseit is tiszteljék és adjanak nekik alkalmat a haza újjépítésében való részvételre. Végül mind együtt, üldözők és üldözöttek, szónok és közbeszólók, zsidók és antiszemiták elénekelték a

„Deutschland, Deutschland über alles" kezdetű nemzeti dalt. Furcsa, az a Németország, amely ennyire kínozza zsidóit, még mindig „mindennél több a világon". Hitet tettek kínzóik ideálja mellett. Pedig volt idő, nem is olyan régen, amikor inkább vérpadra mentek volna, semhogy ahhoz az istenhez imádkozzanak, akinek nevében üldözték őket. Nem volt már velő a csontjaikban? Megértek már a pusztulásra? Ruth századszor is elhatározta, hogy nem olvas többé újságot. Az emberek ma már nem tudták, mit jelent az, becsülettel elpusztulni, „szépen meghalni". A szakszervezetek is leadtak egy meghunyászkodó nyilatkozatot, egy szóval sem tiltakoztak házaik és berendezési tárgyaik elpusztítása, vagy vezetőik megkínzása ellen. A katholikus püspökök, akik azelőtt hevesen ellenezték a faji álláspontot, amely ellentétben áll a kereszténység alapelveivel, lassan visszatáncoltak...

A fuldai püspöki konferencia nyilatkozata e szavakkal végződött:

„Anélkül, hogy feloldanánk bizonyos vallás-erkölcsi tévedéseknek korábbi intézkedéseinkben foglalt elítélését, úgy véljük, kifejezést adhatunk ama bizalmunknak, hogy a fentebb említett általános tilalmak és óvintézkedések ma már szükségtelenek-nek tekinthetők".

„Meneküljön, aki tud," volt már a jelszó. A terror ostora alatt előbújtak fészkükből a gyávaság és kishitüség, az emberek meghajoltak a besúgás és brutalitás előtt. Undor fojtogatta az ember torkát, úgy érezte, hogy már nem haladhat egy úton velük, az eltompulás volt az egyetlen menekvés a kétségbeesés elől. Igen, annyira eltompult mindenki, hogy már semmi sem rázhatta fel!

Semmi? Ruth nyugodtan hallgatta végig, hogy a világhírű Bruno Walter hangversenyét lemondták, hogy Reinhardt már nem működhetik német színpadokon; azt hozták fel ellene érvül, hogy voltaképpen Goldmann zsidó a neve és hogy a zsidók tizennégy éven keresztül német mestereket, mint Wagner, Beethoven, Brahms, Bach, Schiller, Goethe és Kant tulajdonképpen csak perszifláltak. Az írók akadémiájában nagy tisztogatást végeztek Hans Heinz Ewers lett az új elnök. Saját bevallása szerint a „vezér" adatai alapján írt egy könyvet Horst Wesselről, a nemzeti szocialisták nagy hőséről és a könyvben igyekezett megcáfolni azokat a híreszteléseket, hogy Horst Wessel egy prostituált nő kitartottja volt és egy versenytársa lőtte agyon. Nem, a fiatal hős együtt lakott ugyan egy uccai leánnyal, de kizárólag csak azért, hogy újra visszavezesse a helyes útra. Gyilkosa a kommunista Ali volt, akit viszont egy bizonyos Cohn Elza vett rá „buja pillantá-

sokkal" a gyilkosságra. Ezzel szemben a nácik egytől-egyig tiszták és önérzetesek voltak, akár az angyalok. Ezt a tákolmányt kezdték most Németországban terjeszteni, mint nemzeti regényt. A vezérek lázasan dolgoztak száz meg száz könyvön, de ugyanolyan lázasan készítettek elő száz meg száz könyvet a vezérekről is, hogy pótolják velük azokat a „liberálizmustól és marxizmustól átitatott" műveket, melyeknek nyilvános megsemmisítését főleg azok kívánták, akik szerették volna az így támadt hézagokat kitölteni. A „német diákság" hadjáratát a „némettelen" szellem ellen. Mindenekelőtt kiplakatiroztak tizenkét alaptételt, köztük a következőt:

> „A zsidó csak zsidóul tud gondolkodni, ha németül ír, akkor hazudik... Ezért követeljük a cenzurától, hogy zsidó művek csak héber nyelven jelenhessenek meg. Ha mégis német nyelven jelennek meg, akkor fel kell rajtuk tüntetni, hogy fordítások. A legszigorúbban büntetendő a német írással való visszaélés. Németül csak a németnek szabad irnia. A némettelen szellemet ki kell irtani a nyilvános könyvtárakból..."

És így tovább és így tovább és így tovább. Ruth már nem is hallgatott rá, hogy mit szólnak ehhez Glück tanár, Salzmann doktor, Walter, az öreg Schütz vagy Vili. Hiszen most már mindegy. És nem is említette Hannának Fink György halálát. Hannának elég dolga volt saját ügyeivel is. Felöltöztette Vikit és utasításokat adott neki, hogyan viselkedjenek. Mint minden gyermek Viki is örült, hogy egyszer nem fog otthon aludni, különösen örült, hogy Ruthnál lesz, akivel nagyon jó barátságban voltak. Már néhányszor ránézett nagy, komoly szemeivel és megkérdezte: „Fogsz nekem egy szép mesét mesélni?" Azután megengedte, hogy búcsúzóul valamennyien megcsókolják és Ruth kezébe csimpaszkodva, lassan kisétált. Amikor Hanna betette utánuk az előszoba ajtaját, Ruth karjára vette Vikit, de nem tudta vinni, nagyon nehéz volt. Ennyire meghízott a kislány az utóbbi időben, vagy ő volt ilyen erőtlen? Talán a kislány vattás télikabátja volt az oka.

A Potsdamer Platzon kiszálltak a földalattiból, éppen szemben a Wertheim-féle áruházzal. Ruth megkérdezte Vikit, nem szeretne-e valamit, talán unatkozik a Teddy és kívánna egy testvérkét? Viki nem-et intet, Teddy nem unatkozik, de tegnap, mikor sétálni voltak, megázott, mert nem volt esernyője. „Ugy-e vannak gyerekesernyők is, Ruth néni?" Bementek az ernyőosztályba. Az elárusítónő rendkívül előzékenyen szaladgált ide-oda, kikereste a legszebb ernyőket. Ruth megnézte a leányt. Szőke haja volt, kék szeme, piros arca és egy gödröcske az állán. „Margit a rokkánál" gondolta. Persze, ha

arról van szó, hogy pénzt vegyenek el a zsidóktól, akkor nem ismernek antiszemitizmust. Különben a főnök is zsidó volt, bár már nemzedékek óta kikeresztelkedett és amint mondták, nagyon konzervatív gondolkodású. „A nemzeti felkelés" elején állítólag összehívta az üzemi tanácsot és ilyenfélét mondott nekik: „Uraim, a nemzeti szocialistákhoz fordulok Önök között. Ha az üzemben a legkisebb zavar lesz, nyomban bezárom mindkét árúházamat. Van elég magánvagyonom, hogy megélhessek belőle. Ezt miheztartás végett közöltem Önökkel." Nem lehet tudni, hogy tényleg így történt-e vagy sem, de tény az, hogy a Wertheim-céget nem bántották. Nem álltak föl előtte a szavalókórusok a „Ne vásároljatok zsidóknál" jelszóval. nem is jöttek nácik, hogy bezárják az üzletet, sőt nem is találtak irattárában a kommunista párt központi bizottságához intézett levelet. A Wertheim-család tagjai már generációk óta a legjobb német családokból kerestek maguknak feleséget, de ez aligha esett a latba, hiszen a nemzeti szocialisták még mindig fentartották a tiszta árja faj fikcióját. De borzasztó, hogy mindig ezekre a dolgokra kell gondolnia, még most is, amikor Vikivel van együtt, aki oly édes és úgy mustrálgatja a kifeszített ernyőket, mint egy felnőtt. Az elárusítónő csodálkozó pillantásokat vetett Ruthra, aki érzéketlenül ült ott, saját gondolataiba mélyedve. Ez most gyakran megesett, hogy hirtelen nem is tudta, hol van. Az elárusítónő azt következtette ebből, hogy Ruth nem anyja a gyermeknek, hanem csak a kisasszonya, — a fess kosztümöt nyilván úrnőjétől kapta — vagy talán inkább az úrtól? Magatartása egyszerre jóval hüvösebb lett.

Az esti postával egy levelezőlap jött Arnoldtól — minden baj nélkül megérkezett Jénába, Lemkeéknél még nem volt, úgy hallotta, nem valami jól megy nekik. Sokszor öleli, csókolja, pár nap mulva hazajön. Úgy. Tehát nem lakott a Lemke-penzióban. Rosszul megy a soruk. Arnold az ilyesmit nem szereti. — Ruth megetette Vikit és minden vágyódás nélkül, szigorúan, rosszinulatúan gondolt Arnoldra, ahogy manapság általában az emberekre gondolt. A gyerek úgy nyitogatta szájacskáját, mint egy kis madár a csőrét és szorgalmasan nyelte az almapürét. Nagyon csöndes volt ez a gyerek, nagyon okos. Vajjon soká fog-e élni? És mennyi szenvedés vár rá, ha életben marad ezekkel a nagy, mélabús szemekkel. Ruth egyszer azt mondta Arnoldnak: „Nem szeretném, ha fiam volna, olyan kis lányt szeretnék, mint Viki." Ez akkor volt még, egészen az elején, amikor Hannát először meglátogatták. Akkor még olyan gondtalanúl élt. Ma már tudta, hogy az első, amit egy anya gyermeke számára kívánhat, testi-lelki erőteljesség. Egy erős, pirosarcú, egészséges fiú, aki inkább kiszakítja a pillangók szár-

nyát, semhogy csöndesen üljön és meséket hallgasson, aki nyugodtan elviseli az anyai pofont anélkül, hogy napokig, sőt évekig gondolna rá, az az igazi. A gyerekeket hozzá kell szoktatni a veréshez és megaláztatáshoz, ha zsidók. Ez most az edzés. Ha őt annakidején verték volna, ha mindennap hallotta volna, hogy valakit szökés közben agyonlőttek, hogy ő és családja alsórendű emberek, ha ezt sokszor hallotta volna... de a legjobb mégis, ha nincs gyerek. Vajjon Arnold, hogy gondolkodik erről? Ruth gyermeke zsidó volna, keverék és a keverékek, így állították, mindkét szülő rossz tulajdonságait öröklik és a kisebb értékű fajra ütnek. Ez a kisebb értékű faj pedig, minden indokolás nélkül, a zsidó volt. Ha az ő gyermekének olyan gyönyörű szemei lennének, mint Vikinek, akkor kisebb értékű gyermek volna.

A kislány most leugrott a székről, kinyújtotta nyakát, hogy Ruth levegye róla a szalvétát és odaszaladt a rádióhoz, hogy megnyomja a fekete gombot, amint annyiszor látta Vilitől. De ujjacskája gyenge volt. Ruth fölvette a mackót, annak a kezével is segített: „Nos látod, kis Viki, milyen erős ez a Teddy..." És a rádióban máris felhangzott az ismert ordító hang: „Ezeknek a nyomorultaknak addig fogom öklömet a nyakukon tartani, amíg végük lesz".

De a gyermek jelenléte mindent elviselhetőbbé tett. Este Ruth soká állt ágya mellett,

Arnold ágya mellett és hosszan nézte a rózsaszínű lámpa fényében. Viki még úgy aludt, mint a kisgyermekek, két kis öklét a párnán feje mellé téve. Ágya mellett a széken ott volt az új esernyő és a mackó. Ruth elelnézte a gyermeket és avval a gondolattal kínozta magát, hogy soha többé nem fogja látni. Felvetődött benne az a kérdés is, hogy ne fogadja-e meg sógora tanácsát, ne menjen-e velük Palsztinába, pedig tudta, hogy erre sohse volna képes. Mit is csináljon ott? Lépjen fel egy zsidó színházban? Hiszen nem tudott se jiddisül, se héberül és túlságosan energiátlan, közömbös volt ahhoz, hogy elölről kezdje a tanulást. Walter költségére tengesse tovább életét? Akkor mégis inkább marad Arnoldnál. Arnold a férje és csak természetes, hogy gondoskodik eltartásáról. Vajjon tényleg olyan rosszul megy Lemkéeknek? Miért?

Még korán volt aludni menni, olvasni pedig nem tudott. Vagy próbálja meg? Visszahajtotta a könyvespolc sötét függönyét, ott álltak a klasszikusok, aranyozott barna kötésükben, szüleitől örökölte őket, mert Walternak saját könyvtára volt. A német szellem évszázados története vonult el szemei előtt. Ott látta a Nibelungenlied iskolai kiadását, ezt a nemzeti hősi eposzt, melyre a németek oly büszkék voltak. Észre sem vették, hogy ezek a hősök erkölcsileg mily értéktelenek, mily brutálisak, ke-

gyetlenek és árulók voltak. Két férfi szövetkezett, hogy egy nőt megejtsen, mert a gyenge Guntherben nem volt elég melegség és tapintat, hogy maga nyerje meg magának feleségét. Segítőtársa, Siegfrid lovag pedig nem tartotta meg adott szavát, mindent elmondott feleségének, aki sógornőjét a legelső kínálkozó alkalommal a világ szájára adta. Hagen most vállalta, hogy bosszút áll, de nem győzte le Siegfriedet becsületes párharcban, hátulról, orozva nyilazta le. Ma ezt úgy mondják: szökés közben agyonlőtték. Azután következett Kriemhild házassága, a gyengébb fajbeli mongollal, Attila hún királylyal, aki egyike volt a műben előforduló kevés tisztességes embernek.

De Kriemhild őt is csak eszköznek használja fel, hogy bosszút álljon első férje miatt. Hagen egy csapással leüti Attila kisfiának fejét és ezt mindenki természetesnek tartja, sőt ünneplik Hagent hűségéért. Valóban, a Nibelung — mondta nem volt egyéb, mint zsidó rémhírterjesztés, amelyet a külföld Németország elleni irigységből készségesen átvett. Csak a faji gyűlölet hiányzott, — akkor még nem állt a kultúra oly magas fokon, mint ma. Rádió sem volt, amely a hősök „bősz" beszédeit a világba harsogta volna úgy, hogy kevés szót vesztegettek öldöklés közben. De azért mégis szép idő volt az.

Sokkal később, a tizenhetedik században,

ütközött ki a németség legjobb tulajdonsága: a minden iránti érdeklődés és az a képesség, hogy bele tudja magát élni idegen népek lelkébe, amit rajta kívül csak a szlávoknál találunk. A nyugati túlságosan magabiztos ehhez, kizárólag önmagára épít. Látóköre rendkívül tág, de hiányzik belőle az a képesség, hogy közelébe engedjen gondolatokat, amelyeket nem vett át és hiányzik az erő, hogy feldolgozza őket. Itt volt Lessing rendkívüli alakja, mely nemcsak a német színháznak, hanem a német szellemnek is megjelölte az útját. Mit kezdenek a mai irodalomtörténészek, a mai tanárok, Bölcs Náthán alakjával, avval a maró gúnnyal, mellyel az a türelmetlenséget ostorozta: „Nem tesz semmit, a zsidót elégetjük!" Vajjon előre megérezte Lessing 1933-at? Nem küldenék ma koncentrációs táborba és nem lőnék le szökés közben Wilhelm Humboldt-tal együtt, aki elítélte az emberiség beosztását magasabb és alacsonyabbrendű fajokra, mialatt az isteni titkos tanácsos, akit Heine időtagadó zseninek nevezett, Faustjában az ember legvégső problémáival küzködik és az utolsó előttieket, amelyekbe oly sokan belepusztultak, nem akarta meglátni. Hogy undorodott a Carmagnole-t éneklő tömegtől. És ha — amint önéletrajzában megvallja — szemét szívesen legeltette is csinos zsidólányokon, — nagyon fölháborott, amikor a frankfurti zsidók kérni kezdték az emancipációnak azt a mértékét, ame-

lyet a Rajnán túl már élveztek. Legelviselhetetlenebb volt számára az a gondolat, hogy ezek a piszkos, rút alakok, nem akarták már magukat a gettóba bezáratni, (minthogyha háromezer keresztény egy uccába bezárva, tiszta és kultúrált volna.) Mire honfitársa Börne, aki ebből a gettóból került ki és világhírre tett szert, a költő saját szavaival válaszolt: „Én tiszteljelek téged? Miért? Enyhítetted-e valaha egy szenvedő fájdalmait? Letörölted-e a megfélemlített könynyeit?" Az agg Goethe mindamellett nem felejtette el, hogy Levy Rachelt, Berlin legszellemesebb asszonyát Karlsbadban meglátogassa. Rachel később nem minden zavar nélkül vallotta meg, mily kínosan hatott az öreg udvaroncra, amikor ő, hogy Götthet egy pillanatig se kelljen váratnia, örömrepesve, de kissé rendetlen reggeli öltözékben szaladt eléje. Kevesebb csodálatot és több korrektséget szíveseben látott volna, — értette meg a temperamentumos Rachel. A titkos tanácsos ma már lemondott volna erről a látogatásról, már csak a közvélemény kedvéért is. Fichte is kényteelen lett volna vele való barátságát megszakítani és műveiből a következő szaakat törölni: „Még nem vagyunk elég érettek szabadságunk és önállóságunk átérzésére, mert különben szükségét éreznők annak, hogy magunk körül hasonló, vagyis szabad lényeket lássunk. Rabszolgák vagyunk és rabszolgatartók akarunk

lenni. Rousseau azt mondja: Van, aki mások urának tartja magát, akik nálánál is nagyobb rabszolgák; de méginkább mondhatta volna, hogy mindenki rabszolga, aki úrnak tartja magát. Ha nem is rabszolga ténylegesen, bizonyára rabszolga lelke van és az első erősebb ember előtt, aki leigázza, gyalázatosan meghunyászkodik". És mi történnék ma Kanttal, aki egyik értekezésének „Az örök béke" címet adta és barátját Mendelssohn Mózest nyilvánosan megölelte? Abban az időben mégis csak több szabadság volt. Az akadémia egyik tagja arra kérhette II. Frigyest, hogy a nagy zsidó bölcsésznek engedje meg a Berlinben való lakást: „Egy rossz katholikus, egy rossz protestánstól kér valamit egy rossz zsidó érdekében". De még ez a szellemes forma sem hatott a királyra. Tudtára adta a kérvényezőnek, hogy „nem portálja a zsidókat", ami majdnem olyan válasz, mint aminőt Göbbels adott Furtwänglernek, a világhírű karmesternek, aki kitagadott zsidó kollégáinak akarta pártjukat fogni. Igaz, hogy II. Frigyest Mendelssohn eszméi épp oly kevéssé érdekelték, mint Kanté vagy Goetheé, akit hevesen elutasított. Csak a francia szellem, a francia irodalom voltak rá hatással. Akkoriban úgy beszélték, hogy Mária Terézia rengeteget nevetett a hibákon, melyeket II. Frigyes németben ejtett. Ma ellenben: Frigyes volt a nemzeti szocialisták hőse.

NYOLCADIK FEJEZET.

Másnap reggel Ruth, a kis Viki suttogására ébredt: a kislány kifeszítette új ernyőjét, levette az asztalról Arnold vasuti menetrendjét és mesét olvasott föl a mackónak: „Volt egyszer egy kutya. A kutyának volt egy felesége. Két gyerekük is volt, egy fiú meg egy leány. A leány kedves volt, de a fiú rossz: sohasem akart tejbe kását enni. Akkor jött egy farkas..." A kis ujjacska, amely végigböngészte a könyv sorait, hirtelen megállt. Viki megfordította fejét és látva, hogy Ruth szeme már nyitva van, megkérdezte tőle: „Néni, vannak igazán farkasok?"

— Persze, hogy vannak. — Ruth nyujtózkodott, karjait hajtogatta.

— Itt minálunk? — kérdezte Viki nyugtalan szemmel.

— Nem, csak az állatkertben! — Szent Isten, már kilenc óra. Mit gondol ez a Müllerné? Müller-ke! Halló, Müller-ke!

Semmi sem mozdult. Ruth felült az ágyban, papucsba bujt, magára vetette kimonóját, kiszaladt a konyhába. Furcsa. Müllerke nem jött! Születésnapja volt talán? Vagy... vagy... jaj, hiszen ez már valóságos rögeszme, mindig a legrosszabbra gondol.

A lakás ajtaja előtt a földön feküdt az ujság. Ruth felemelte. A vezércikk címe valósággal szemébe ötlött:

„NEM IGAZ!"

„A belga rémmesék újra életre keltek... Azokkal az értelmetlen jelentésekkel szemben, amelyeket a világsajtó egy része sajnos még most is napról-napra terjeszt, nyomatékosan kijelentjük, hogy pogromokról vagy antiszemita kirobbanásokról Németországban nem lehet szó; aki külföldről ennek ellenkezőjét állítja, tudatosan hazudik vagy tudatlan eszköze holmi sötét hatalmaknak".

Azután rámutatott a cikk Einstein „tudálékos tájékozatlanságára", aki külföldön a német zsidókkal szemben tanusított bánásmód ellen tiltakozott.

„Így a Telegrafen Union jelenése szerint, ma egy nyilatkozatot tett az antiszemitizmus elleni nemzetközi liga központi választmánya

előtt, amelyben zsidók elleni brutális erőszakoskodásokról és régmult idők barbarizmusába való visszaesésről van szó. Úgy látszik, hogy Einstein tanár úr egyáltalán nincs informálva sem a német viszonyokról általában, sem a német zsidóság helyzetéről".

A lap belsejében szakértők nyilatkoztak Einstein relativitási elméletéről. A szakemberek sem értették, miben áll ez az elmélet és az ujságíró finom körülírások között annak a gyanujának adott kifejezést, hogy talán az egész nem egyéb, mint valami egészen nagystílü szélhámosság. Azután Papen és Göring igyekeztek a külföldet észretéríteni. Papen Amerikát világosította fel afelől, hogy a nemzeti forradalom célja a kommunizmus megsemmisítése, a zsidókat nem bántja senki, az eleinte előfordult túlkapások megszüntek. Göring még tovább ment a külföldi sajtótudósítóknak adott nyilatkozataiban: Soha sem tűrné a kormány, — kiáltott fel — hogy valakit üldözzenek csak azért, mert zsidó. Ha a kormány a zsidóság túlkapásai ellen védekezik, ez az ő dolga. De „megijeszti és felháborítja a kormányt az, amit a németországi viszonyokról írnak. Azután, közvetlenül az összes cáfolatok után, bevallotta, hogy „egyes esetekben zsidókat elfogtak és ütlegeltek", a tetteseket azonban megbüntették és elbocsátották, különben is kiderült, hogy legtöbb esetben „kommunista provokátorok volak". Hitler egyidejüleg tanácskozást folytatott Göbbels-sel, hogy megtárgyalják, miként szervezendő meg a védekezés az érdekelt zsidó körök részéről Amerikában és Angliában az új nemzeti Németország ellen folyó rémhír-propaganda ügyében. Készek voltak „a legerősebb törvényes eszközöket" alkalmazni ennek a hazaáruló hadjáratnak intellektuális kezdeményezői és haszonélvezői ellen.

Mit jelent ez megint, Istenem, mit jelent ez megint?

Lejjebb a lapban látható volt a nemzeti szocialista jogászok egy határozata, melynek értelmében ezentúl csak árják lehetnek szegénygondozók, gyámok, végrendeletvégrehajtók és csődtömeggondnokok. Idegen fajokhoz tartozók ezentúl nem lehetnek bírák és közjegyzők. Egy kereskedőt csalás és zsarolás vádjával bíróság elé állítottak. Nemzeti szocialista lévén, tiltakozott ellene, hogy zsidó bíró ítélkezzék felette. És tiltakozását tekintetbe vették azzzal az indokolással, hogy zsidó bíró nem lehet elfogulatlan egy nemzeti szocialistával szemben...

Bár ne venné észre a külföld ezt a jelentést, bár ne venné észre. Különben még ezért is a zsidóknak kell lakolniok.

A fürdőszobában folyni kezdett a víz. Húsz percnyi kemény munkával sikerült Viki-

nek a vízcsapot felcsavarnia. Már le is vetette ingecskéjét, zsámolyt cipelt a kád elé és éppen bele akart lépni a fürdőbe. Ruth még idejekorán megakadályozta, a víz túlságosan forró volt, nagyon leforrázta volna magát. Hallatlan, hogy meg tudott róla feledkezni! Most gondosan beszappanozta a sima gyermektestet. Viki kinyujtotta karjait, megfordult, de úgy látszott, foglalkoztatja még valami.

— Néni — kérdezte hirtelen — be van jól zárva?

Ruth összerezzent:

— Ki? Kiről beszélsz?

— Hát a farkasról az állatkertben.

— Igen. Az nagyon jól be van zárva.

Viki lábacskájára mutatott:

— Itt, nézd, itt van még egy kis piszok. — De nem tud elszaladni, mondd néni?

— Nem. Nem tud elszaladni.

Kiemelte a gyereket a fürdőből, jól ledörzsölte és rá akarta adni ingecskéjét, de a kislány tiltakozott:

— Fel tudok már magam is öltözni — és kivette Ruth kezéből az inget. Azután folytatta: — Csak hátul nem tudom a gombokat becsukni, rövidek még a karjaim. De kilenc és egy fél hónap mulva már nagy leszek, akkor hatéves leszek. Ha az ember iskolába jár, akkor már egyedül kell öltöznie, ugy-e néni?

Ruth a gyemek finom, síma haját keféli,

de Viki tiltakozik: Megállj! Menjünk csak sorjába! Ruthnak nevetnie kellett, annyiszor hallotta Hannától ugyanezeket a szavakat. De a kicsi komolyan folytatta:

— Na látod! A cipőm sincs megtisztítva, nálunk otthon reggel mindig tiszták a cipők. — És Ruth szíve megint elszorult. Hol maradt Müllerné? Hihetetlen. Hiszen ő a testet öltött pontosság és kötelességtudás...

Ebben a pillanatban hallotta az előszoba ajtót nyílni és hirtelen előtte állt Müllerné — de hát Müllerné volt ez igazán? Müllerné, az erős, derüs, barátságos asszony? Egy öreg anyóka támaszkodott a falnak, szürke hajtincsei rendetlenül hulltak fakó arcába, szemhéjjai gyulladtak. Jó reggelt se kívánt, mentegetni se tudta a késését, csak annyit tudott mondani:

— Elvitték a fiamat!

Éjszaka jöttek házkutatást tartani, fegyvereket és tiltott írásokat kerestek. De nem találtak mást, csak a „Vorwaerts" és „Jungsozialistische Blaetter" néhány régi számát. Hansnak mégis velük kellett menni. Hát így történt. Most már mindennek vége. A fiát úgyse látja soha többé. Érzi, hogy nem.

Ruth tiltakozni próbált. — De Müllerkém, ha egyszer nem találtak semmit, akkor csak ki fogják ereszteni!

Müllerné csak bágyadtan intett a kezével

— a keze is megöregedett ezen az éjszakán, olyan volt, mintha soha többé nem tudna megkapaszkodni semmiben, az életben sem, soha többé.

— Hagyja, Borhardtné asszony. Maga nem tudja, mit csinálnak ezek velünk. A multkor is hirtelen megrohanták a neuköllni munkástelepet és fenyegetőztek, hogy felgyujtják az egészet, ha Erich Mayer, az ifjúsági szervezet titkára, nem jön elő. Ő meg szegény, hogy az embereket ne döntse veszedelembe, előbujt végre, akárhogy sírt az anyja, akárhogy próbálta visszatartani. Tudta, hogy a halálba megy a fia. Csak a hulláját találták meg, tizenhárom késszúrás volt a testében és úgy összevissza verték — meg se lehetett ismerni szegény gyereket.

— Hallgass! — kívánkozott ki a kiáltás Ruth torkából, — hallgass! — De nem bírt megszólalni és Müllerné folytatta:

A kaszárnyákban vasbotokkal verik őket, aztán feszes haptákba kell állniok és a Horst Wessel dalt énekelni. Hányan halnak bele a verésekbe, később, a kórházban! Bizony, Borhardtné asszony, ezekről nem tudnak az emberek! A hozzátartozók persze nem merik kinyítni a szájukat, félnek, hogy akkor még jobban megkínozzák, akit elfogtak. Az én fiamnak is két barátját ölték már így meg, dehát az em-

ber mindig azt gondolja: „Engem nem bántanak, nekem nem történik bajom".

— Menjen haza, Müllerke, — kérte Ruth Talán hall valamit a fiáról, talán éppen azt, hogy már szabadon bocsátották. Ma úgyse tud dolgozni...

— Nem, Borhardtné asszony, dehogy. Attól semmi nem lesz jobb, ha én most lustálkodom. Kiereszteni meg úgyse fogják, örülnek, hogy megfogták.

Müllerné nehéz léptekkel becsoszogott a fürdőszobába.

— Müllerke, — szaladt utána Ruth — én most hazaviszem a gyereket, aztán felmegyek a sógoromhoz, Herberthez. Ő rohamosztagvezető és egész biztosan tud segíteni magán. Jó, Müllerkém?

Müllerné megállt.

— Hát... ha meg akarja tenni, Borhardtné asszony. Sok haszna ugyan nem lesz, a fiamat én már nem látom többet.

A földalattin ültek, mikor Viki izgatottan megrántotta Ruth karját:

— Néni! Itt felejtettem az esernyőmet!

A kicsi arcocskáján rémület tükröződött. Már ugrott is fel, ki akart szállni. Ruth visszatartotta:

— Nem baj, kis Viki. Müllerke majd szépen odaállítja a sarokba, nem történik az

ernyőnek semmi baja. Holnap meg majd elhozom neked.

— Holnap?

— Vagy holnapután. Holnapután aztán egész biztosan. Ma még nagyon sok dolgom van, tudod, rettentő fontos dolgom. És ma úgyse fog esni az eső, nézd, milyen kék az ég.

A földalatti most kifelé tartott az alagútból, fel, a napvilágra. Ruthnak eszébe jutott, kisgyerek korában hogy várta mindig ezt a pillanatot, hogy figyelte ahogy az árnyak egyre világosodnak és a kocsi kiszáguld a napfénybe. Ilyenkor mindig úgy érezte, mintha az égbe szállna, különösen a napsugaras reggeleken, mikor minden üde kék és csillogó arany volt. A Nollendorf-tér után mindig behúnyta szemét, hogy ne lássa, amint a sötétség újra ráborul az ablakokra. De ma jólesően ölelte magába a sötétség: itt legalább nem lobogtak horogkeresztes zászlók, nem vonultak tüntető menetek. Még az emberek is elcsendesedtek, vagy legalább is neki így rémlett. Az ujságok is halkabban zizegtek. Vajjon milyen megtorló intézkedésekre készül Hitler és Göbbels a zsidók ellen? Ezektől a beteg fantasztáktól minden kitelik. És utóvégre is, valakinek meg kell bünhődnie azért, amiért az ő külpolitikájuk egyik arculcsapást a másik után szenvedi el. A nyugati hatalmak ugyan most foglalkoznak Mussolini javaslatával, aki azon igyekszik, hogy a

német fassizmust szalonképessé tegye és úgy látszik, hajlandók megkötni a négyhatalmi egyezményt. Azért mégis inkább az a látszata a dolognak, mintha ezzel Németországot korlátok közé akarnák szorítani, nem pedig baráti szövetségre lépni vele. A nacionalizmus most, hogy hatalomra jutott, újra felidézte a háború kísértetét Európában. A német kormány, régi szokásához híven, persze most is mindent letagadott, ami külföldön kételyeket támaszthatott volna heves békeszeretete felől. Kifelé tudni sem akart az örök jelszóról: „Győzelmes háborúban kényszerítjük térdre Franciaországot!", de arról a másik jelszóról se, hogy „Dögöljetek meg, zsidók!" A legnagyobb rosszindulatnak tekintette, amiért a világ még nem feledkezett meg róla, hogy ez a két jelszó volt az, ami hatalomra segítette őket. Hiszen Hitler „Mein Kampf"-jának utolsó fejezetében ma is mindenki elolvashatja, megtalálhatja a vezér merész terveit. Ezt a fejezetet azóta se hagyták ki, meg se változtatták. Erkölcsi természetű akadályok persze nem gördülhettek a tervek megvalósítása elé, hiszen a vezérnek az az álláspontja, hogy minden jog alapja a hatalom. A kisebb népeknek meg éppen boldog örömmel kellene fogadniok, ha az árja faj legértékesebb ága, a régi germánok egyenes leszármazottjai, hajlandók őket gyarmataikul elfogadni. Ez a kitüntető megtiszteltetés vár majd a szovjetunió

népeire. Hogy mi vár a két ország között szorongó Lengyelországra, arról ugyan nem történik említés, dehát ezt a hiányt könnyen pótolhatja, akinek van egy kis képzelőtehetsége. Hogy pedig az irígy Franciaország bele ne ártsa magát a germánok dolgába, azt javasolja szerzőnk, hogy ezt az „elnégeresedett népet" alaposan meg kell verni. Olyan alaposan meg kell verni, hogy mozdulásnyi ereje se maradjon. Angliával viszont barátságot kell kötni, azért, hogy a kontinensen szabad kezet adjon Németországnak. Ez annál könnyebben elérhető, mert hiszen végeredményben az angolok is germánok.

Sajnos, Anglia nem nagyon akar emlékezni erre a vérrokonságra. Alig múlik el nap, hogy Anglia valamelyik vezető államférfia, valamelyik nagy ujságja, parlamenti képviselője a német kormány faji felfogását és belpolitikáját pellengérre ne állítaná. A nemzeti szocialista kormány magyarázkodását, a hivatkozást provokatőrökre, kommunista kémekre, felelőtlen elemekre, senki komolyan nem vette, azt a büszke kijelentést pedig, hogy Németország nem tűri, hogy magánügyeibe bárki is beleártsa magát, egyszerűen nem hallották.

Az új meggyőződésnek még azt a fájdalmas megalázást is el kellett szenvednie, hogy azok a dolgok se sikerültek, amelyekben könnyű győzelemre számítottak. A program első pontja

az összes német törzseknek Berlin vezetése alatt történő — tulajdonképpen magától értetődő — egyesítése volt. Most azonban nagyon az volt a látszat, mintha az osztrákok, ezek a vánnyadt legények, fellázadnának a boldogító terv ellen. Az a jelszó: „Dögöljetek meg, zsidók!" sokukra nagy vonzóerőt gyakorolt ugyan, különösen, mert így módjukban lett volna a zsidó konkurrenciától egyszerűen, közigazgatási úton megszabadulni. Cseh kereskedők, szatócsok, de orvosok és ügyvédek is, akik a hangzatos Ruzicka és Wrlik neveket viselték, egyszerre felfedezték magukban a germán fajiság eszméjének lelkes bajvívóit. A mértékadó osztrák katolikus körök egyre jobban elkedvetlenedtek a német egyház „beszervezésének" ,a centrum és a bajor néppárt feloszlatásának és a müncheni lelkészveréseknek hírére. A parasztszövetségek élesen kikeltek a rohamosztagosok ellen, akik a „szenteltvizes medencét nem tudják megkülönböztetni az illemhelytől." De az osztrák lelkületnek is idegen az a kegyetlenség, amivel a Hitler-legények munkához láttak. Dávid udvariasan, de azért nagyon határozottan kezdte kivonni magát Góliát bűvköréből. Berlin számára csekély vigaszt jelentett, ha közben az osztrák demokratikus kormányforma a tekintélyi kormányzás elvének volt kénytelen átadni helyét. Kitört az egyenlőtlen harc a két németnyelvű ország között és ebben a harcban az egész világ

rokonszenve az osztrák kancellár, mellé szegődött! Ez megint újabb arculcsapást jelentett Németország számára. Egyre nagyobb elszigeteltségbe merült és a német áruk bojkottja, ha nem is okozott világszerte komoly károkat, hiszen nem lehetett következetesen keresztülvinni, azért kórtünetnek nagyon súlyos volt.

De mennél gyöngébbé és elszigeteltebbé vált Németország a külfölddel szemben, annál keményebben mutogatta „vasöklét" befelé. Az állandó fenyegetések, gyalázkodások annyira megtörték az üldözötteket, hogy már ők maguk próbáltak a külföldön kínzóik érdekében közbelépni. A szociáldemokrata képviselők nem mertek részt nem venni a birodalmi gyűlés megnyitásán. Mikor pedig a tizenegy letartóztatott szociáldemokrata képviselő érdekében felszólaltak, azt felelte rá Frank miniszter: Mikor azt követelik, hogy a kormány nyilatkozzék a letartóztatások kérdésében, tulajdonképpen befolyást akarnak gyakorolni a kormány intézkedéseire. Az ilyesminek az ideje már lejárt. „Ezennel határozottan kijelentem, — mondta a miniszter — hogy számunkra a győzelmes nemzeti forradalom jelenti a megalkotandó jog jogforrását és mi határozzuk itt el, mi az, ami a majdani Németországban jognak lesz tekintendő". És az első rendelkezések egyike az amnesztia volt „azokra a multban elkövetett törvénybe ütköző cselekedetekre, melyek az ország javát célzó

nemes akaratból, a német nép felszabadításáért folytatott harcban követtek el". Azokat azonban, akik egy rohamosztagost, még ha önvédelemből is, megsebesítettek, a legsúlyosabb büntetéssel sujtották, — néhány héttel később pedig egyszerűen halálra ítélték. Azt ugyan már nem emlegették többé, hogy a szociáldemokrata pártnak is része lett volna a birodalmi gyűlés épületének felgyujtásában — ezt a hiradást csak az első jelentés hozta és a szociáldemokrata sajtót ennek alapján tiltották be — de a betiltást meghosszabbították, ezuttal már indokolás nélkül. Úgy gondolták, most már fölösleges indokokon törni fejüket, megvan az ember anélkül is. Közben pedig szociáldemokraták és rabbinusok utaztak ki külföldre, hogy a rémtettek hírét megcáfolják. Otthon marad családtagjaikat túszként tartották vissza, mialatt ők buzgón közölték mindenkivel, aki meghallgatta őket, hogy kitünően megy a sorsuk odahaza. A „Zsidóhitű Német Állampolgárok Központi Egyesülete" ezt a sürgönyt küldte az egyik new-yorki tiltakozógyűlés szónokainak:

„Könyörögve kérjük, tegyenek meg mindent, hogy a bejelentett népgyűlést meg ne tartsák, vagy, ha ez, ellentétben azzal, amit remélünk, lehetetlen, hassanak oda, hogy a szónokok minden olyan megjegyzéstől tartózkodjanak, amely a hallgatóság érzelmeit Németország ellen fordítaná. Biztosítjuk Önöket,

hogy a német kormány szakadatlanul és sikeresen fáradozik annak érdekében, hogy a békét és a rendet, valláskülönbség nélkül, minden polgára javára fenntartsa."

A németországi cionista egyesülés tiltakozott minden olyan kísérlet ellen, mely „a zsidó ügyet más államok vagy csoportok érdekeinek szolgálatába kívánja állítani." Von Neurath az egyik interjuban, melyet az amerikai sajtóügynökségnek adott, idézte egy neves zsidó bankár kijelentését: „Kikérjük magunknak, hogy a külföld beleavatkozzék a dolgunkba. Mi, német zsidók, elég erősek vagyunk hozzá, hogy segítsünk magunkon." (Ez a nagy büszkeség kicsit emlékeztet annak a bizonyos férjnek az önérzetére, aki felesége karmai elől az asztal alatt keresett menedéket. „Gyere ki!" — parancsolta az asszony. De a férj haláltmegvető bátorsággal felelt: „Nem megyek! Majd megmutatom én, ki az úr a házban!" Csakhogy ezen nem mosolygott senki.)

Dr. Alfred Tietz, a Tietz-áruházak részvénytársasági igazgatója, akit néhány nappal ezelőtt azzal vádoltak, hogy a kommunista választási alapot pénztámogatásban részesítette, az Áruházak Nemzeközi Egyesülésének tagja, sürgönyt intézett ehhez a szervezethez, amelyben kérte, világosítanák fel a külföldi sajtót és közvéleményt, hogy a Németországról terjesztett rémhírek mind hazugságon alapulnak. Kérte,

hassanak oda, hogy abbamaradjon az értelmetlen hajsza, amely Németország tekintélyét veszélyezteti, de ugyanakkor veszélyezteti az ország belső békéjét és nyugalmát. Zsidó szervezetek ugyancsak sürgönyben kérték a franca főrabbikat, hogy akadályozzanak meg egy Párisban megtartandó, a zsidóüldözések ellen tiltakozó gyűlést: „Tiltakozógyűlés egybehívása indokolatlan, felelőtlen elemek erőszakos cselekedetei a legszigorúbb megtorlást nyerték. Német hazánk ellen indított hajszát legerélyesebben elítéljük. Országunkban béke és rend uralkodik."

A zsidókon kívül keresztény cégek és szervezetek is felemelték hangjukat. A külföldi rémhírterjesztés ellen tiltakoztak: a műszaki segédcsapatok vezetője, a brémai kereskedelmi kamara, a „Szülőföldjükhöz Hű Nyugat- és Kelet-poroszok Birodalmi Szövetsége", a Thomas Cook és Társa utazási iroda hamburgi képviselete, a német élelmiszer és élvezeti cikk szakma nagykereskedelmi szervezete, a főiskolai képzettségű kereskedők birodalmi szövetsége, a német Automobilclub, a Mitropa, a német ház- és telektulajdonosok egyesületeinek központi szövetsége, az egyesült német bőr- és irhakereskedők birodalmi egyesülése, az Ifjúnémetek Rendje.

Minderről a szomszédja ujságjából értesült Ruth, töredékenként, részletekben, míg a föld-

alatti a Uhlandstrassetől a Wittenbergplatzra ért. Viki elhallgatott, amint észrevette, hogy a néni csak szórakozottan felelget kérdéseire. Ehhez bizony hozzá kellett szokni az utóbbi időkben, néha még a nagypapával is előfordult, hogy nem figyelt az emberre, hanem csak felugrott hirtelen, fel és alá szaladgált a szobában, heves kézmozdulatokkal, akár a fiatal emberek. De legkomisszabbul Fridával állt a dolog. Mindjárt sírni kezdett, ahogy a kislány kérdezett tőle valamit. És gyakran szidott egy ismeretlent, akit Hitlernek hívtak. Viki soká törte a fejét, hogy ugyan ki lehet ez a Hitler, amig egyszer nem hallotta, hogy Frida a mészároslegényt szidja össze: „Az ilyen árut vigye máshova, ha ugyan ott elfogadják. Mi orvosok vagyunk, hamarosan díjat is nyerünk, nekünk friss bordarészt hozzon." Azóta tudja Viki, hogy a mészárossegéd a Hitler és ő tehet róla, ha Frida mindig bánkódik és úgy járkál ide-oda, mint aki nemsokára örökre búcsúzik.

Ruth hazaszállította a kislányt és sietett az autobuszmegállóhoz. Istenem, még három hónapja sincs, hogy Arnold idehozta, arra a legfeljebb egyértelmű mulatóhelyre, — itt kell valahol lennie a közelben. A kopasz pincért mindenki Fricikének szólította. A mellénye alól egy kis gummiléggömb kandikált elő. Néha megnyomogatta a léggömböt, ilyenkor a frakkinge szélesen kidudorodott. A vendégek bele-bele-

csíptek a dagadozó ingmellbe és megkérdezték; — No, Fricike, akarsz velem egyszer? Nők, akik férfiaknak látszottak, férfiak, akik nőket utánoztak, — széles, szoknyaszerű nadrágot viseltek, festették az ajkukat, szempillájukat — páronként összeölelkezve ültek, férfiak férfiakkal, nők nőkkel. Az ember úgy érezte magát, mint akit az állatkerti majomketrecbe zártak, az egész nem annyira undorító volt, mint furcsa és nem annyira furcsa, mint szomorú. Ruthnak nem jutott eszébe sajnálkozni rajta, hogy a nácik becsukták ezt a helyiséget is, ahogy a legtöbb hasonlót becsukták. Nem, nincs min sajnálkozni. De vajjon egészségesebb-e attól a társadalom, ha ezeket a látható kinövéseket kitépik? Belül csak tovább forr a katlan. A munkanélküliek asszonyait és lányait, az állástalan cselédlányokat és hivatalnoknőket csak kikergeti az éhség a Kurfürstendamm elegáns uccáira. Munkaalkalom — ez a bűn legjobb orvossága. Munkaalkalom — ezért könyörögnek sírva a rosszul táplált gyermekek ezrei és milliói, mindegy, hogy miféle munka, még azt sem bánják, ha a hadianyaggyártás, a fegyverkezés szolgálatába állítja is őket.

Itt a jólismert ház, előtte a kis kert. Ruth felmegy a lépcsőn, becsönget és arra gondol, milyen jó is volna, ha most nem lenne idehaza senki. De nem, természetesen beszélnie kell Herberttel, ilyen esetben mindent meg kell pró-

bálni, akármilyen keserves az út, nem szabad visszariadni... Azért mégis...

Léptek az ajtó mögött, csörög a biztonsági lánc és Trude meglepett felkiáltását hallja: Ó, te vagy az, Ruth! — Bevezeti Ruthot, de közben kérdő pillantásokkal kutatja az arcát. Nem, már nem tekinti barátnőjének, olyan barátnőjének, akitől nem kérdik, miért jött, hanem csak átfogják a vállát, tartóztatják. Azért szép dolog a jó gyerekszoba és a gondos nevelés, megtanulja az ember, hogy kell az idegenséget, az ellenségességet elleplezni.

— Herbert nincs idehaza, Ruth. Adjak át neki valamilyen üzenetet?

— Tudod, Trude, nagyon kényes dologról van szó. De én ismerem Herbertet és tudom, milyen igazságos (még jobban megalázkodni, még jobban, a cél szentesíti az eszközt). Rohamosztagosok magukkal vitték a házvezetőnőm fiát... letartóztatták... A birodalmi lobogószövetséghez tartozott... A házkutatás alkalmával nem találtak semmi. Esküszöm, Trude, hogy ártatlan, esküszöm...

Trude nagyon nyugodtan felel.

— Akkor hamarosan el is fogják engedni.

— Igen, de Müllerke egészen magánkívül van, azt hiszi szegény, hogy soha többé nem fogja viszontlátni. Folyton azt motyogja: Nem látom én többet a fiam... — Képzeld el, Trude, ha gyereked volna és letartóztatnák...

— Ha a fiam a birodalmi lobogószövetséghez tartozna, erre el kellene készülnöm...

— Trude, kérlek, ne gondold, hogy rémhíreket akarok terjeszteni, ez igazán távol áll tőlem... most úgy beszélek, mint a zsidóhitű német állampolgárok központi szövetsége, nem baj... de talán te nem tudod, hogy a letartóztatottakat a kaszárnyákban néha megverik, vasbotokkal ütik és sokan meghalnak a kórházakban...

Trude felháborodva tiltakozik:

— Ez aljas hazugság, Ruth. A hajuk szála se gör...

Ruth már nem hallotta a végét. Ha ekkor ki nem rohan a szobából, dühöngeni kezdett volna, vagy kikaparja sógornője szemét.

Szegény Müllerke, te már nem látod többet a fiadat.

De mit csináljak sajátmagammal?

Éljek tovább, mint eddig? Költözzek be a grunewaldi villába? Menjek el Böllerékhez, mosolyogjak, ha szidják a zsidókat és marxistákat, tegyek úgy, mintha nem volna hozzá közöm? Tegyem meg Arnold kedvéért, váljék belőlem igazgatóné őnagysága, a „nemzeti ujjászületés" haszonélvezője?

Képtelenség!

Dehát akkor? Elmenni Arnoldtól, ki az emigrációba! Számára Palesztina is emigráció. Istenem, milyen szoros közösségben élt Német-

országgal, milyen forró, szoros közösségben! A német nyelv — soha nem fog tudni más nyelven gondolkozni! Ez a nyelv, amelyik a színpadról ezer emberrel olvasztotta édes egységbe! Német könyvek ezer regényhőse, gyermekkorának benyomásai, az élet megszokott ritmusa... Otthon érezheti-e magát az ember idegenben? Lehetséges-e hogy megszokja, megszereti?

Az egyik vendéglőből gramofonszó hallatszott. Hát ez meg mi a csoda. A rádió már nem is jó nekik? Vagy nem kíváncsiak a harsogó hazafias szólamokra?

Virágdíszes kis asztalok mellett jól öltözött emberek orosz répalevest ettek, meg marhahúst Stroganoff módra, vagy bitkit, orosz kalácsot tejszínhabbal. Az erősen kifestett, fehérkötényes pincérnő ceruzával és papirral kezében vette föl a rendeléseket és jó tanáccsal szolgált vendégeinek, barátságosan, az egyenrangúak nyugalmával. Hogyne, hiszen gyakran találkoztak az egyesület estélyein, Anna Nikolajevnának, meg Grigorij Ivanowicsnak szólították egymást. A tulajdonosnő éppoly erősen kifestve trónolt a pult mögött, amelyen a „szakuskik", ecetes heringek, befőtt gomba, lazacszeletek és italok álltak, — kezére még csókot is lehelt egyik-másik vendég, akárcsak odahaza Szentpétervárott... A sarokban a gramofon az egyetlen bánatos szovjetdalt rikoltozta, amelyik a forradalom első éveiben született. Odahaza már régen elfelejtették, de

itt még élt: — Vegyetek forró bublikit... Szegény, elhagyott lány vagyok, uccai árus... — Ruth leül, orosz répalevest kér, amit túl zsírosnak talál. Még a borjúszeletnek is más az íze, mint a berlini vendéglőkben. Ő itt az egyetlen, aki nem orosz? Mégsem, a szomszéd asztalnál németül beszélnek. Egy idősebb hölgy, akinek dupla tokája és tiszta kék szemei vannak és kegyetlenül ropogtatja az „r" betűt, németül meséli egy fiatalabb hölgynek: — Ha tudná, drágám, milyen ünnepélyes volt... az ember úgy érezte magát, mintha odahaza lenne... régi szép orosz Szilveszter... És az elnökünk, Mihail Ivanowics — gárdatiszt volt, tudja, most masszőr —. Mihail Ivanovics olyan gyönyörű beszédet tartott... „Jövőre Moszkvában találkozunk, barátaim!" — ezzel fejezte be. Sírtunk is valamennyien... — Az öreg hölgy szeméhez szorítja a zsebkendőjét.

— Ó, én boldogtalan uccai árusnő... — jajgatott a gramofon.

Az asztalokon az emigráns lapokat teregetik szét, a Berlinben megjelenő „Rul"-t, a párisi „Legfrissebb Híreket". Valamennyien arra a rovatra vetik magukat először, amelyik fölött az áll: Hírek Szovjetoroszországból. Itt van ni, mindenki elolvashatja: Éhinség Ukrajnában, parasztlázadások, Nikolajevszkoje falujában egy ifjúkommunista erőszakot követett el egy lányon... a rendszer ingadozik, már közel az

összeomlás... Jövőre Moszkvában találkozunk, barátaim...

— ... Ó, én boldogtalan uccai árusnő...

Úgy bolyonganak itt, mint árnyai a multnak. Pedig eleinte Európa minden állama szívére ölelte és dédelgette őket. Szánakozott rajtuk és boldogan játszotta ki őket a gyűlölt Szovjetoroszország ellen. De aztán múltak az évek, a gyűlölet helyébe az elismerés lépett, az elismerés politika és erkölcsi értelemben, amit még soha meg nem tagadtak attól, aki sikereket ért el. Kereskedelmi egyezségeket és meg-nemtámadási szerződéseket kötöttek a szovjettel és az emigránsok elvesztették népszerűségüket. Még meg is vetették őket, amiért eljátszották kis játékukat és nem voltak elég ravaszok ahhoz, hogy felismerjék a változott helyzetet és idejekorán visszaforduljanak. Tehetetlen, lemondó dühük már untatta az embereket. Itt-ott még felhasználják őket, — Hitler is szervez most egy fehérorosz rohamosztagot, — de már nem érdekelnek senkit. Az ötéves tervről szóló új énekeket nagyobb kíváncsisággal hallgatja a világ, mint a „forró bubliki" dalát.

Az olasz fassizmussal még gyorsabban, még készségesebben egyeztek meg a nyugati demokráciák. Van még ember Európában, aki a fassiszta forradalom áldozatait siratja? Talán az olasz emigránsok, az is csak talán... Mussolini

ma már fontos szerepet játszik az európai politikában.

Hogy alakulnak vajjon a külföld kapcsolatai Németországgal, feltéve, hogy Németország ügyes politikai sakkhúzásokkal dolgozik és imperialista étvágyát kicsit mérsékeli? Ki kérdezi néhány év mulva, hol a jog és mi az igazság, hová lett Georg Fink és Hans Müller, mit kezdett az a néhányezer zsidó tönkretett életével? Meddig tart vajjon a külföld rokonszenve? Ha az idegenek, az emigráns németek most ott próbálnak helyet találni a gazdasági élet körforgásában, nem veti ez fel ott is a verseny, a konkurrencia és ezzel együtt az antiszemitizmus problémáját? A vörös emigránsoknak könnyű, az ő lelküket erőssé teszi a jövőbe vetett hit, a közös célért folyó kemény munka. A vendéglátó országok munkásmozgalmában talán még otthont is találnak, legalább is nagyrészük. De a többi menekült nem tud gyökeret verni, idegen test marad az idegen ország sejtrendszerében, szélfútta, magányos levelek, melyeket hol ide, hol oda hullajt az orkán, haszontalanok, reménytelenek... „Ó, milyen borzalmas a számkivetés! Ó, ne űzzetek ki senkit!" — könyörgött a nagy francia költő, akit számkivetésbe kényszerített III. Napoleon haragja. Még Heine, akinek szelleme oly közeli rokonságot tartott a francia szellemmel, még ő se tudta megszokni, otthonának érezni Párist: „Németország, távoli

szerelmem, ha rádgondolok, szinte sírok...“

Ruthnak az a történet jutott eszébe, amit a szovjet hamburgi konzulja mesélt el neki. Olyan a történet, mintha Maxim Gorkij írta volna, csak oroszoknál fordulhat elő. A régi cári hadsereg egy tábornoka jött egyszer hozzá és könyörgött, adjon neki vizumot, vissza akar térni a hazájába, mindegy neki, ki most a Kreml ura, minden mindegy, csak mégegyszer haza akar kerülni, csak nem akar idegenben meghalni. A konzul megcsóválta a fejét: — Most odahaza is csak idegennek érezné magát. Maga a régi Oroszország után vágyódik és az már nincs többé. Ma mások a viszonyok, mások az emberek is. Mihez kezdene ott?

Az öreg tábornok félénken mondta: — Kiképző lehetnék a Vörös Hadseregben.

— A Vörös Hadsereg is más, mint amilyen a cári volt. Nem találná meg ott a helyét.

Rekedten suttogta a tábornok: — Két napja nem ettem... — Felbontott egy kis csomagot. — Kérem... akkor vegyen valamit. Ezeket a hímzéseket a lányom és a feleségem készítik. Orosz minták. Talán venne valamit?...

A konzul csengetett, szólt a szolgának, hogy hozzon öt márkát. Mikor a tábornok meglátta a pénzdarabot, könnyekben tört ki. — Pedig ellenségeink voltak, — zokogta — ellenségeink voltak! Hogy gyűlöltük őket, istenem! És most... öt márkát ad... teljes öt márkát...“ Megragadta

a konzul kezét, szívéhez szorította, meg akarta csókolni. A konzul munkás volt valaha, 1920-ban még alig tudott írni-olvasni... — Gyerünk, atyuskám, gyerünk! — érintette meg a vállát csöndesen a szolga. — Nézd, mennyi ember vár még odaki! — De az öreg tábornok magánkívül volt. A várószobában még nagy zokogva beszédet akart tartani: — Ellenségeink... és mégis teljes öt márkát... — A szolga végre szelíden kituszkolta.

Borzalmas dolog a számkivetés!

— Anna Nikolajevna, fizetni, legyen szíves! — szólt egy férfihang.

A kifestett pincérnő magassarkú cipellői hirtelen megfordultak, kecses mozdulattal elővette a blokkot és ceruzát.

— Ugy-e ízlett?

Müllernére nem tett különösebb hatást, hogy Ruth hiába járt el fia érdekében. Úgy fogadta, mintha egyebet se várt volna. Felakasztotta a bundát a fogasra és csak azt mondta:

— Egy úr ül odabe, beszélni akar Borhardtné asszonnyal. Azt mondja, ismeri régről, mutatott is egy képet, ahol együtt vannak lefényképezve, meg még mások is vannak a képen. Erre aztán beeresztettem.

Egy úr, akivel együtt vannak lefényképezve? Mit jelenthet ez már megint? Talán valaki a mostanában felállított politikai rendőrségről,

aki ilyen módon akart feltűnés nélkül bejutni a házba? Talán jobb is lenne rögtön visszafordulni, ma éjjel Hannánál aludni. Nem, a testvérét nem szabad veszélybe dönteni. Gyerünk be, mindegy, történjék, aminek történnie kell.

Lenyomta a nappali szoba kilincsét.

Barnahajú, csúnya férfi ült a pamlagon és újságot olvasott.

— Rabi!

— Ruth!

Megragadták egymás kezét, a szemükben hirtelen kigyulladt az öröm. Úgy érezték most, mintha meghitt barátok, szerető testvérek lennének. Sokáig némán álltak, nem volt kérdeznivalójuk, úgyis tudtak mindent. Végül Rabi megszólalt:

— Párisba utazom, Ruth. Hallottam, hogy már nincs a színpadon. Velem jön Párisba, úgye? Ez a világ már nem magának való.

Azt már megszokta Ruth, hogy mindenki úgy viselkedik, mintha Arnold a világon se lenne. De Rabival Párisba utazni? Visszahúzta kezét, hangjába megint visszaosont a régi hűvösség, amivel annak idején Rabi kissé tolakodó modora ellen védekezett:

— Én? De hogy képzeli ezt, Rabi? Hogy jut ilyesmi eszébe? Én ... nem ... semmi esetre!

Rabi félreértette a tiltakozást. Válaszában az a nyers egyenesség volt, amit mindig előbb

vissza kellett fordítani oroszra, hogy meg ne sértődjék rajta az ember:

— Csak nem értette ezt úgy, Ruth, hogy szerelmi ajánlatot teszek magának? Erről természetesen szó sincs. Hiszen tudja, sose voltam szerelmes magába, akkor se, amikor semmi, a szerelemnél okosabb dolgunk nem volt. Ma pedig a szívünk túlságosan tele van gyűlölettel, hogy a szerelem még helyet találhasson benne. Csak ki akarom magát innen szabadítani, mert maga mégis csak zsidó, kislány. És elég jól ismerem magát ahhoz is, hogy tudjam: nem bírja maga ki a hitlerájt, másfajta idegek kellenek ahhoz!

Miért, hogy ezek a szavak olyan ellenállást váltottak ki Ruthból? Hiszen hálásnak kellene lennie értük. Rabi igazán nagyon jó fiú, mondta egyszer Lemkéné is rosszkedvűen, mikor pedig éppen nagyon szidta. Lemkéné tűrte, hogy Rabi „Mutter"-nek szólítsa, mikor Bunker tanár úr „Lemkéné asszonyt"-nak mondott, Gaute „Direktorné asszony"-nak nevezte, Arnold pedig nagyságos asszonynak. Rabi alig érkezett meg, máris a keresztnevén hívta Annemiet és valószínűleg tegezte volna, ha Djavad fenyegető pillantásai meg nem riasztják. Dehát nem lehetett rá haragudni. Szombatonként odaült a kétségbeesett Lemkéné mellé, akinek a számtan gyenge oldala volt és segített a számadásait elkészíteni, mellette állt szóval és tettel, ha valamelyik szál-

lítójával baja támadt, a pékinasra a legválasztékosabb német kifejezések olyan lavináját zúdította, hogy a szerencsétlen fiú rémülten menekült. És Ruthhoz is mindig kedves és szívélyes volt, érdeklődött előadóestjei iránt, segített az anyagot összegyüjteni. De egyszer Ruth ott találta a szobájában, a tükre előtt, amint éppen az ő kölnivizével permetezte magát. Ruth dühösen tépte ki az üveget a kezéből. Rabi őszintén felháborodott rajta, sehogy se tudta megérteni, miért ilyen „fukar" az asszony, egyszerűen arról van szó, hogy az ő kölnije kifogyott és ma vasárnap van, a boltok nincsenek nyitva. Persze, hogy előbb engedelmet akart kérni, dehát a szoba üres volt, arra meg csak nem gondolhatott, hogy az ilyen felvilágosult hölgy így ragaszkodik a polgári formaságokhoz. Vállvonogatva ment ki a szobából. Ezek a jelenetek pedig naponta megismétlődnének, naponta, óránként, ezer olyan apróság, ami a férfit elviselhetetlenné teszi. Ruth tudja, hogy mások előtt halálra szégyelné magát Rabi öntudatlan arcátlanságán, előbb-utóbb meggyűlölné... Hiszen igaz, Párisban elválhatna tőle, külön rendezhetné be életét, amint munkát talál. Csak hogy ő már túl gyönge ahhoz, hogy újra verekedni kezdjen az élettel. Nem, nincs már hozzá ereje, el kell merülnie. „Ó, én boldogtalan uccai árusnő..."

Másról kezdett beszélni:

— És hogy áll a dolog magával, Rabbi? A kiadóvállalat elkergette?

— Sőt ellenkezőleg. Ragaszkodtak hozzá, hogy maradjak. Csakhogy miután Djavadot helyettem elnáspángolták, úgy határoztam, hogy önként kiürítem a hadszínteret. A munkában sem volt már semmi örömöm, rendes dolgot ma úgyse adhat ki az ember.

— Djavadot elverték? Dehát miért?

— Az én meggyőződésem az, hogy összetévesztették velem. A legények Lemkéék „koszos zsidaját" akarták elcsípni. A perzsák pedig, ha mégolyan ősárják is valójában, szerencsétlenségükre csudamód hasonlítanak hozzánk...

— De hiszen egész Jena ismerte őt és tudta, hogy perzsa...

— A városra már ráborul az alkony... — szavalta Rabi. — Aztán van még egy, szintén nem valószínűtlen magyarázat: Gaute előadó úr barátai szándékosan butának tették magukat és a tévedés révén megbosszulták Gaute csúfos bukását Annemienál. A nemi sikertelenség e túlkompenzálása...

— Ne, hagyja most a tréfálkozást, Rabi. Igazán nem olyan a hangulatom.

— Nem tehetek róla, ez az én egyéni stilusom. Bunker tanár úr, esti sörözésére indulva, a gázlámpák pislákoló fénye mellett megtalálta a perzsát. Habzott a szája, a szeme kifordult...

— Olyan súlyosan megsérült?

— Nem. Mérgében valami epileptikus vagy, ördög tudja, milyen rohamot kapott. Az ősárják nem szokták meg, hogy árjatársaik elnáspángolják őket. Magas láza támadt...

— Jóságos egek! Szegény Annemie!

— Ahogy mondja. Lemkéné kénytelen volt perzsánk szülőatyját értesíteni. Hamarosan meg is érkezett Bernből egy idősebb, szintén erősen zsidókülsejű ősárja. Követségi tanácsos, vagy valami ilyesmi. Azonnal csomagoltatott és unokaöccsét szindús szitkok kíséretében magával vitte a szabad Svájc országába, illetve Londonba, ahol nevezett ifjú tanulmányait folytatni fogja. Mi meg ittmaradtunk, mint a lieber Augustin: férj elrepült, pénz elrepült, Lemke penzió napja letünt.

— Mit jelent az, hogy: pénz elrepült?

— A Djavad-eset után a legtöbb külföldi felszedte a sátorfáját. Lemkéékről viszont az a hír terjedt el, hogy „zsidóbarátok" és kimondták rájuk a bojkottot. Gaute tüntetően kiköltözött onnan, miután Annemie végérvényesen kiadta az útját. Sulkinette itt van Berlinben és még nem döntött afelől, hogy szeresse-e a nácikat, amiért ki akarják irtani a kommunizmust, vagy gyűlölje őket, amiért a zsidókat üldözik. Bunker tanár úr még nem költözött el, de napról-napra szótlanabb és már közelg az idő, mikor ez a derék patkányapó is elhagyja a sűlyedő hajót... Mi baj, Sarah Bernhard, mi van magával...?

Ruth az újság fölé hajolt, amit Rabi a kezében tartott. Két szó világított a szemébe, két szó, amitől minden egyébről megfeledkezett: „GERTRUD FINK".

— Adja ide, Rabi, adja gyorsan ide. Hol szerezte ezt a lapot? Hol jelenik meg? Amsterdamban? Maga tud hollandusul, Rabi? Kicsit? Jaj, fordítsa ezt le nekem, kérem, fordítsa le.

> Ma este a német menekültek javára műsoros előadóestét rendezünk, melyen a híres német színésznő, Gertrud Fink is fellép.

— Ó, Rabi, ha tudná, milyen boldog vagyok! A Fink él, már újra fellép! Micsoda erő van ebben az asszonyban! Egy hete, hogy a férjét menekülés közben agyonlőtték, ő maga sötét éjszaka, ködben, esőben szökött át a határon. És már dolgozik tovább, ha kell. Én meg... én már nem tudom folytatni, Rabi. A sógorom magával akar vinni Palesztinába, de bennem már arra sincs kedv, nincs erő...

— Palesztinába én se mennék, Ruth. Nem vagyok cionista. Nézze, ha a zsidók tényleg küldetésben járnak ezen a változatosságban bővelkedő kerek világon, akkor ez a küldetés mégis csak ennyi: hidat verni a népek között.

— Istenem, Rabi, hogy maga még külde-

tésről tud gondolkozni, külföldi újságot mer vásárolni, kedve van tréfálkozni...

— Ezt a megszokás teszi. Nekünk, orosz zsidóknak a pogrom megszokottabb volt, mint a mindennapi kenyér. Hálásak is voltunk a cárnak és segédeinek, az orosz forradalomnak mi adtuk azt az embert, aki a vörös hadsereget megszervezte és adtunk még számos harcost... Semmi nem forradalmasítja úgy az embert, mint az üldöztetés... Göring és Hitler ezerszer többet tesznek kommunistává, mint amennyit a német kommunista párt egész életében tett. És azért mégis úgy érzem, hogy a német antiszemitizmus megalázóbb, mint az orosz volt...

— Megalázóbb? Dehát miért?

— Mert a cári uralomnak soha nem sikerült az egész orosz népet, vagy akár csak jelentékeny részeit is, zsidógyűlölővé tenni. Pogromjaihoz mindig a félvad kozákokat és az osztályavesztett csőcseléket volt kénytelen mozgósítani. A közvélemény undorral elfordult a zsidókon elkövetett kegyetlenkedésektől. Az orosz intelligencia köre soha nem volt antiszemita. Itt meg éppen a főiskolát végzett emberek szítják a lángot. Őszintén megmondom, szivesen és sajnálkozás nélkül hagyom el ezt az országot. Csak azt a néhány embert sajnálom, akik itt maradnak. Mert a németeket mégsem akarom azzal vádolni, hogy ez a végső lényegük és valamennyien Hitler és Göring képére teremtődtek. Talán akad köztük még ember is. Azért mégis tanácsosabb elutazni. Hát mit csinálunk, Sarah Bernhard? Határozzon gyorsan. Ha a dolog valamilyen irányban nyugvópontra jut, még mindig visszajöhet.

Talán mégis van valaki, akivel ezt meg kell beszélnem, nem gondolja, Rabi? Legalább ennyivel tartozom neki.

— Nem, szó sincs róla, ha tartozna vele, akkor nem fogyott volna le ilyen borzalmasan. És különben is, hagyja abba ezt a halandzsát az erkölcsi kötelezettségről: maga egyszerűen ki akar bújni a dolog alól. Úgy bizony! Itt akar maradni az Arnoldja mellett, ennyi az egész!

— És ha így is lenne? Mihez kezdhetnék én Párisban? Még ha muzsikus, zongorista, vagy akár énekesnő lennék? De így nyelvhez vagyok kötve. Azért utazzam oda, hogy ott pincérnő vagy bárhölgy legyek? Köszönöm szépen.

— Igen, még az is jobb, ha ott pincérnő az ember, addig, amíg jobb nem kínálkozik! Honnan tudja, nem fogja-e Arnold egy szép napon megbánni ezt a házasságot, majd ha maga a karriérjének útjában áll?

Ruth a szájába harapott, hogy belefájdult az ajka.

— Nem bírom elviselni, ha így beszél az uramról...

— Nem is beszélek róla. Nem haragszom

rá, de nem is szeretem. Mondtam én magának Jenában csak egyszer is, amit mindenki szabályszerűen elmondott, hogy nem méltó magához, satöbbi, satöbbi? Ennél igazán sokkal tapintatosabb vagyok.

Ruth önkéntelenül elmosolyodott. Rabi folytatta:

— Tetszett magának. Jó. Feleségül ment hozzá. Jó. Én nem tisztelem eléggé az anyakönyvi hivatalt ahhoz, hogy ez olyan izgalomba hozzon, mint Lemke anyót.

— Miért hozta Lemkénét izgalomba?

— Nemcsak Lemkénét, Sarah, valamennyiüket. Senki se tudta megérteni, mi a csuda tetszik magának azon a fiún. Ha valamelyik rajzoló ilyen alakot tervez nekem a boríték-lapra, föltétlenül azt mondom: Szó se lehet róla fiam, ez igazán túl banális!

Ruth már nem is válaszolt. Mindegy, ez is mindegy, már ahhoz sincs ereje, hogy rendesen dühbe guruljon.

— Belátom: a szerelem cigányi eredetű. De azért még nem föltétlenül szükséges tünkremenni bele. Egy olyan kitűnő ember, mint maga Ruth! Hát nem szégyenli magát?

— Maga úgy beszél Rabi, mintha a holdról pottyant volna ide. Mintha nem tudná, mi történt Németországban az utolsó hetek alatt. Az uramat teszi felelőssé Göring rendeleteiért!

— A teremtésit, dehogy is teszem értük

felelőssé! Hogy asszonyok, hogy ki tudják forgatni a dolgokat, ha egyszer beleszeretnek valakibe! Épp csak egy kicsit le akarom rombolni Arnold urat, mert magának útjában áll, mikor új életet kellene kezdenie!

— Már megmondtam, hogy színház nélkül elképzelhetetlen számomra az új élet. Akkor pedig egészen mindegy, Párisban csücsülök-e vagy itt!

— Mit jelentsen az, hogy egészen mindegy? Gondoljon csak a barátnőjére, Gertrud Finkre!

Ruth mosolygott.

— A Fink, az más! Ő hisz valamiben, Rabi! ezt már Archimedes megmondta, úgy-e? „Adjatok nekem egy fix pontot és én kiemelem a világot sarkaiból . . .“ Azonkívül meg őt ismerik is külföldön, barátai, hívei vannak. Én a sokezer névtelen közé tartozom, akiket a közjótékonyságnak kellene eltartani!

— Maga nagyon hiú, Ruth! Az meg, hogy így harc nélkül megadja magát, egyszerűen gyávaság!

— Szavakkal nekem már nem lehet fájdalmat okozni, Rabi. És semmi sem okoz már örömöt se, ennyi az egész. Borzadok az emberektől!

— Nincs hozzá joga, hogy ezt mondja! Hiszen maga azt se tudja mi az, hogy kűzdelem a létért, soha nem kellett a félelmet, a gyűlöletet, a mohó irigységet megismernie! Gondoljon

a tönkrement középosztálybeliek és parasztok hadára, vagy akár a gyárosokra és nagykereskedőkre, akik rettegnek a válságtól és a munkanélküliektől! Fenyegető éhség meredezik ember és ember között, kegyetlenné, aljassá teszi őket... De tudja, mit mondott egy orosz író, akinek gyerekkorában távolról sem volt olyan jó dolga, mint magának, aki a nyomor és megalázás minden kínját végigszenvedte...?

— Dosztojevszkij?

— Nem, drágám, Maxim Gorkij. Emlékezetből idézem most és gyöngéd fülecskéi számára kicsit enyhíteni fogom eredeti kifejezéseinek nyers zamatát: „Az élet nem csak azért olyan nagyon csodálatos, mert az ezerféle disznóságnak és szenynek rétege oly zsíros és termékeny, hanem azért, mert az egészség, a bátorság, az alkotóerő mégis csak keresztül tör ezen a rétegen és kivirágzik belőle a jó és az emberséges, ami felkelti bennünk a soha el nem pusztítható reményt, hogy egyszer feltámadunk a fényes, igazi, emberi életre".

— Nem látok egészséget és nem látok alkotóerőt!

— Nem? Naponta olvashatja, hogy újabb és újabb titkos szervezkedésnek jönnek a nyomára. Hiába minden embertelen szigorúságú büntetés, mindig akadnak, akik nem adják meg magukat a Harmadik Birodalomnak! És milyen meleg készséggel állt a külföld közvéleménye az antifassiszta Németország mellé! Persze nem azokról a kormányokról beszélek, melyeknél a külpolitikai meggyőződések bizonyos szerepet játszanak. De idegen emberek örömmel kínálják segítségüket, meleg szívvel ajánlják fel vendégszeretetüket. Pedig minden más országot is súlyosan sújt a gazdasági válság. Ez az igazi emberség Ruth, ez az, amit emberi együttérzésnek neveznek, ez vígasztalja meg az embert, ha kétségbeesik a „szenny és dísznóság" szörnyű rétegén.

— Maga ezt nem tudja megérteni Rabi. Maga orosz, magának körülbelül mindegy, hogy Franciaországban éle, vagy Németországban. De én itt nőttem fel, szorosan hozzánőttem ehhez az országhoz...

— Hát nézze Ruth, mi most nem rendezünk vitaestélyt. Maga kibúvót keres, ez világos. De épp olyan világos, hogy kegyetlenül rossz bőrben van. Az lenne a legjobb, ha most hat hétre elutazna az Engadinba, tisztességesen kipihenné magát, akkor megint megjönne az életkedve. Szeretnék az urával beszélni!

— Ő most Jenában van! — Nem minden káröröm nélkül mondta ezt Ruth. Rabinak mindenbe bele kell ütni az orrát. Utóvégre, ha a kedve úgy tartaná, elutazhatnék Rabi nélkül is.

— Úgy? És mikor jön vissza?

— Azt nem tudom pontosan.

Rabi egy pillanatig némán mérlegelte a helyzetet.

— Hát hallgasson ide, Ruth. Gondolja még egyszer végig a beszélgetésünket. Szokjék lassan hozzá a gondolathoz, hogy az élete berendezését most meg kell változtatni. Ki kell törölni belőle egy évet, sőt még csak nem is egy évet, mindössze néhány hónapot. Ez se könnyű, tudom jól, de meg kell lenni. Próbálja meg, az még nem kerül semmibe. Én meg majd igyekezni fogok, hogy ne másszak nagyon az ideigeire. Maga velem jön, úgy, ahogy ezt a regényekben írják: mint a tesvérem...

— Mint egy csomag, amit magának ide-oda kell majd tologatni, ha azt akarja, hogy mozduljon...

Rabi nem hallja az ellenvetést.

— Szóval holnap megint tiszteletemet teszem és akkor újra megbeszéljük a dolgokat. Nem, várjon csak egy kicsit. Holnap még gyorsan el kell utaznom Frankfurtba. Akkor holnapután. Holnapután este. Ha Arnold addig hazajönne, várjon meg engem. Igenis, nagyságos asszonyom, csak várjon meg szépen. Beszélnem kell vele. Utóvégre is, én a maga fajtestvére vagyok. A vérség elszakíthatatlan kapcsai. Szép cím volna valami érzékeny filmdráma számára, mi? Mondja, Ruth, nem szedne csukamájolajat? Vagy az csak gyerekeknek használ? Csukamájolaj, mint a nemzeti szocializmus ellenszere — nem is rossz. Értse meg, Sarah Bernhard, nekik gyűlölniök kell minket. Tudja, mit mondott Caligula a zsidókról? „Ezek nem annyira bűnösök, mint amilyen szánandók, amiért istenvoltomban nem tudnak hinni." De Hitler hiúbb, mint a római császár, ezért gyűlöletet érez irántunk, nem részvétet. Megyek már, megyek, Sarah Bernhard, Úristen, milyen rettentő ideges maga! Szörnyű! Magának ki kell ebből szabadulnia, még ha erőszakkal cipelem is magammal...

Hála istennek, végre elment. Ruth olyan kimerült, mintha tíz óra hosszat próbált volna egyfolytában — nem is igaz, akkoriban sohse volt ilyen fáradt... Lefekszik a pamlagra, behúnyja a szemét. Rabival, ezzel az örök szélmalommal együtt lenni, akár csak rövid időre is — elképzelhetetlen! És mégis, ebből a zajos együttlétből valami kis melegség telepszik a szíve köré, kirepül belőle a bensőséges öröm, melynek hetek óta most először érzi újra a szárnycsapását:

Gertrud Fink él! Megmenekült! Megmenekült!

KILENCEDIK FEJEZET.

A Friedrichstrasse-i pályaudvaron sűrű emberáradat nyüzsgött, pedig a Berlin-Varsói vonat még nem is állt be az állomásra. A tömegben sok volt a fiatalember, orvostanhallgatók és hallgatónők, de voltak köztük idősebbek is. A tanár hóna alatt most is ott volt az irattáska, mintha csak előadásra, vagy szeretett klinikájára indulna. Mellette Dr. Paulsen ment. Mára levetette a rohamosztagos egyenruhát, a pártjelvényeit is kabátja hajtókája mögé rejtette. Széles, párbajsebhelyekkel teleszántott arca nagyon komoly volt, mikor a tanárhoz beszélt:

— Ezek csak az átmeneti idők túlzásai, tanár úr. Hamarosan elcsöndesül mindez és akkor Ön visszatér hozzánk. Németország nem fog lemondani Önről.

A tanár azzal a furcsa kétértelműséggel válaszolt, amire az utóbbi időben lassan rászokott és Paulsen fülének megint fájdalmasan hiányzott a régi nyilt, szívélyes hang:

— Lehet, hogy nem fog lemondani rólam. — Megállt, hogy a feléjenyúló kezeket megszorítsa. A felesége kétségbeesve igyekezett, hogy férjét a hordár ügyében közbelépésre bírja, de a tanár csak nyugodtan biccentett: Majd megtalál minket, ne félj! Két diák végigszáguldott a pályaudvaron és végül is felhajszolták az elveszettnek hitt 4-es számú hordárt, aki odatólta a bőröndökkel telerakott kézikocsit Minna Glück elé:

— Ez nem megy, nagyságám, ezt a holmit már fel kell adni!

— Hová gondol, jó ember, feladni! Hisz hálókocsink van!

A tanár felesége annyi hosszú év alatt sem szokott le gyermekéveinek népi dialektusáról. Igaz, hogy férje ezt soha nem is kívánta tőle — részben, mert szerette a nép ízes nyelvét és részben, mert úgy sem hallgatott oda, ha a felesége beszélt. Egyetlen egyszer hallgatta csak végig — az a Jannowitz-hídtól a Bellevue pályaudvarig terjedő útvonalon történt, mely utóbbi állomásnál a lánynak ki kellett szállni — rémes, hogy már ki kell szállnia, hiszen alig öt perce beszélgettek, mert bizony kissé soká tartott, amíg Glück magántanár úr nekibátorodott, hogy felemelje a csomagot, amit ez a szép, erőteljes fiatal lány leejtett és felemelvén, mély meghajlással nyújtsa át neki. A beszélgetés rendkívül érdekfeszítő volt, a lány beteg nagy-

nénjénél lakott, aki a jelek szerint nyilván gyomorrákban szenvedett. A tünetek ugyan meglehetősen különböztek a rák megszokott tüneteitől. Glück magántanár úrnak tulajdonképpen a Zoo-ig kellett volna utaznia de ő is kiszállt a a Bellevuenél, valószínűleg, hogy kimerítőbb adatokat nyerhessen az érdekes esetre vonatkozólag. A lány oldalán keresztülsétált az állatkerten és az egyik fasorban türelmesen megvárta, amíg a lány leszállította egy vevőjüknek a beteg nagynénje szalonjában készült ruhát. Néha ő maga is segédkezik kicsit a műhelyben, mesélte a lány, mikor látta, hogy a férfi szeme összeszurkált ujjaira téved. Glück magántanár úr az Állatkert egyik padján ült, beszívta a tavaszi este kábító levegőjét és már régen nem a gyomorrákra gondolt, hanem Faust Margarétájára. Ha az ember sok könyvet olvasott, a saját élményeit mindig a regények történeteivel hasonlítja össze. Még néhányszor találkoztak az Állatkertben, aztán megkezdődött a nyári szemeszter és vele a klinikai munka, megérkezett a korrekturája első, alapvető munkájának, mely később ismertté tette nevét Európa tudományos köreiben és a kiadó sürgette, hogy a lehető leggyorsabban küldje vissza a kijavított anyagot. Glück magántanár úr azt sem tudta, hol áll a feje. Egyszer-kétszer lemondta a Minnácskával való találkozást. Erre a kislány levelet írt neki, amely tele volt gyöngéd szemrehányással, valamint helyesírási hibával. A levél megható volt.

A megántanár udvariasan kimentette magát a lány előtt és megkérdezte, nem jönne-e hozzá feleségül, hogy a jövőben minden ilyen félreértést kikerülhessenek. A lány beleegyezett. Különös csak az volt a dologban, hogy mint utóbb kiderült, a néninél nyoma sem volt gyomorbajnak, de még bármilyen más betegségnek se. Hogy szalonja nem volt, hanem egy szűk kis szobácskában alkotta unokahúgával a divat remekeit, ezt Glück magántanár úr észre sem vette. Különben pedig elhatározását soha meg nem bánta. Ha Minnát a többi tanárfeleségek nem tartották elég előkelőnek, annak Glück csak örült. Legalább nem kellett a kollégáival „társadalmi életet élni", ami úgyis csak unalmas lett volna. Így minden idejét a tanulmányainak és tanítványainak szentelhette.

Most ott állt a fülke nyitott ablakában. A háta mögött Minna asszony már otthonosan berendezkedett, előkészítette a férje papucsát és pizsamáját, az ágyára meg puha takarót borított. Ez az asszony és gondoskodó keze volt minden, amit a férfi magával vihetett szülővárosából, ahol hatvan évet élt és negyven éven át fáradhatatlanúl munkálkodott. Némán búcsúzott a fiatal arcoktól, akik felnéztek rá a pályaudvar perronjáról. Az arcok nem voltak jelen teljes számban, majdnem valamennyi zsidó hallgatója hiányzott, azok kora reggel a lakására

jöttek elbúcsúzni. Közülük sokan sírtak — ezzel az öreg emberrel a jövő is búcsút vett tőlük — hiszen valamennyiüket eltiltották a gyakorlati év elvégzésétől és így elzárták előlük a hivatás útját melyre annyi éven át és sokszor oly keserű nélkülözések között készültek. A legrettenetesebben azok a zsidószármazású ifjak szenvedtek, akik már megszokták, hogy magukat kereszténveknek tekintsék és most zsidó nagyanyjuk miatt a régi közösség kitaszította őket. Ezek aztán végleg elveszítették a talajt lábuk alól, nem tartoztak sehová, sehol nem volt számukra hely.

Mikor a vonat lassan elindult és kendőlobogtató kezek emelkedtek a levegőbe, hirtelen egy kő repült a vonatnak és az ablak alatt elhelyezett: Berlin-Varsó felírású táblát érte. A követ kék-fehér kendőbe csavarták — kék-fehér a cionisták színe. A pályaudvaron serdülőkorú Hitlerfiúk és lányok csoportja állt, akik most kórusban kiáltották: „Indulás Palesztinába!" Dr. Paulsen fenyegető arccal indult feléjük, de ma nem viselt egyenruhát, pártjelvényei sem voltak láthatók, párbajsebhelyei se segítettek most rajta, a fiatalok „Dögölj meg, zsidó!" kiáltással fogadták. Ez volt az utolsó kép, amit Glück tanár úr magával vitt hazájából.

Mire reggel felébredt, már lengyel földön futott a vonat. Minna asszony a vámvizsgálatot

és útlevélellenőrzést egyedül csinálta végig. Ő maga nem is mert elaludni, attól való félelmében, hogy akkor a tanár előbb ébred fel az ellenőrök megjelenésére és bizony még a vámtiszteket is kényszerítette, hogy suttogóra fogják hangjukat. A határon még gyorsan vásárolt néhány német lapot, bár tudta, hogy ezek megint el fogják terelni férje figyelmét a reggeli vajaszsemlyéről, dehát férje kívánságait ő mindig ellentmondás nélkül teljesítette, legfeljebb titokban dolgozott ellenük. De a tanár még nem is elégedett meg a német lapokkal. Mikor a vonat megállt, még egy lengyel újságot is vásároltatott. Szótár segítségével következtetések és találgatások alapján, végül is lefordította a bojkottfelhívás tizenegy pontját, melyeket a külföldi „rémhírterjesztés" elrettentésére, megtorló intézkedéseknek szántak a benszülött zsidók ellen.

1. A német nemzeti szocialista pártnak minden helyi csoportja és szervezete haladéktalanul köteles rohambizottságot alakitani, amelynek hatáskörébe tartozik a zsidó boltok, zsidó árúk, zsidó orvosok és zsidó ügyvédek bojkottjának tervszerű megszervezése. A rohambizottságok felelősek azért, hogy a bojkott ártatlanokat ne érjen, a bűnösöket azonban annál keményebben sújtsa.

2. A rohambizottságok felelősek minden külföldi legnagyobbfokú biztonságáért, függet-

lenül azok vallásától, származásától vagy fajától. A bojkott pusztán védelmi intézkedésnek tekintendő, amely kizárólag a német zsidóság ellen irányul.

3. A rohambizottságok kötelessége, hogy a bojkott gondolatát a felvilágosítás és propaganda minden eszközével haladéktalanúl népszerűsítsék. A bojkott alapelve: német ember nem vásárol többé zsidónál és nem tűrheti, hogy zsidók, vagy azok bérencei zsidó árút kínáljanak neki. A bojkottnak általánosnak kell lennie. Az egész népnek egységesen kell részt venni ebben az akcióban, mely a zsidóságot legérzékenyebb pontján fogja megsebezni.

4. Kétes esetekben a bojkottól egyelőre el kell tekinteni.

5. A rohambizottságok kötelesek a legéberebben figyelni az összes újságokat és megállapítani, hogy milyen mértéken vesznek részt a külföldi zsidó rémhírterjesztések ellen folytatott felvilágosító hadjáratban. Amennyiben valamelyik újság ezálól kivonná magát vagy feladatának nem felelne meg kellő mértékben, úgy gondoskodásnak kell történni arról, hogy minden olyan házból melyben németek laknak, azonnal eltávolíttassék. Egyetlen német ember és egyetlen német üzlet ne tegyen többé hirdetést közzé ezekben a lapokban. Közmegvetéssel kell sújtani ezeket a lapokat, melyek kizárólag a zsidó fajtestvérek, de nem a német nép számára íródnak.

6. A rohambizottságok a párt üzemi sejtszervezeteivel egyetértésben terjesszék ki a felvilágosító propagandát az üzemekre és különösen a munkásokat világosítsák fel arról, hogy a zsidó rémhírterjesztés milyen következményekkel járhat a német munkára és ennek következtében a német munkásra nézve. Különösen felvilágosítandók a munkások a nemzeti bojkottnak, mint a német munka biztonságát célzó védelmi intézkedések szükségességéről.

7. A rohambizottságok terjesszék ki működésüket a legkisebb falucskára is, különös gonddal ügyelve arra, hogy a bojkottintézkedések a vidéken vándorló zsidó árúsokat is elérjék. Mindenkor hangsúlyozandó, hogy egy ránk kényszerített védelmi intézkedésről van szó.

8. A bojkottnak nem szórványosan, hanem villámcsapásszerű egyöntetűséggel kell bekövetkeznie: ennek értelmében az összes előkészítő munkálatok azonnal elvégzendők. Rendelkezés küldendő az összes rohamosztagokhoz és rohamszervezetekhez, hogy a bojkott életbelépésének pillanatától fogva őrszemek útján óvja a közönséget a zsidó üzletek látogatásától. A bojkott falragaszok, hírlapi közlemények, röpiratok, stb. útján közhírré teendő. A bojkott villámcsapásszerű egyöntetüséggel szombaton, április

1-én, pontosan délelőtt tíz órakor kezdődik és folytatódik mindaddig, amíg a pártvezetőség felfüggesztését el nem rendeli.

9. A rohambizottságok haladéktalanul szervezzék meg tízezerszámra a népgyűléseket, melyek a legkisebb falvakba is kinyúlnak és kifejezést adnak annak a követelésnek, hogy a zsidók minden foglalkozási ágban csak a német népben elfoglalt számarányuknak megfelelően foglalhassanak helyet. Hogy az akció átütő erejét növeljük a követelés egyelőre csak három területre korlátozandó. a) a német közép- és főiskolák látogatására; b) az orvosi hivatásra; c) az ügyvédi hivatásra.

10. A rohambizottságok feladata továbbá erősen odahatni, hogy minden német ember, akinek a külfölddel bárminemű kapcsolata van, ezt levelek, sürgönyök és telefonbeszélgetések útján felvilágositó tevékenységre használja fel és terjessze azt az igazságot, hogy Németországban nyugalom és rend uralkodik, hogy a német népnek nincs hőbb vágya, mint nemzeti munkáját békében végezni és minden más országgal békességben élni, végül, hogy a harcot a zsidó rémtettek ellen, csak mint védelmi harcot kényteleu folytatni.

11. A rohambizottságok felelősek azért, hogy a bojkott-hadjárat a legnagyobb nyugalomban és a legteljesebb fegyelmezettséggel folytattassék le.

VIGYÁZZATOK, HOGY A ZSIDÓNAK EZENTUL SE GÖRBÜLJÖN MEG EGY HAJASZÁLA SE!

Véget fogunk vetni a zsidó hajszának, erőszak nélkül is, egyszerűen a fenti rendelkezések átható erejének segítségével. Ma fontosabb, mint bármikor eddig, hogy az egész párt, egy emberként, vak engedelmességgel álljon Vezére mögé.

Meg kell, hogy tudja a nemzetközi zsidóság: a nemzeti forradalom kormánya nem légüres térben lóg, hanem az alkotó német nép képviselője. Aki a kormányt támadja, Németországot támadja meg! Aki rágalmazza, a nemzetet rágalmazza! Aki harcot indít ellene, 65 millió embernek üzente meg a háborút!

A marxista izgatókat már elintéztük Németországban, de ezentúl se fognak bennünket térdre kényszeríteni, még ha most külföldről folytatják is a nép ellen elkövetett aljas árulásaikat.

Nemzeti szocialisták! Szombaton, pontosan tíz órakor meg fogja tudni a zsidóság, hogy kik ellen indított háborút!

Németország Nemzeti Szocialista
Munkáspártjának
Pártvezetősége.

Hitler minisztertanácsban jelentette ki, hogy ezt a védelmi megmozdulást azért kellett

megszervezni, mert különben maga a nép kelt volna fel a zsidók ellen és akkor ez a megmozdulás alighanem nem kívánatos formák közt történt volna. Csak azt nem érti ezután az ember, miért tartja a kormány szükségesnek, hogy a parasztságot és az üzemi munkásságot először meggyőzzék arról, hogy a bojkottrendelkezéseket egyáltalán életbe kell léptetni. A nemzeti szocialista pártvezetőség úgy viselkedik, mint az a gyerek, aki behúnyja a szemét és azt képzeli, hogy most őt se látják.

A német lapok hosszú oldalokon át közölték a rémhírterjesztés elleni tiltakozásokat. Tiltakozott: a német borkereskedelmi szövetségek központi árúsítóhelye, a hamburgi exportőrök egyesülete, a margarinkoncern, mely európai és tengerentúli üzletfeleit hosszú sürgönyökben értesítette, hogy Németországban mindenütt rend és nyugalom van és a külföldön elterjedt rémhírek nem egyebek, mint szemenszedett, tendenciózus rágalmak. Hasonló kijelentést tett a német tanítóegyesület és a kölni zsidó hitközség előljárója. A tanítók egyszersmind állást foglaltak az egységes birodalmi kultúrpolitika mellett. Lirai tiltakozás is elhangzott, egy Hans Ceribifax nevű költő tollából:

Mi bajuk vajjon a zsidóknak?
Hisz őket le se mészároltuk!
És ha szerényen meghúzódnak,
Eztán se vágjuk el a torkuk.

A Deutsche Bank egyik igazgatósági tagja interjut adott az egyik vezető angol lap berlini tudósítójának, amelyikben mindenekelőtt azt hangsúlyozta, hogy őt legcsekélyebb kellemetlenség se érte, számára a dolgok változott állása egyáltalán nem volt érezhető, még a társadalmi érintkezés szempontjából sem. (Az interjú persze általában nem akadályozta meg azt, hogy szóbanforgó bankár helyet kapjon a „Zsidóarcok néznek rád" című kötetben, mellesleg helyet kapjon benne a katolikus Erzberger is, Piscator, aki református lelkésznek volt a fia és Luther Márton leszármazottja, Liebknecht Károly is.)

A tanár úr kávéja kihült, a zsemlékhez hozzá se nyúlt, pedig a pincér egyre gyakrabban vetette oda rosszaló pillantásait, közeledtek ugyanis a lengyel fővároshoz és a közben már kiürült étkezőkocsit ki kellett volna tisztogatni, mielőtt megérkeznek. Minna asszony megérintette a férje kezét. Mikor a tanár felemelte a fejét, neki is meg kellett látni az ura arcán, hogy mégis csak nagyon megöregedett az utóbbi hetekben. Az asszony gondolatokban már ki is dolgozta az új haditervet, aminek célja az volt, hogy az embert kicsit megint felhízlalja.

A varsói pályaudvaron a diákzenekar játszott és az orvosi fakultás, meg az Akadémia egy küldöttsége várta a tanárt, aktatáskájával és Minnájával egyetemben. Egy éltesebb, gömbölyű úr kissé keményen hangzó, de kifogásta-

lan németséggel üdvözölte az érkezőt Lengyelország szabad földjén, ahol a zsidóüldözés ismeretlen fogalom és a szellem emberét, a lángészt fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül megbecsülik. Egy csinos szőke diáklány csokrot nyújtott át a tanárnak. A tanár köszönetet mondott mindenkinek, kijelentette, hogy őszinte örömmel tölti el, amiért továbbra is megadatott neki a lehetőség, szerény erőit a valamennyiüknek közös cél szolgálatába állítani és az emberiség javáért dolgozni. Meggyőződése, hogy a szeretetteljes együttműködés hamarosan elvezeti őket az annyira óhajtott eredményhez — az emberiség szörnyű nyavalyájának, a ráknak hatékony orvoslásához. Ügyetlen mozdulattal leemelte széles karimájú kalapját és bátortalanul meglengette. A diákok éljeneztek. Kettőt közülük rögtön el is küldött Minna asszony, hogy kerítsék elő a hordárt, a szőke diáklányt pedig megbízta, nézze meg, megérkeztek-e a Berlinben gondosan becsomagolt ládák és tudakolja meg a lengyel szállítónál, hogy rendben elküldi-e a lakásra. Erős fiatal kezek rántották fel az autó ajtaját, besegítették a házaspárt, színes sapkák repültek a levegőbe. Az újságírók visszasiettek a szerkesztőségbe és kissé csalódottnak érezték magukat, amiért a tanár egy szót sem említett a német viszonyokról. Mikor az autó megindult, a tanár csendesen súgta maga elé: — A lengyel korridor!

Minna asszony, aki újságot soha nem olvasott és soha oda nem figyelt, ha a férfiak politikáról beszéltek, szilárdan meg volt győződve róla, hogy férje új lakásukra gondolt.

A német zsidók birodalmi képviselői és a zsidó hitközség előljárója a következő felíratot intézték a birodalom elnökéhez a birodalmi kancellárhoz, a kormány tagjaihoz és Berlin rendőrfőkapitányához:

A német zsidókat mélyen megrendítette a német nemzeti szocialista munkáspárt bojkottfelhívása. Néhány ember bűne miatt — melyért mi a felelősséget nem vállaltuk és soha nem fogjuk vállalni — akarnak most bennünket, német zsidókat, akik szívünk minden csepp vérével ragaszkodunk német hazánkhoz, gazdasági végromlásba dönteni.

A német nép minden hazafias háborújában, bőséges véráldozatot hoztak a német zsidók. A világháborúban az 500.000 német zsidó közül 12.000 adta életét a hazáért. A békés munka területén minden erőnk megfeszítésével teljesítettük kötelességünket. A külföldi rémhírterjesztő és bojkotthadjárat ellen Németország zsidó szervezetei a legnagyobb odaadással és igen sikeresen küzdöttek. Ezirányban mindent megtettek, ami hatalmukban áll és továbbra is meg fognak tenni mindent.

És most mégis az vár a zsidókra, hogy bűnösökként pusztítsák el őket! A német néphez,

melynek legfőbb erénye mindig az igazságosság volt, intézzük jajkiáltásunkat:

Az a vád, hogy saját népünknek ártani akartunk volna, mélyen sérti becsületünket. Az igazság és becsületünk érdekében felemeljük tiltakozó szavunkat ez ellen a vád ellen. Bízunk a birodalom elnökében és a birodalmi kormányban, hogy német hazánkban jogainkat megsemmisíteni és az élet lehetőségét tőlünk elvenni nem engedik.

Ebben az órában megismételjük a vallomást, hogy egész életünkkel hozzátartozunk a német néphez és a megújhodásán való együttmunkálkodás nekünk is legszentebb kötelességünk, elvehetetlen jogunk és forró vágyunk.

Vili a fogát csikorgatta. Hozzátartozunk a német néphez! Nem szégyenlitek magatokat, zsidók? Elfelejtettétek hagyományaitokat, történelmeteket, küldetésteket! Dehát mire való volt akkor az ősök évszázados büszkén tűrt szenvedése, ha most feladjátok önmagatokat!

Hirtelen mintha szélroham futott volna végig a padsorok között, a fiúk felálltak, Vili is felugrott velük. Dr. Schröder lépett be az osztályba, kék füzetek vastag csomójával a hóna alatt. A rendes havi házidolgozat volt a füzetekben. Úgy látszik, Dr. Schröder haragos kedvében van máma, szinte ugatásnak hangzott, hogy: „Üljetek le!" Vili visszaült a székére, az

üres padra bámult, melynek az előírás szerint el kellett őt választani a keresztény fiúktól. Hát ezt is meg kellett érni! Egy rabbinus még arra is hajlandó volt, hogy az „átszervezett" Berliner Tageblattba vezércikket írjon arról, hogy mit lehet zsidóságnak nevezni és mit nem. A zsidóság kizárólag vallás, vallás és semmi egyéb. Hát akkor már Hitler többre becsülte a zsidóságot! Amit a „Vezér" még ezenfelül kijelentett, hogy tudniillik a zsidóknak soha nem volt saját hazájuk, saját történelmük és ezért nincs is kultúrateremtő erejük, azt úgyse veszi senki se komolyan, aki ismeri a bibliát és a kultúrtörténelmet. Ez a „megállapítás" csak szánalmas igyekezet volt arra, hogy elméletileg megalapozza az antiszemitizmust. A tetejébe még a szerző percenként ellent is mondott önmagának: egyszer azt magyarázta, hogy azok a legnemesebb, legegészségesebb fajok, amelyek nem engedik legyőzni magukat és mindig megállják a helyüket a létért való küzdelemben — és ugyan ki állta meg a helyét annyi ideig, mint csupa idegen nép közt a zsidó? — másszor meg kijelentette hogy a „szemiták" alacsonyabbrendű fajta. Ilyen logikátlan, műveletlen „Vezéreket" választanak maguknak a népek. Hála az istennek, hogy Hitler nem zsidó, hála az...

Vili felnézett és látta, hogy az egész osztály feléje fordul és rábámul. Dr. Schröder vörös volt, mint a pulyka, kiabált, egy füzetet lobog-

tatott vadul. Hirtelen felállt a Hitler-ifjak egyenruhájába öltözött Winkler és az mondta:

— Tanár úr kérem, én azt ajánlom, olvassuk fel Schütz dolgozatát, hogy mi is állást tudjunk foglalni ebben a kérdésben.

A tanár tétovázott. Csakhogy ma már nem lehet ezeknek a tanulóknak, akik szintén a barna inget viselik, a kívánságait csak úgy tanári szóval elutasítani. Utóvégre is, ez már a prima, ezek felsőosztályosok és még talán előnyös is, ha a dolgozat kérdésében a felelősséget áthárítja az osztályra. Félretette a füzetet és úgy felelte:

— A Schütz nevű zsidó miatt csak nem fogjuk mai feladatunkat elhalasztani. A dolgozatát majd elolvashatjuk a szünetben. Ma pedig elérkeztünk Schiller Don Carlos című művének megbeszélésénél Posa márki alakjához. Gondoljanak ezekre a sorokra:

Veszélyesnek hisz, mert gondolkodom
Magam felől. Sire, nem vagyok veszélyes.
A vágyódásim itt porladnak el. (Kezét keblére
[teszi)
Az újításnak kómikus dühe,
Mely csak növeli súlyát a bilincsnek,
Amit egészen nem bir összetörni:
Hevítni az é n vérem sohse fogja.
Az eszményemre nem érett e század ...
(Radó Antal ford.)

— Ugyanaz a gondolat, mint amit „A harang" című vers fejez ki, igazán német, gyönyörű gondolat... —

Az óra a végéhez közeledett. Vili azon gondolkozott, nyissa-e ki a kését a zsebében. De semmi értelme se lett volna, húszan voltak egy ellen. Igyekezett nyugodtan és természetesen viselkedni. Azért olvasni mégsem tudott, hiába hajolt az újság fölé, oda kellett figyelni, mikor a fiúk elővették dolgozatát, amely azt a gondolatot fejtegette: „A rabszolga mohó és ravasz állat és a hazátlan ember a legboldogtalanabb valamennyi közt."

Számosan éltek Bécs szép városában és most a császári parancs kiűzte őket a hazájukból. Ahasvérusnak megint vándorútra kellett kelni. Csakhogy a brandenburgi nagyhercegnek pénzre volt szüksége. Így hát a leggazdagabb bécsi családok közül ötvenet befogadott a birodalmába, de előbb gondosan megtudakolta, hogy milyen a vagyoni helyzetük. A szomszédos Hollandia példáján megtanulta, milyen hasznosan elő tudják mozdítani a zsidók a gazdasági élet fejlődését. Uralkodói levélben biztosította jogaikat, t. i. a letelepülési engedélyt és a kereskedés szabadságát (1659—1661). A rendes adókon kívül még külön járulékokat is kellett fizetniök. 1671-ben május 21-én tíz pontból álló kiáltványt bocsátott ki a nagyherceg, amelyikben ismét lefektette a szabad kereskedés jogát

a zsidók számára és meghatározta az általuk fizetendő illetékeket. Mikor pedig a zsidó kereskedők keresztény versenytársai tiltakoztak ez ellen, a nagyherceg kijelentette: „Változatlan az a meggyőződésünk, hogy a zsidók és tevékenységük ránk és országunkra egyáltalán nem károsak, hanem ellenkezőleg hasznothajtók." És a bécsi zsidók vezetője, Gompertz, valóban értékes szolgálatokat tett is a nagyhercegnek, mert közvetítésével sikerült az amsterdami zsidó bankároknál kölcsönt szereznie és ő támogatta fegyver és lőszer szállításokkal a Svédország ellen indított hadjáratot.

A nagy uralkodó utódja, I. Frigyes 1689-ben 16.000 tallér lefizetése ellenében megerősítette a zsidók előjogait. de bizonyos illetékek összegét felemelte. Arra is kötelezte a hitközséget, hogy azontúl úgynevezett rendkívüli célokra, mint amilyen például a svéd háború volt, évente 1000 tallért fizessen le.

A következő Hohenzollern, I. Frigyes Vilmos, semmit sem változtatott ezen a „megerősítésen", de rosszkedvűen állapította meg, hogy a nagyatyja által „idetelepített" ötven bécsi család szaporodni is merészelt és a zsidó hitközség már százhúsz családra rúgott. Sietve kiadott tehát egy rendeletet, hogy ezentúl a gyermekek közül csak egy-egy fiú vagy leány — köthet házasságot egy bizonyos összeg lefizetése ellenében, a következő, csak ha kétezer

tallér a vagyona és így tovább; a zsidó hitközség legnevesebb tagja volt felelős e rendelkezés betartásáért.

Közben megkezdődött a keresztény kereskedőcéh bújtogatása a zsidó konkurrensek ellen. A porosz király erre kiadta „präjudiciáit", amelyek biztosították a keresztények előnyét a zsidók felett. A zsidókat bizonyos megszorítások alá helyezték, tilos volt számukra minden „polgári" kézműipar, kivéve a „pecsétvésést", az arany- és ezüsthímzést és a rituális állatmetszést. Azonkívül sokat közülük ki is utasítottak Poroszországból, akik nem tudták megfizetni a nagy adókat.

Nagy Frigyes most úgy találta, hogy a „haszontlaan zsidó népség" túlságosan elszaporodott és újból revizió alá vette a „Zsidóságra vonatkozó rendtartást és Általános Privilegiumot". Beosztotta őket rendes és rendkívüli védelem alatt álló zsidókra; a rendkívüliek lakhatási engedélye nem öröklődött és így ők nem is házasodhattak. Az összeget, amelyet egy „rendes" család második sarja házassági engedélyért fizetni volt kénytelen, felemelte hetvenezer tallérra, éppígy a „védelmi és ujoncozási díjakat" valamint a rendkívüli díjakat is.

A királyi védelemben csak a gazdag zsidóságnak volt része. Mialatt a király a pénzmágnásokat szünet nélkül hatáskörük bővítésére búzdította, a szegény zsidókat még attól a lehe-

tőségtől is megfosztotta, hogy kézművesipart űzzenek, vagy a földet műveljék. Mendelssohn Mózesnek, a nagy bölcsésznek berlini lakhatási engedélye azon alapult, hogy volt valami gyárban egy szerény könyvelői állása. A zsidók nem foglalkozhattak földműveléssel, egyetlen céh sem vette fel őket, a tudományok és művészetek közül csak a természettudomány, méréstan és gyógyászat voltak számukra elérhetők, egyébként pedig csak a kiskereskedelem és a kölcsönügyletek. A nagy védődíjak és külön illetékek egyenesen rákényszerítették őket az uzsorára. Államon kívüli idegenek voltak, nem részesültek semmiféle népjogi védelemben, foglalkozásukban, lakásukban és magánéletükben, például a házasságban, ezernyi rendszabály korlátozta őket. Még azt is el kellett tűrniök, hogy külső megjelenésüket is bizonyos előírásokhoz kössék, hogy minél inkább elüssenek környezetüktől: 1737-ben kiadtak egy rendeletet, amely a házas zsidókat szakálviselésre kötelezte. Ha utaztak, minden egyes német ország határán vámot kellett fizetniök, mint a barmoknak. A zsidó hitközség egyetemlegesen szavatolt minden egyes tagjának vétségeiért. Mirabeau, aki 1786-ban járt Berlinben, Frigyes törvényét így nevezte: „digne d'un cannibal" (emberevőhöz méltó). A nagy francia forradalmárnak Berlinben szerzett tapasztalatai nyilván nem maradtak hatás nélkül az egy évre később egybehí-

vott nemzetgyűlésre sem, amely az „Emberi jogok deklarációjában" kijelentette, hogy: „Vallási meggyőződéséért senkit sem szabad korlátozásoknak alávetni". Ez volt az első eset Európában, — az Északamerikai Egyesült Államokban már megtörtént a függetlenség kinyilatkoztatásánál, — hogy a zsidók teljes polgárjogokat élveztek, amelyeket csak Napoleon „gyalázatos dekretuma" (decret infame) rontott le valamelyest 1808-ban. A Rajna balpartjának megszállása Mainz, Worms és Köln zsidóságának meghozta az emancipációt. Ez azután tovább is terjedt. A legnagyobb ellenállásra a hanzavárosokban, Hamburgban, Lübeckben és Brémában talált, ahol legjobban féltek a zsidók versenyétől. Legtovább tartotta magát a frankfurti getto. De a megszállás idején, 1799-ben a francia parancsnok jogokat követelt a francia zsidók számára és így a németek kénytelenek voltak sajátjaikat is emancipálni. Hardenberg kancellár 1810-ben kijelentette: „Nem szavazok meg olyan törvényt a zsidók számára, amelyben nincs bent ez a négy szó: Egyenlő kötelességek, egyenlő jogok". Azóta a zsidók sorsa Poroszországban a mindenkori uralkodó hangulata és a miniszterek többé-kevésbé liberális beállítottsága szerint változott. A bécsi kongresszus utáni évtizedek, amelyek minden szabadságmozgalomra nézve felettébb kedvezőtlenek voltak, újra fellángoltatták az antiszemitizmust. A

minden skrupulus nélküli reakció a maga uszításaival forradalmi gunyát öltött. Az 1848. évi felkelés a megijedt Frigyes Vilmost engedményekre bírta, de nem hosszú időre. Hogy a zsidók helyzete Németországban milyen volt, leginkább kiderül Heine egy kijelentéséből, aki a keresztelést „az európai kultúra belépő jegyének" nevezte. De az emancipációt most már nem lehetett feltartóztatni. 1860. április 25—26.-án a képviselőház 169 szóval 110 ellen megengedte a zsidók felvételét az állami szolgálatba. Egy 1869-ben, I. Vilmos aláírásával és Bismarck ellenjegyzésével megjelent törvény elrendelte, hogy: „A polgári és állampolgári jogoknak még fennálló és a vallási különbözőségekből eredő minden korlátozása ezennel hatályon kívül helyeztetik. Első sorban független „valamely hitfelekezethez való tartozástól a községi és országos képviseleti testületekben való részvétel és a közhivatalok viselése."

A Bismarck által 1869-ben és 1872-ben a német zsidóknak adott jogokat a nemzeti felkelés kormánya 1933-ban semmivé tette.

Mert a rabszolga falánk és ravasz állat és a hazátlan ember mind között a legboldogtalanabb.

Az utolsó mondatot nem merte Schütz leírni, de mindazok a tanulók, akik Winkler válán keresztülhajolva, vele olvasták a dolgozatot, gondolatban hozzátették. A fiúk úgy érezték,

mintha támadás érte volna őket. Hogy fejedelmeik, különösen Nagy Frigyes, a lenézett zsidókat zsarolták; hogy a dolognak olyan színezete volt, mintha nem az ő alsóbbrendűségük, hanem az uralkodó osztály és a keresztény versenytársak kapzsisága volt az, ami ezeket az embereket — most már nem merték őket gondolatban sem alsóbbrendű embereknek nevezni — ilyen martiriumnak vetette alá, valósággal meghatotta az ifjak igazságérzetét és német becsületét. Néhányan lopva ránéztek. Egy újság fölé hajolt, de látnivaló volt, hogy nem olvas, várja a támadást — húsz támadását egy ellen. Nem volt rajta semmi komikus vagy rút, középnagyságú, jó alakja volt, barna haja, szürke szeme, egyenes orra, füle nem állt el, koponyája hosszúkás amiről pedig azt mondják, hogy germán sajátság. Egyszerre nem tudták megérteni, miért kell neki egyedül a terem végében ülnie és miért terheli a felelőség csupa olyan dologért, amit nem ő követett el. Mindaz, amit az utóbbi hónapokban gondoltak és tettek a „Vesszen a zsidó!" jelszótól egészen a „Heil Hitler"-ig, mintha itt sem lett volna, eltűnt valahol a távolban, mint valami közömbös zaj. Legtöbbjüknek kínos volt, hogy Schütz, ahogy közeledtek hozzá, zsebretett kézzel kihúzta magát, mint ahogy az ember ellenségéhez közeledik. Közben elnézett valamennyiök feje felett.

— Schütz, — szólalt meg Winkler bizony-

talan hangon, te itt írtál egy dolgozatot, amely tele van vádakkal a német nép ellen. Ezért helyt kell állnod. De mindenekelőtt — honnan veszed mindezt? — Egy pillanatig attól tartott, hogy Vili egyáltalán nem válaszol neki.

— Én bizonyára épp oly jól ismerem saját népem történelmét mint te a tietekét. Lopva Winklerre nézett: Különben is, az a Gompertz, aki a nagy választófejedelem számára az amsterdami bankároknál kölcsönt szerzett, egyik ősöm volt. Most diadalmasan nézett Winkler arcába, mintha azt akarná mondani: „Látod, milyen messzire nyúlik vissza a családfám, semmiféle kellemetlenkedések sem tudtak bennünket térdre kényszeríteni."

— A leírásod azonban nagyon egyoldalú, Schütz, — kezdte Winkler ismét, — bizonyára voltak más okok is, mint az általad felhozottak, a zsidók üldöztetésére, akarom mondani, a zsidók elleni rendszabályokra — javította ki magát.

— Már akkor is korruptak voltak — csipogta a kis Haas, de Winkler egy szigorú pillantást vetett feléje.

— Hiszen lehetséges — bólintott Schütz és mosolygott hozzá — én azonban természetesen csakis mint zsidó tudok írni és érezni.

Vili nevetett rajtuk? Winkler úgy állt ott, vérvörösen, nem tudta, hogy fejezze be a beszélgetést, ha már belekezdett.

— Nem kételkedünk benne, hogy jóhiszeműen írtad, amit írtál, Schütz, de meg kell értened a mi álláspontunkat is. Nem akarjuk, hogy ti uralkodjatok rajtunk. De a tisztességes zsidók ellen nincs semmi kifogásunk, mindenkor hajlandók vagyunk nekik kezet nyújtani.

De Vili nem fogadta el a feléje nyújtott kezet.

— Nem Winkler, ezt ma már nem lehet. Hogy gyűlöltök bennünket, az a ti dolgotok, de ti meg is rágalmaztok bennünket. Ti alsóbbrendű embereknek, kultúrromboló, kártékony lényeknek neveztek bennünket, holott a mi kultúránk sokkal régebbi, mint a tietek. Most bojkottot szerveztek ellenünk, mert a külföld fel van háborodva a rajtunk esett jogfosztáson. Tönkre akartok bennünket tenni, mint már annyiszor. Mi hazugok, siberek, nemi bűnözők, gazemberek vagyunk. Nem Winkler, én nem nyújthatok neked kezet.

Másnap, mikor Vili az iskolába jött, a pedellus kivezette és az igazgató nevében utasította, hogy azonnal hagyja el az épületet. Becsomagolta könyveit és olyan fölényesen vonult el az elnémult fiúk sorfala között, ahogy valamikor foglyul ejtett királyok, a győztes hadvezér kocsija mögött lépdeltek.

TIZEDIK FEJEZET.

Emúlt egy nap, egy hoszú, üres nap, amelyet nem töltött ki sem beszélgetés, sem egy friss gondolat. Müllerné megjelent a szokott időben, csendben ellátta munkáját, csak vállvonítással felelt, midőn Ruth a fia iránt érdeklődött. A hálószoba ablakán táncoltak a napsugarak és Ruthnak az az orosz vers jutott eszébe, melyet egyszer Rabi fordított le neki: „Vannak idők, mikor még a napsütés is bűn..." Ennek ellenére kihajolt az ablakon; lent az udvaron, a kövek között világoszöld fűcsomók dugták ki fejüket, a gyepen, a fa körül, lila krokusok virítottak. Egyszerre árnyék esett az ablakdeszkára, eltűnt, najd ismét előbukkant. Ruth felnézett, éppen a feje fölött lengett egy nagy horogkeresztes zászló, a szél felduzzasztotta, kiöltötte vörös nyelvét, amelyen, mint valami kínzóeszköz feküdt a két fekete horog. És lent már megint vonult a barnaingesek tüntető menete, akik az új Deutschlanddalt énekelték; amely

az „Ébredj Németország" felhívásban végződik.

És megint vers jutott Ruthnak eszébe, ezuttal Heinenak egy verse Theodor Körner ellen:

Rettenetes hangok iszonyú erővel
Dörögtek a zsarnok fülében,
A császár és a tamburmajor
Együtt szöktek világgá az éjben.

De ez egyáltalán nem volt komikus, Ruth becsukta az ablakot, leeresztette a redőnyöket, beült egy székbe s behúnyta szemeit. Istenem, ha mindezt nem kellene már többé látnia, hallania!

Így talált rá Lemberger Klára, ki mióta Arnold távol volt, többször lejött foltozó kosarával. Lemberger úrnak egy lyukas harisnyáját ráhúzta a stoppolófára és elkezdett mesélni; nagyon szívderítőek persze nem voltak elbeszélései:

— Képzeld Ruth — Lembergné halála óta tegeződtek — Frida barátnőm fivére öngyilkossági kísérletet követett el. A barátnője naponta kapott gyalázkodó leveleket; keresztény nő, Bojkottal fenyegették meg, egy kis papirkereskedése van. Mult héten két rohamosztagos jelent meg üzletében és megfenyegették, hogy legközelebb egy plakáttal a nyakában fogják a városon végigvezetni; „Szajha vagyok és felkí-

nálkoztam egy zsidónak." Azonkívül az újságba is beteszik. Nem maradt más hátra, el kellett válniok; tegnap aztán felakasztotta magát, de még idejekorán észrevették és levágták."

— Olyan nagyon szerette? — kérdezte Ruth fáradtan.

— Igen, szerette is. Már négy éve együtt jártak, meg akartak házasodni, amint eleget tettek félre. Most azonban még az is hozzájön, hogy elárusítói állását elveszti — hiszen április elsején az összes zsidó alkalmazottakat el kell bocsátani. Én is mondtam apámnak: „Látod apám, ma amúgy is leépítettek volna!" Klára rezignáltan mosolygott. Hogy bele tudnak az emberek nyugodni a megváltozhatatlanba! Sohsem panaszkodott, sohsem kérdezte, hogy tulajdonképen miből fognak megélni a legközelebbi hónapokban. Csak úgy gondolta: „Ha még megvolnának korábbi tartalékaink, visszamehetnénk Lengyelországba és nyithatnánk egy kis üzletet. Ha itt mindent eladnánk — tudom, nem sokat kapnánk érte, mert az emberek tudják, hogy az ember kénytelen eladni, de utiköltségre futná. Itt minden olyan drága lett, nemsokára már nem lehet a margarint sem megfizetni. No de mit csinálunk ott? A rokonainknak maguknak sincs semmijük.

Klára sóhajtott és egy zöld harisnyát vett elő, amely már keresztülkasul volt stoppolva, szürkével, barnával és sárgával.

— Nekünk még jól megy Ruth, de a vidéken! Vannak helyek, ahol a zsidóknak már nem akarnak élelmiszert eladni, a rémhírpropaganda miatt, tudod. Sokan jönnek Berlinbe, itt az egyeseket nem ismerik. Némelyik keresztény ugyan igazán nagyon tisztességes, például a ti Müllernétek. Borzasztó, hogy a fiát elfogták. Azt hiszem, a marxistákra még jobban utaznak, mint ránk. De azok legalább a meggyőződésükért szenvednek, de hogy mit akarnak tőlünk... Fáradt vagy Ruth? Menjek el? Talán feküdj le egy kicsit és aludj.

Nem, nem, nem akar aludni, azaz, hogy aludna szívesen, de pár éjszaka óta egyáltalán alig alszik valamit, csak reggel felé szundít el kissé. Klára nézi Ruthot, csóválja fejét:

— El kellene utaznod, hogy kissé összeszedd magad. Hiszen igaz, szörnyű idők járnak, de azért neked még a körülményekhez képest jó, van férjed, aki gondoskodik rólad. Ugye nem antiszemita a férjed?

Ruth nevet. Kissé keserű ez a nevetés.

— Ismertél már olyan keresztényt, aki a zsidókkal való érintkezésben antiszemita? Én nem! Mindig hangoztatják, hogy az, akivel éppen beszélnek, dícséretes kivétel. És minthogy minden zsidónak van egy kereszténye, aki neki ezt legalább egyszer az életben mondta, így mi tizenötmilliónyian, akik abban a kétes élvezetben részesülünk, hogy más népek között beékel-

ve élünk, valamennyien kivételt képezünk. Ez éppen olyan abszurd, mint minden a világon.

Klára ragaszkodott meggyőződéséhez:

— Igen Ruth, de hiszen akkor jó, hiszen akkor neked itt van a férjed.

Szegény Klára, szegény jó Klára, aki még mindig a bakfisregények utolsó fejezeténél tart, ahol a házasság az összes problémákat megoldja. Meg lehet neki mondani, meg lehet neki magyarázni, hogy az ember és ember közötti kapcsolat már nem olyan egyértelmű, magától értetendő, ha mégannyira ragaszkodnak is egymáshoz, óh, túlságosan is ragaszkodnak?

Klára romantikusnak képzeli Ruth házasságát; két ember egymásra talált, minden akadály ellenére, Hero és Leander. Az anyakönyvi hivatal megerősítette ezt a szerelmet és többé nem történhetik semmi. Legfeljebb egy másik nő kerülhet közéjük, de a végén mégis csak visszatér hozzá a férje, bocsánatáért könyörögve. Tehát egy másik asszony, aki a kártyavetésnél mint pique dáma szerepel, igen. De, hogy a birodalmi gyűlés égése, a faji elmélet és a rohamcsapatok is befolyásolhatják a szerelmet, amely örök, — az nem lehet. Borhardt úr ténylegesen bebizonyította, hogy nem antiszemita. Klára sóhajt. Ruth színésznő, — ha ő volna Ruth helyén, bizonyára meg lenne elégedve, Hitler dacára.

Talán mégis igaza van Klárának a szerelemmel? Másnap délfelé, Ruth a konyhában áll, edényt törölget, — Müllerné megint nem jött és hogy miért nem jött, arra nem mer gondolni. A lakás takarításánál hangosan szavalja szerepeit, de valamennyiben célzást talál azokra a dolgokra, amelyeket nem mer magához közel engedni. Előbb a „Toledói zsidónő" egyes versei motoszkálnak fejében, majd Ofélia szerepének részletei. Könnyű volt Oféliának, de ha zsidó volna és Berlinben kellene most élnie? Hamlet csélcsap fráter, Rabira emlékezteti, amikor Oféliának atyjáról beszél. Hála Istennek, hogy a nemzsidók közt is akadnak ilyen széllel bélelt alakok.

Müllerke, szegény Müllerke! Talán mégis igaza volt! Ennyire volnánk?

Rrrr! Künn megfordul a kulcs a zárban, valaki bejön és egy világos hang szól: „Ruth!" És egészen úgy történik, mint ahogy Lemberger Klára elképzelte: Ruth ledobja a törlőruhát a konyhaasztalra, röpül, úgy ahogy van, megbotlik az újságban, amelyet ma még fel sem vett a földről (úgyis mindig ugyanaz áll benne!). Arnold fölemeli, behúnyja szemét, egy pillanatig boldog.

De csak egy pillanatra, mert érzi, hogy Arnold nem úgy csókolja meg, mint máskor. Nincs egész figyelme a csókon. Kinyítja szemét és látja: tényleg történt valami. Olyan furcsán néz

rá Arnold. És nem olyan könnyed és jókedvű, mint máskor:

— Mi baj Arnold? — Arnold vállát vonogatja:

— Most aztán itt van a kellemetlenség! Böller megtudta, hogy zsidó nő a feleségem és hallani sem akar többé az alkalmaztatásomról.

— Böller? Hogy-hogy? Hát nála voltál most?

— Igen, hiszen megbízott, hogy Jenából menjek egy ugrásra Frankfurtba, a fiókba. Erre hirtelen kapok egy sürgönyt, hogy ne fáradjak. Erre persze rosszat sejtettem, ma reggel a vasútról egyenest hozzá rohantam és képzeld, a gazember, nem is akart a szeme elé engedni.

Arnold levegő után kapkod, maga elé néz, a szövött szőnyegre, amelyet Ruth egy félév előtt vásárolt, nem néz Ruthra, aki ismét lehúnyja szemét, de másként, mint az előbb és olyan nyugodtan, ahogy csak tud, így szól:

— Akkor el kell válnunk! — Kinyitja szemét és látja, hogy Arnold fölnéz, elnéz mellette, fejét csóválja és így szól: nem!

Valóban, nem-et mondott. De mindjárt hozzáteszi: „De különben sem használna, addigra a Meineke már rég ott ül."

Ruth, bármi nehezére esik a beszéd, megkérdezi:

— Szóval csak azért nem akarsz tőlem elválni, mert már amúgy sem használ.

— Ugyan kérlek, hagyd azt az örökös kérdezősködést, Ruth. Ez kibírhatatlan. Ezért-e, vagy másért — az egészen mindegy. Nem vagyok most olyan hangulatban, hogy szerelmet valljak neked. Össze kell majd huzódnunk, Müllernét is el kell bocsátani. Hol van egyébként? És mi van teveled? hogy nézel ki? Micsoda maskara ez?

— Müllerné fiát letartóztatták, Arnold. Aggódik az életéért.

— Uram, istenem, még ez is! De nekem sietnem kell, várnak. Az ebédlőben megint nincs felhúzva az óra! Persze, ha én nem vagyok itt! No, isten veled, a viszontlátásra!

Arnold elment, becsapta maga mögött az ajtót, egész komolyan elment és nem csókolta meg. Hát tehet ő arról, hogy Meineke Günther akar igazgató lenni és nekik most össze kell húzniok magukat? Arnold nem tudja magát összehúzni. Ez nem illik hozzá. Most is kifogásolta a konyhakötényt. Mi lesz még később? Nem akarja megvárni, amíg elromlik kettejük viszonya, az ember tudjon idejekorán elmenni, szépen meghalni. De válni nem akar. Addigra már a Meineke ül az igazgatói székben. Arnoldnak most mindjárt szabadnak kell lennie. Már holnap. Neki pedig mindegy. Ő ugyis a végén van...

És itt áll Müllerné is a félsötét folyosón, tágranyitott szemekkel, karjai lelógnak, haja

kuszált. Olyan most ez az öreg asszony, mint a pestis, vagy az éhinség képe. Ruth önkéntelenül felkiált... De Müllerné elmondja a mondókáját, mintha csak úgy a levegőbe beszélne:

— Ma kaptuk az értesítést, hogy érte mehetünk. Tüdőgyulladás. De a koporsó már le volt zárva.

Ruth önkéntelenül tesz egy pár lépést feléje:

— Müllerke, Müllerke! És mivel az öreg asszony nem hallja, egyre hangosabban kiáltja: — Müllerke!

Erre megfordítja fejét és engedelmesen megszólal:

— Tessék parancsolni!

— Müllerke, én nem akarok tovább élni.

Müllerné felsóhajt:

— Önnek könnyű, Borhardtné asszony. De ha én felfordulok, az unokáimnak nincs mit enniök.

És becammog a konyhába.

Ruth felhúzza a redőnyöket, kinyitja az ablakot: tavasz van, minden zöld, aranyos, kék, vídám apró fényördögök ugrálnak a szobában, szép idő búcsúzásra. Egész tüdejével lélekzik, most egyszerre megint tud lélekzeni, most, amikor hamarosan szabad lesz, kiszabadul az ellenséges emberek akarata alól, most már ettől a horogkeresztes zászlótól sem fél itt a feje felett.

Nem kell sietni, előbb mindent szépen elintéz, ami még elrendezendő.

A fehérnemüs szekrény félig nyitva van — persze, hiszen éppen most vett ki belőle egy pohártörlőt. Éppen most? No nem, azóta már egy örökkévalóság telt el. Még mielőtt Arnold elmondta azt a dolgot Böllerékről. Még mielőtt eljutott ehhez a felszabadító elhatározáshoz. Miért is félnek úgy az emberek a haláltól, miért látnak benne egy utálatos csontvázat? A régi görögök jobban tudták, szép géniusznak képzelték, aki a békét hozza.

Itt, az asztalterítők alatt fekszik az a valami. Akkor, amikor Herberttől elvette, még nem tudott semmit — tényleg semmit? Most úgy rémlik neki, mintha egész idő alatt tudta volna. Meg is van töltve — ezt Walter igazolta. De pár óráig még ráért. Előbb el kell készülni a nagy útra. Teljesen felesleges, hogy Böller kisasszony, aki ide néhány hónap mulva be fog költözni — nem, nem ide, a grunewaldi villába — örökölje az ékszereit. Ha ő már nincs, — Arnold egyelőre eleget keres — nyugodtan rendelkezhetik a néhány ezer márka felett, amely még birtokában van.

Mindent összedobál — hol van vajjon a postatakarékpénztári betétkönyv? Az útlevelére is szüksége van. Így. És most gyorsan felöltözni — mindent tisztát és újat, ezt a pár selyemharisnyát még nem is viselte. Soká válogat a ruhái

között — mit vesz fel az ember ilyen esetben? Itt van az a ruha, amely akkor Finkéknél volt rajta — de nem, ha a fehéren vérfoltok volnának, az nagyon nem esztétikus, nem akar rá gondolni. A fekete kosztümöt és a kék-piros jumpert veszi fel.

Az uccán a szokásos hangulat, még valamivel fokozottabb, — igen. A náciknak sok a dolguk, a zsidó üzletekre sárga plakátokat ragasztanak, fekete betükkel! „Zsidó vállalat" vagy: „Tilos ebben a zsidó üzletben vásárolni!" „Németek, védekeztek a zsidó rémhírterjesztés ellen, németeknél vásároljatok!" Ezzel szemben sok üzletházon piros vagy piros-fehér papirsáv ékeskedett: „Közismerten keresztény vállalat." A hirdető oszlopokon plakátok: „Holnap dél előtt tíz órától kezdve bojkottáljátok az összes zsidó üzleteket!" Vagy: „A zsidó rémhírterjesztés és bojkott-lázítás elhárítására!" Teherkocsik vonultak, rajtuk nagy transparensek a figyelmeztetéssel: „Ne vásároljatok zsidó áruházakban! Ne menjetek zsidó ügyvédekhez, kerüljétek a zsidó orvosokat. A zsidók a mi szerencsétlenségünk!" Mázoló-osztagok járták be az uccákat, telepingálták az ablaktáblákat, sárga és vörös festékkel összekenték az orvosok és ügyvédek tábláit. Minden előkészület megtörtént a holnapi napra, hogy a bojkott pontban tíz órakor megkezdődhessék. Az ünnepi program pontosan ki volt dolgozva. Reggel: az összes zsidó alkalmazottak haladéktalan elbocsátása, ennek ellenében a keresztény alkalmazottaknak két havi bérük előre kifizetendő. Tizenöt órakor: a keresztény alkalmazottak demonstrációja munkahelyük előtt, ha annak zsidó a tulajdonosa, a német árúknak külföldön való bojkottálása és a zsidók uszítása ellen. 16 óra 15 perckor gyárak és árúházak küldöttségeinek felvonulása nemzeti szocialista üzemi sejtek vezetésével a Lustgartenbe. Nem azért, hogy mint a birodalmi gyűlés megnyitásakor a védő rendőrség, „A szeretet hatalmához imádkozom" című dalát énekeljék, hanem, hogy meghallgassák Göbbels birodalmi minisztert és a körleti üzemsejtvezetőt, Johannes Engel képviselőt.

Ruth elgondolja magában: „Milyen jó, hogy nekem ehhez már semmi közöm!" A léptei ismét könnyűek és rugalmasak voltak, a pénztáros, aki kifizette neki a pénzt, mosolygott, ő is mosolygott, ismét visszaindult a zászlódíszbe öltözött, ünnepies uccákon, a kirakatok mellett, melyeknek tábláin, a fekete-sárga és fehér-vörös foltok mögül, Hitler Chaplin-bajsza, Göring kidülledő szemei meredtek rá a „vas-kancellár" és az öreg Frigyes feje mellett. A porosz király különösen kedvelt alakká vált, látható volt, mint filmsztár, mint levélbélyeg, mint szobor a kutyáival, közismert idézetek voltak hallhatók tőle a rádióban ...

Az uccasarkokon, mint mindig, az újság-

árusok álltak. Már messziről olvashatók voltak az óriási betükkel szedett sorok:

„UTOLSÓ INTELEM!"

Utoljára fordulunk a külföldhöz és megismételjük sürgős intelmünket a rémhírterjesztések beszüntetésére, amiknek következménye a németországi bojkott. A NÉMETORSZÁGI ZSIDÓK SORSA MOST A KÜLFÖLD KEZÉBEN VAN!"

Úgy látszott, mintha a zsarolás tényleg sikerült volna. Egy másik lapon már a következő cím állt a vezércikk fölött: „Növekedő belátás" Zürichben és Kownoban ellanyhult a rémhírpropaganda. A hollandi „Allgemeene Handelsblad" azt jelentette, hogy az utóbbi napokban számos németországi zsidótól azt a sürgős felszólítást kapta, hogy foglaljon állást németországi események túlzott beállítása, különösen a rémhírterjesztés ellen. Különböző zsidó üzletek egyenesen táviratokat küldtek a lapnak e célból. Egy csomó német üzletember és ügyvéd személyesen is felkereste a lap szerkesztőségét, hogy biztosítsák őket róla, miszerint a külföld hamisan és hézagosan van informálva. Ellenben az itteni bíróság kivételes eljárás alapján egy zsidót, aki kijelentette, hogy a Hitler-uralom alatt már sok vér folyt, agyonütöttek zsidókat, rémhírterjesztés miatt egy évi és hathavi börtönre ítélt, leghevesebben hangoztatott ártatlansága ellenére. A védő a következőket mondta beszédében: „Az ügyész teljesen a valóságnak megfelelően ismertette a tényállást. Én sem vagyok abban a helyzetben, hogy enyhítő körülményeket hozhassak fel és a bíróságra bízom a döntést." Az elnök pedig kijelentette: „Még sohasem állt előttem egy vádlott, aki ilyen arcátlanul viselkedett és ilyen aljasul hazudott!"

Hála Istennek, hála Istennek, hogy Ruthnak ehhez már semmi köze!

Egy harmadik újság krokodilkönnyeket hullatott a zsidók sorsa felett, így siránkozván:

„EZT TI KÖVETTÉTEK EL! FELLEBBEZÉS AZOKHOZ AKIK MÉG MINDIG NEM AKARNAK OKULNI!"

„Mialatt a kormányok és a világ közvéleménye az utolsó napokban egyre jobban meggyőződött róla, hogy a németellenes rémhírpropaganda az igazság arculcsapása ... még mindig hallatszanak egyes hangok: a második Internacionale párisi irodájá ... ezenkívül is akadtak egyesek, akik érdekessé akarták magukat tenni ostoba intervjuk és nyilatkozatok adásával ... Az élettől elvonatkozott irodalmárság összeütközése a valósággal ... Éppen a humanizmus nevében, amely a külföldi propagandát mint erkölcsi álruhát öltötte magára, követeljük: szüntessétek be végre ezeket a hazugságokat."

A lap belsejében:

„RENDELET A NÉMET IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSHOZ!"

„A porosz igazságügyminisztérium birodalmi biztosa, Kerrl, utasítást adott ki az összes birodalmi főtörvényszéki elnökök, főügyészek és az ítéletvégrehajtó tanács elnöke részére, melyben többek között utasítja őket, hogy:

„A német nép felháborodása a hivatalokban levő zsidó ügyvédek és orvosok kihívó fellépése ellen olyan arányokat öltött, amely kényszerít bennünket azzal a lehetőséggel számolni, hogy különösen a németség jogos elhárító harcában a zsidó rémhírpropaganda ellen, a nép az önbíráskodás fegyveréhez nyúl... Az illetékes hatóságoknak kötelességévé tesszük tehát, hogy legkésőbben a német nemzeti szocialista munkáspárt által vezetett védelmi bojkott megkezdésének idejére intézkedjék minden ilyen, az önbíráskodásra okot szolgálatató jelenség megszüntetéséről. Kérem ennélfogva, hogy az összes, még hivatalban levő zsidó bírákat szabadságolás iránti kérvényük benyújtására rábirják és ezeket a kérvényeket azonnal intézzék el. Ugyancsak kérem a zsidó törvényszéki jegyzőbizottságok azonnali visszahívását.

Abban az esetben, ha valamelyik zsidó bíró vonakodnék szabadságolás iránti kérelmét benyújtani, úgy annak a törvénykezési épületekbe való belépés az elnöki jogok értelmében megtiltandó. Zsidó laikus bírák (kereskedelmi bírák, esküdtek, választott és munkaügyi bírák) behívása a jövőben mellőzendő. Ha ezen intézkedés következtében a bírósági gyakorlat folyamatában valahol torlódás állna elő, erről azonal jelentés teendő. A büntető végrehajtás szerveiben alkalmazott zsidó ügyészek és ügyészi tisztviselők azonnali szabadságolását kérem.

Különös felháborodásra szolgáltatott okot a zsidó ügyvédek kihívó fellépése. Intézkedést kérek tehát az irányban is, hogy holnap délelőtti 10 órától fogva csak néhány meghatározott zsidó ügyvéd, kinek számaráánya megfelel a zsidó népesség számarányának, léphessen bíróság elé... Magától értetődik, hogy zsidó ügyvédeknek szegényügyekben hivatalból való kirendelése, zárgondnoki és csődtömeggondnoki megbízatása holnap reggel 10 órától fogva mellőzendő..."

Hála Istennek, hála Istennek, hogy Ruthnak mindehhez már semmi köze.

A ház előtt Rosenberg úrba botlott bele: „Nos mit szól Borhardtné asszony, mit szól most? Az ember egész életében dolgozott, szándékosan nem nevezte az üzletét Rosenberg és fiá-nak, hanem „Az elegáns úrhoz" címezte és most egyszerre „Ne vásároljatok zsidóknál!"

Nekem idekentek egy verset, nagy szükségem van költészetre. Rosenberg úr egyik kirakatüvegére mutatott és patetikusan szavalta: Ki pénzét a zsidóhoz viszi — a német gazdaságot tönkreteszi. Húsz évig költészet nélkül éltem és jól volt. Most jött Hitler, a nemzeti ujjáéledés és mindenki meg fogja tudni a költészet által, hogy „az elegáns úrhoz" egy zsidó üzlet. Rosenberg úr szomorúan bólintott. — És a kochstrassei Schneider ebből a költészetből hasznot fog húzni. Mérget veszek rá, hogy a Schneider mázoltatta nekem ide a költészetet. Azt mondja, ő nem kap hitelt, én kapok; mondom neki: mert én jó vagyok a cégnek, a cég tudja, hogy a Rosenbergtől megkapja a pénzét, a Schneiderről meg tudja, hogy nem kapja meg. Istennek hála, azt a rendelkezést, hogy a keresztény alkalmazottak kéthavi bérét előre ki kell fizetni, a vezér visszavonta. Küldtem egy írást párisi üzletbarátaimnak: „Tiltakozom a rémhírpropaganda ellen. Kérem összes fiókokat felvilágósítani, hogy itt nyugalom és rend van." Azt írják, hogy ez ízléstelenség a részemről, a rémhírterjesztés elleni tiltakozás, legyen nekük ízlésük, ha ilyen költészetet mázolnak az ablakukra...

Rosenberg úr még többet is mesélt volna, de a sarkon éppen két rohamosztagos fordult be. „Psszt" — mondta és eltünt az üzletben.

Müllerné éppen indulóban volt. Már rajta volt viseltes kabátja, éppen az agyonstoppolt pamutkesztyüt húzta kilugozott kezeire „Borhardtné asszony, eltörtem a teáskannát!" Egy pillanatig hallgatott, aztán hozzátette, mintha maga is csodálkoznék: „A cukortartó is megrepedt!"

Böller kisasszony tehát nem fogja többé használhatni a teáskannát, amelyből ő Arnolddal oly gyakran teázott esténként.

— Müllerke, nem kaphatnám meg a pénztárcáját? Szeretnék valamit küldeni az unokáinak.

Az öregasszony kotorászni kezdett fekete, kopott kézitáskájában, kezei reszkettek. Hát ezért tört el annyi hónap óta először mindjárt két darabot? Hogy meg tud egy ember pár nap alatt öregedni!

Müllerné megdöbbent, mikor a bankót meglátta:

— Hát tud Ön ennyit nélkülözni, Borhardtné asszony? A mérnök úrnak nem lesz ellene kifogása?

— Ez az én pénzem, Müllerke, magam kerestem. No és most Isten vele Müllerke, igyekezzék magát olyan jól érezni, ahogy ezekben a nehéz időkben lehet.

— Talán elutazik, Borhardtné asszony?

— Igen Müllerke, elutazom.

— Ja úgy? Szabadságra? Akkor talán nem

is kell holnap jönnöm?

— De igen Müllerke, hiszen az uram itt marad.

— Az öregasszony arca felragyogott:

— Hát akkor ezer köszönet Borhartné asszony és szerencsés utat. Érezze magát jól és jöjjön vissza kipihenten, piros orcákkal. Soká tetszik elmaradni?

— Meglehetősen soká, Müllerke. És még egyszer nagyon köszönök mindent — most nem a főzésre és a takarításra gondolok, hiszen ért, ugye?

— Nincs mit köszönni, Borhardtné asszony, szívesen tettem. Isten vele.

— Isten vele, Müllerke.

Az ajtó becsapódott az öregasszony után. Hála Istennek, ez el van intézve. Most jönnek a nehezebb dolgok. Fölment egy emelettel följebb, becsöngetett Lembergerék ajtaján. Az öregember nyitott neki ajtót, borotválatlanul, rendetlen öltözékben, mint egy ember, aki feladta önmagát. Ruth mosolygott. Ez most másként lesz. Különösen hálás volt a sorsnak, amiért még azt lehetővé tette számára, hogy mielőtt elmegy, még valamelyes örömet szerezhessen másoknak.

A konyhából Klára éneke hallatszott, derűsen és szívből jövően, valahogy nem is illett ehhez a csöndes, nyomott teremtéshez; egy szép cionista dalt énekelt a rózsáról.

Klára abbahagyta az éneklést, Ruth elé sietett.

— Úgy örülök Ruth. Kérlek, ülj le, azonnal készen vagyok a vasalással.

— Nincs sok időm, Klárám, csak el akartam búcsúzni tőled. Én ugyanis elutazom ma.

— Elutazol? Hova?

— A hegyekbe. És azt gondolom, hogy nem akarnád-e megőrizni a megtakarított pénzemet. És ha baj lenne velem, — a pénz a tiéd!

— Már miért lenne baj? Mi lel Ruth? Hova utazol?

— A hegyekbe, Svájcba, hiszen mondtam ...

— De hiszen akkor szükséged lesz a pénzedre, Svájc nagyon drága, Ruth. A férjed nem utazik veled?

— Nem, ő itt marad. Klára, mért kérdezel annyit? Müllerke nem kérdezett semmit. Ha el akarok utazni, az az én dolgom. És ha pénzt akarok nálad hagyni, amivel ismét Lengyelországba utazhattok, az is az én dolgom ...

— Nem Ruth, nem, ezt nem fogadhatom el. Apa sem. — Hevesen visszatólta a bankjegyeket, amiket Ruth a vasaló-deszkára tett, mintha félne tőlük. „Nem, ezekben a súlyos időkben mindenkinek szüksége van a pénzére".

— Tudod Klára, tulajdonképpen kissé furcsának találom, hogy te rendelkezni akarsz az

én pénzemmel. Azonkívül rossz lánya is vagy az apádnak...

— Én? Ruth, mit beszélsz... Én tudom, hogy...

— Semmit sem tudsz. Nézd meg az apádat, tönkremegy. És meggondoltad Klára, hogy a jövő hónapokban miből fogtok élni?

— Ruth, mért mondod nekem ezt?

— Nem szabad az életben struccpolitikát folytatni. Vagy azt hiszed, hogy a nemzeti ujjáéledést megint más váltja fel? A te helyedben nem sokat várnék ettől. Te itt vasalod az apád alsónadrágjait, nem nagyon díszesek ezek az alsónadrágok, de talán jövőre már ilyen se lesz, amit felvehessen.

Klára a kezével törülgette szemeit.

— Olyan kegyetlen vagy Ruth, én igazán nem tehetek róla, hidd el, szívesen vennék apának új fehérneműt, talán kapok még valamit...

— Nem Klára, nem kapsz semmit. Magánvállatoknál akadnak ugyan még zsidó alkalmazottak, de többnyire szakképzett erők, akik nélkülözhetetlenek. Azonkívül a főnöknőd is megmondta — olyan zsidósan nézel ki, ez ma nem divat.

Klára sírni kezdett.

— Azt hiszed, megindítasz a könnyeiddel? Nem. Makacs vagy és kényeskedő. Segíteni akarnak rajtad és te kéreted magad. Lengyelországban nyithatsz egy kis üzletet. Cérna, tű, gombok, alsónadrágok...

— De mit fog a férjed szólni, Ruth, hiszen ez borzasztó sok pénz!

— Ne törődj az én dolgommal, Klára. Először is az én magántulajdonom, másodszor, egy kívülálló nem avatkozhatik bele egy házaséletbe, harmadszor, egy svájci banknál van kontóm. Mit akarsz még?

— El fogom neked tenni Ruth, amíg visszajösz.

— De megígéred, hogy megtartod, ha nekem nem lenne rá többé szükségem?

— Igen Ruth... természetesen... olyan furcsa vagy. Hogy jött ez ilyen hirtelen? Várj, mindjárt készen vagyok, veled jövök, segítek csomagolni.

— Sajnos, nem lehet, kedves Klára. A férjem vár rám. Az elutazás előtti pár órát természetesen velem szeretné tölteni.

— Természetesen, értem. De hogy ilyen hirtelen határoztad el magad? Hiszen nagyon okos, hogy elmész, olyan rosszul nézel ki. Hát élj boldogul Ruth és adj magadról életjelt, igen?

— Rövidesen hallani fogsz rólam. Isten veled Klára és még egyet: ma kitűnően érzem magamat.

— Ezt az utazási izgalmak teszik. Kár, hogy nem kísérhetlek ki a vonathoz. De nem akarok

tolakodni. Apám, Borhardtné ma Svájcba utazik.

Ruthnak még az öregtől is körülményesen el kellett búcsúznia. Végre túl volt ezen is. De most jött a legnehezebb — Hanna. Kihúzta a szekrényből utinécessaire-jét, abban voltak az ékszerei. Szép, értékes darabok, még anyjától, vagy szerény kislánygyűrűk kis kövekkel, aminőket az ember a háború előtt, különböző bácsiktól és néniktől kapott, ünnepélyes alkalmakkor. Egy arany karikagyűrű — Hanna szerezte be annakidején Ruth számára a jegygyűrűket és régi szokás szerint, a házastársak neveit belevésette. Ahányszor Ruth a nécessairet előszedte, kezébe vette a gyűrűt, soká elnézegette mind a hat betűt, amelyek együttvéve a varázsszót alkották: „ARNOLD! ARNOLD! ARNOLD!" úgy, mint mikor egyes hangjegyek összetevődéséből a legédesebb, legszárnyalóbb melódiák kelnek életre. Ma is soká tartotta a gyűrűt a tenyerében, teljesen elmerülve, mintha el akarna tőle búcsúzni. Azután Arnold éjjeliszekrényére tette, a szép rózsaszínű lámpa mellé.

A bőrtok legalján talált még egy gyűrűt, amelyről teljesen megfeledkezett, egy művészien csiszolt smaragdot. És azonnal eszébe jutott, ismét maga előtt látta azt a bizonyos urat a jobb földszinti páholyból, ott Hamburgban. Talán soha senki az életben nem értette őt úgy meg, mint az a fölényes őszbevegyült, — hogy is hívták csak — kereskedelmi tanácsos, titkos tanácsos vagy igazságügyi főtanácsos — a címeket sohse tudta megjegyezni magának. És amikor együtt vacsoráztak, akkor először és utoljára életében az volt az érzése, hogy nem érheti semmi baj. Így volt az a háború előtt: gavalléri kötelesség, valamilyen kellemetlenségnek vagy nehézségnek még az árnyékát is elhárítani a hölgy útjából, mindent elrendezni pénzzel és tapintattal, még az adóhivatalnoknak, ennek a modern ragadozónak az étvágyát is lecsillapítani. „Rózsákra ágyazni", „Tenyerén hordozni" így szólt annakidején a kötelező formula. Ha ez az ismeretlen jött volna Rabi helyett... Vajjon, hogy megy neki ma a sora? Akkor nem beszéltek politikáról és ő nem is tudta, hogy melyik párttal szimpatizál, a német nemzetiekkel, a demokratákkal, vagy — mint rajnavidéki — a centrummal? Bizonyára nem beszélne meg sem görbült hajszálakról, ahhoz túl okos volt, túl finom. Gondolatban még egy utolsó köszönömöt küldött neki.

Aztán elkezdett nagyon gyorsan leveleket széjjeltépni, anélkül, hogy elolvasta, vagy megnézte volna őket. Néhányszor kiszaladt teli aktatáskával a toalettre, lehúzta rá a vizet. Mikor azt a csomót akarta kibontani, amelyben anyja levelei voltak, habozott — aztán gyorsan belegyömöszölte az aktatáskába.

Már alkonyodott, sietnie kellett, Arnold

nemsokára hazajön, hiszen Böllerék nem hívták meg többé. Felöltözött, kezébe vette az aktatáskát és kiment a lakásból anélkül, hogy mégegyszer visszafordult volna.

Egyszerre — mikor éppen át akart menni a kocsiúton, egy férfialakot vett észre a járda túlsó oldalán. A gyalogos észre látszott őt venni, heves mozdulatot tett és elindult, hogy átjöjjön arra az oldalra, ahol ő volt, de egy autóbusz, két villamos és néhány autó került közéjük. Mikor az út végre szabad lett, a férfi még mindig ott állt, — de Ruth eltűnt. Bosszankodva vállat vont és elindult hazafelé.

Hanna ajtaja előtt úgy bíztatta magát, mint egy neveletlen gyermeket: „No még csak egy kicsit, egy rövid negyedórát, akkor vége, akkor szabad vagyok. Végre is, nem akadályozhat meg benne, hogy azt tegyek magammal, amit akarok, nem vagyok az övé, felnőtt vagyok, beszámítható. Én . . .“

Nini, hisz ez Frida. „Jó estét Frida. Itthon van a nővérem?“ Nagyon jól mondta, nagyon természetes hangon. „Itt vagy Hanna? Elhoztam Viki esernyőjét meg még egy pár apróságot. Nekem bizonyára nem lesz gyermekem — hahaha — tehát a mama ékszerei Vikit illetik.

Hanna még kíváncsibb, mint Lemberger Klára és nem lehet elhallgattatni, ha az ember rárivall, hogy ne okvetlenkedjék. Hanna élénken érdeklődik, hogy miért jött Ruthnak éppen ma

az a gondolata, hogy elajándékozza minden ékszerét. Szerencsére Ruthnak mindig volt ak bolond gondolatai és így ez sem fog különösebb feltűnést kelteni. Vagy mégis?

— Hiszen még nem utazunk, se holnap, se holnapután. És különben is, csak nem hiszed, hogy soha többé az életben nem találkozunk? Tizenkétéves kora előtt Viki úgysem hordhatja az ékszereket, még magadnak is szükséged lehet rá. Hanna olyan fürkészően néz rá, vagy mindig ilyen átható volt a tekintete? Szeretne valamit kérdezni, valami döntően fontosat, de Ruth megelőzi és az asztalra szórja az aktatáska tartalmát — azazhogy egyelőre csak annak egy részét.

— Én? Ugyan! Hiszen Arnold kapott egy vezérigazgatói állást és igazán vehetek magamnak, amit csak akarok, modern munkát, nem ilyen öreget és . . .

Hanna észrevette a smaragdot:

— Hát ez micsoda gyűrű? Ezt nem is ismerem.

— Ez? Ezt egy titkos tanácsos ajándékozta nekem! „Barátot“ mondjon vagy „Udvarlót?“ Azt másként lehet értelmezni, banálisan. „Titkos tanácsos“ az személytelenül hangzik, diszkréten. De Hanna nem érti. Hangjában felháborodással mondja: „És ezt akartad Vikinek ajándékozni?“ Ja úgy! Most Ruthnak mosolyog-

nia kell. A derék Hanna! Mindig nagy dögnek tartotta Ruthot. Valamikor még nagyon imponált is neki. Ma, hogy Viki már nagyobbacska, aggodalmaskodik. Csak ne mondjon a gyermeknek olyan meséket, amelyekben a szerelmi dolgok túlságosan ki vannak hangsúlyozva, lehetőleg el kell felette siklani, hogy a Hófehérkebeli meseherceg szerelmi bánatába belebetegedett és állandóan kezében tartja a kis üvegcipőt, amely az ország egyetlen szép lányának lábára sem illik. Kérlek Ruth, én tudom, hogy neked nincs érzéked az ilyesmi iránt, de nagyon kérlek... Drága, jó Hanna! Olyan jó és hűséges voltál mindig, sohasem vetetted szememre a fáradságot, gondoskodásodat és most i g y, i g y hálálok meg mindent. Meg tudsz nekem bocsátani drága, jó Hanna, testvérem, mondd, hogy meg tudsz érteni és megbocsátasz...

— Mi bajod Ruth? Miért sírsz? Mi történt? Összevesztetek Arnolddal?

De jó, hogy nem lehet gondolatokat olvasni, ó de jó!

— Ruth, válaszolj, beteg vagy? És mi mindent cipelsz itt magaddal? Mi van a táskádban?

Hanna kinyújtja kezét az aktatáska után...

Egyszerre szörnyű sírás a gyerekszobából. Mióta Ruth elmesélte a kicsinek Piroska és a farkas meséjét, azóta minden éjjel sír a gyermek, fél a farkastól... Hanna bemegy, felgyújt, megmutatja, hogy a farkas a sarokban egy szék, biztosítja a gyermeket, hogy a farkas nem lehet a szobában, különben hallani kellett volna a csengetését, különben is már halott — hiszen a vadász felvágta a hasát. Egy pohár vizet ad a kicsinek, elveszi az egyik takarót, megfordítja párnáját... Viki megnyugodva alszik el, öklét anyja újjai közt tartva...

Mikor Hanna visszajön az ebédlőbe, nincs már senki ott... Csak az ékszerek csilognak a sötét asztalterítőn, a smaragd gúnyosan néz rá, mint egy rosszindulatúan villogó szem... mellette fekszik egy köteg levél, két fénykép egy kis, aranyozott rámában, egy úr, magas, kemény gallérral, egy darázsderekú fiatal asszony... ahogy a mult évszázad végén öltözködtek... Hanna hirtelen éles, átható sikoltással a telefónhoz rohan...

Most tehát ez is megtörtént. Most végre teljesen szabad.

Az alkonyati szellőt jó belélegzeni, kellemesen és frissen lengett, jóleső sötétbe borította a horogkeresztes zászlókat, a „vezérek" képeit és a zsidó üzletek cégtábláin levő sárga foltokat. Most már mindezt nem kellett látnia, nemsokára nem kell már gondolnia sem rá. — Az autóbusz tetején ülve utazott be a város közepébe. Szabadnak, könnyűnek és boldognak

érezte magát. Az a szörnyű nyomás, mely hónapokig ült rajta, elmúlt. Időnként úgy rémlett neki, mintha már meghalt volna és láthatatlanul, testetlenül lebegne az éjszakai Berlin fölött. Odaát volt a sötét, nagy park, úgy érezte, mintha a gyermekkora intene feléje, egy kislány, nagy testvére kezébe kapaszkodva, másik kezében karika és pálca. Most a Potsdamer-Platzon robogott az autóbusz, a „Vaterland" kávéház felírása óriási betűkkel világított bele az éjbe. A háború előtt Piccadilly volt a neve. Jostynál néha találkozott barátnőkkel, kellemes és kevésbé kellemes férfiakkal, akik azonban mind nem jelentettek semmit az életében. Itt, Wertheimnél vásárolta pár nappal ezelőtt az édes kis Vikinek az olyan nagyon hőn óhajtott esernyőt, — az édes Viki, aki sírásával megmentette őt — az emberek fordítva mondanák ezt, azok az emberek, akik még ragaszkodtak az élethez és ezért nem értettek semmit. Béke, béke, ne kelljen többé újságot olvasni, rádiót hallgatni, Böller papáról és a lányáról beszélgetni, Meineke Güntherről, rémhírterjesztésről és az ellene való óvintézkedésekről. Igen, még ha Fink György szállt volna most be hozzá és súgta volna neki: „Holnap kezdődik, holnap a m i mázoló osztagaink vonulnak az uccákon és átmázolják a horogkereszteket, holnap eltűnnek a sárga foltok, mert nekünk nincs szükségünk faji gyűlölködésre, holnap maga, Ruth, tízezer fényi hallgatóság előtt fog a Sportpalastban játszani, ugyanazok előtt, akiket a birodalmi gyűlés égésének estéjén gummibotokkal széjjelvertek, holnap minden jó lesz Ruth, még csak egy éjszakai türelmet!..." Már késő, Fink György, már késő, ő már nem bírja tovább, túl nagy volt benne a nyugalom utáni vágy, de azért mégis jólesik, este, elalvás előtt tudni, hogy holnap — holnap — felkel a nap...

A portás bizalmatlanul nézett rá: nem volt podgyásza, igaz ugyan, hogy kísérője sem, de talán utána jön valaki? Ruth gyorsan elmondta neki, hogy lekéste az Odera melletti Frankfurtba vivő esti vonatot — miért épen Odera melletti Frankfurt jutott eszébe — ja igen, Rabi akart Frankfurtba utazni, milyen jó, milyen jó, hogy az autók közbejöttek és már nem érhette el az uccán! „Hiszen van még sok vonat, kisasszonykám!" — mondta a portás és előszedte a pult alól a menetrendet, de Ruth ijedten tiltakozott, nem, nem, ő nem érkezhet éjfél után haza, a hozzátartozói alusznak, nem akarja őket felverni. „Hát akkor nem!" — mondta a portás megnyugtatóan — hát olyan nagyon izgatottan beszélt? Egész testében remegett, mikor a portás felnyúlt egy kulcsért, mely egy fekete táblán lógott. „28-as szám!" Végre! Felajánlotta, hogy előre kifizeti a szobát. Nem szükséges, majd holnap reggel, mielőtt elmegy. Holnap reggel, holnap reggel, milyen messze volt az, olyan

messze, hogy sohasem ér ide! Muszáj lesz Hannának egy cédulát írnia, hogy fizesse ki a szobát. Mosolygott. Az ember mindig az előírt sémák szerint cselekszik. Öngyilkosok leveleket szoktak hátarahagyni... Öngyilkosok..., milyen kísértetiesen hangzik! És tulajdonképpen az egyetlen tisztességes halálnem, ezt nem akarják az emberek belátni...

Teát rendelt rummal. Nem érzett éhséget, bár egész nap nem evett. — Tulajdonképpen pezsgőt kéne rendelni — gondolta — mámorban meghalni... az szép lehet, legjobb volna opium... sohsem voltam egy opiumbarlangban, Lu Kerten és az a szolgálatonkívüli százados, — hogy is hívták csak! — hogy rábeszéltek... féltem, hogy ízleni fog és aztán nem tudok többé lemondani róla... No és ha... mindig túlságosan komolyan vettem önmagamat, mindig készletben tartottam magam valami különösre... most megvan, megrendezem a saját halálomat — rossz, banális rendezés... ezek a tearózsák a zöld tapétán... szörnyűség... és ez a rideg, sablonos hotelszoba! De mit tehettem volna? Wannseeben, holdfénynél? Az sokkal giccsesebb, nem tárgyilagos. Az uccán? Nem rossz, de megzavarhatják az embert... A temetőben? a szülők sírján? Szegény anyám, de jó, hogy meghalt!... Hanna, muszáj neki egy cédulát írnom... remélhetőleg van még annyi tinta a töltőtollamban, mindig elfelejtettem megtöltetni...

Édes Hannám!

Kérlek, ne haragudj rám és ne is légy túlságosan szomorú! Én olyan jókedvű vagyok és csak a rád való gondolás teszi oly nehézzé a dolgot. Üdvözöld Waltert, aki mindig nagyon rendes volt hozzám, Vilit és mindenekelőtt akicsit, arra nem is szabad gondolnom. Ne költsd fel túlkorán, ha már iskolába jár majd, nincs értelme, hogy az ember bármiért az életben kínozza magát, még mindig idejekorán odaér. A ruháimat legjobb belátásod szerint elajándékozhatod vagy eladhatod. Légy szíves továbbá a szobámat kifizetni, a portás nem akart tőlem pénzt elvenni és be fogod látni, hogy nem tehettem otthon, ahhoz túlságosan hiú vagyok, semhogy így talált volna rám. Az egyetlen amit sajnálok az, hogy mindig olyan sok fölösleges gondot csináltam magamnak. Gyakrabban kellene az embernek a halálra gondolnia, akkor nem venne az ember mindjárt minden kicsiséget olyan tragikusan... ez egy alapigazság, de csak most látom be, amikor már nincsen kedvem tovább csinálni... És a jóistent majdnem elfelejtettem! Egész életemben keveset alkalmatlankodtam neki és remélem, hogy ezért elismeréssel lesz irántam..."

Az ajtón kopogtak. Ruth felugrott, az aktatáska után nyúlt. Hanna! Hanna megtalálta! Most meghallotta a pincér hangját: „Kérem, nagyságos asszony, a tea!" Felnyitotta az ajtót, átvette a tálcát. „Kérem, nagyságos asszony, a tea!" Ez volt az utolsó, amit valaki az életben hozzá szólt. Az

asztalra állította a tálcát, ismét visszaült a leveléhez:

„Te talán azt hiszed, te jó lélek, szándékosan fecsegek, hogy elterelјem a figyelmedet a lelkiállapotomról, de biztositalak, a kis Vikinkre esküszöm, hogy ez a komolytalanság egészen komoly. Nem furcsa, hogy felcserélődtek a szerepeink és most én vagyok az, aki neked józanságot prédikál. Igazán büszke vagyok rá. És most befejezem és nagyon ünnepélyesen jövök elő magamnak és ha némi vigaszt nyujt neked; te voltál az egyetlen ember, stb., stb. Ölellek és ha szeretsz, akkor gondolj arra, hogy számomra ez volt a legjobb, nincs többé keresnivalóm a földön és nem akarom tovább csinálni és ezzel vége.

Ruthod.“

Ruth borítékba tette a levelet. Még a cím. Bélyeg nem kell. Vajjon el fogja-e hinni, hogy jó hangulatban voltam. Kár, hogy az ember a lelkéről nem hagyhat fényképet hátra... talán néhány év mulva már ezt is lehet... lelki felvételek, csókok a rádión keresztül, egyidejűleg itt és ott lenni, egyidejűleg élni és halni, kár, kár, hogy ezt már nem fogom megérni... Olyan emelkedett hangulatban vagyok, mint egy premier előtt... vagy, mint akkor Jénában, a kis Annuska születésnapján... milyen kedves volt Arnold! Ne írjak neki egy levelet? Nem, az tapintatlan volna... azt jelentené, hogy: „Aha, most megölöm magam, mert te rossz voltál...“ Pedig nem is ezért van...

Valahol a folyosón becsapódott egy ajtó, egy másik kinyilt. Egy vidám női hang hallatszott: De nagyon forrón, főúr, hallja, nagyon forrón! Egy férfihang, kellemes bariton, félbeszakította, a nő nevetett.

Ruth felállt, végigment a szobán...

— Nem akarom ezt hallani... hogy komolyan nehézzé teszik az ember számára... nem akarok többé gondolkodni... ezek a sárga rózsák a falon... „Ha virágokat látok nyílni, megfájdul a szivem“, egy rossz, giccses vers.. még itt van a tea... persze már hideg... most már nem baj .. tulajdonképen milyen késő van már? Ah, megállt az órám... állítólag mindig így történik, ha valaki meghal... meghal, milyen furcsa... de most gyorsan... hogyan csináljam? Fekve? Ülve? Ágyban? Kanapén? A földön fekve szebb, több hely van és az ember közelebb van a földhöz... nem kellett volna nevetni, éppen úgy, mint akkor Jénában... amikor a szoba reggel felé egyre világosabb lett... és az ablak mögött a hegyek... most már tudott Arnoldra gondolni és nem haragszom rá... ez nem helyes, erkölcsi felháborodás, kitünő védekezés az embernek önmaga ellen... Milyen szép, hogy mindennek már vége... nem kell többé izgulni, nem történhetik semmi... olyan mindegy minden... „Csupa romhalmaz. Jaj mindenkinek,

golyó tépd szét szegény szívemet!" Az a kínai sem akart többé... A párnát a fejem alá teszem... így... a legfőbbet elfelejtettem... most vigyázat... vigyázat... pontosan a halántékhoz illeszteni... nem tudom mégegyszer megtölteni...

Jó éjszakát!

A lövés olyan hangtalan volt, hogy a szomszédok közül senki sem ébredt fel...

1935/86 1*1693

EGYETEMI KÖNYVTÁR SZEGED

MI LESZ A KÖVETKEZŐ KOSMOS

NAGYKIADVÁNY?

MICHAEL GOLD:

Zsidók, ha nincs pénzük.

Ennek a világsikerű regénynek tulajdonképpen vajmi kevés köze van a zsidókhoz és zsidósághoz. — A newyorki proletárnegyedben játszódik le a regény. Ott élnek hősei, akik többnyire sohasem kerülnek ki ebből a negyedből. Állandó zaj és lárma között élnek, a magasvasút dübörgése kísérő zenéjük, amelyet csak néhaněha szárnyal túl egy-egy uccai verekedés hisztériás sikolya és kétségbeesett hörgése. Amilyen a negyed, olyanok hősei is. Piszkosak, aljasak, söpredéknépség, de közöttük is kinő a tiszta és vérző ember, miként az útszéli virág kibújik az aszfaltrengeteg szélén. Kibújik, a nap felé tör, míg le nem tapossák.

A könyv megjelenik május végén.

KOSMOS kiadványok:

KIS KOSMOS KÖNYVEK

WERFEL: Élhetünk-e Istenhit nélkül? Ára: 1 P.

COUDENHOVE—KALERGI: Stalin és tsa. — Ára: 1 P.

NAGY LAJOS: Három magyar város. Ára: 1 P.

IRLEN: Marxizmus, hitlerizmus. Ára: 1 P.

LUKÁCS LÁSZLÓ: Én és mi. Szocioló-giai tanulmány. — Ára: 2 P.

BUK MIKLÓS: Túl a Marxizmuson. Ára: 1.60 P.

KOSMOS NAGY KIADVÁNYOK

ILJA EHRENBURG: Lasik Roitschwantz Ára kötve: 3.30 P.

E. EBERMAYER: Az ifjúság élni akar Ára kötve: 3.30 P.

DOS PASSOS: 42. szélességi fokon Ára kötve: 3.30

LILI KÖRBER: Ruth és a Harmadik Birodalom. — Ára kötve: 3.30 P.